К 81.65
Ю96
29726-чув

ТĂВАН СĂМАХ 2

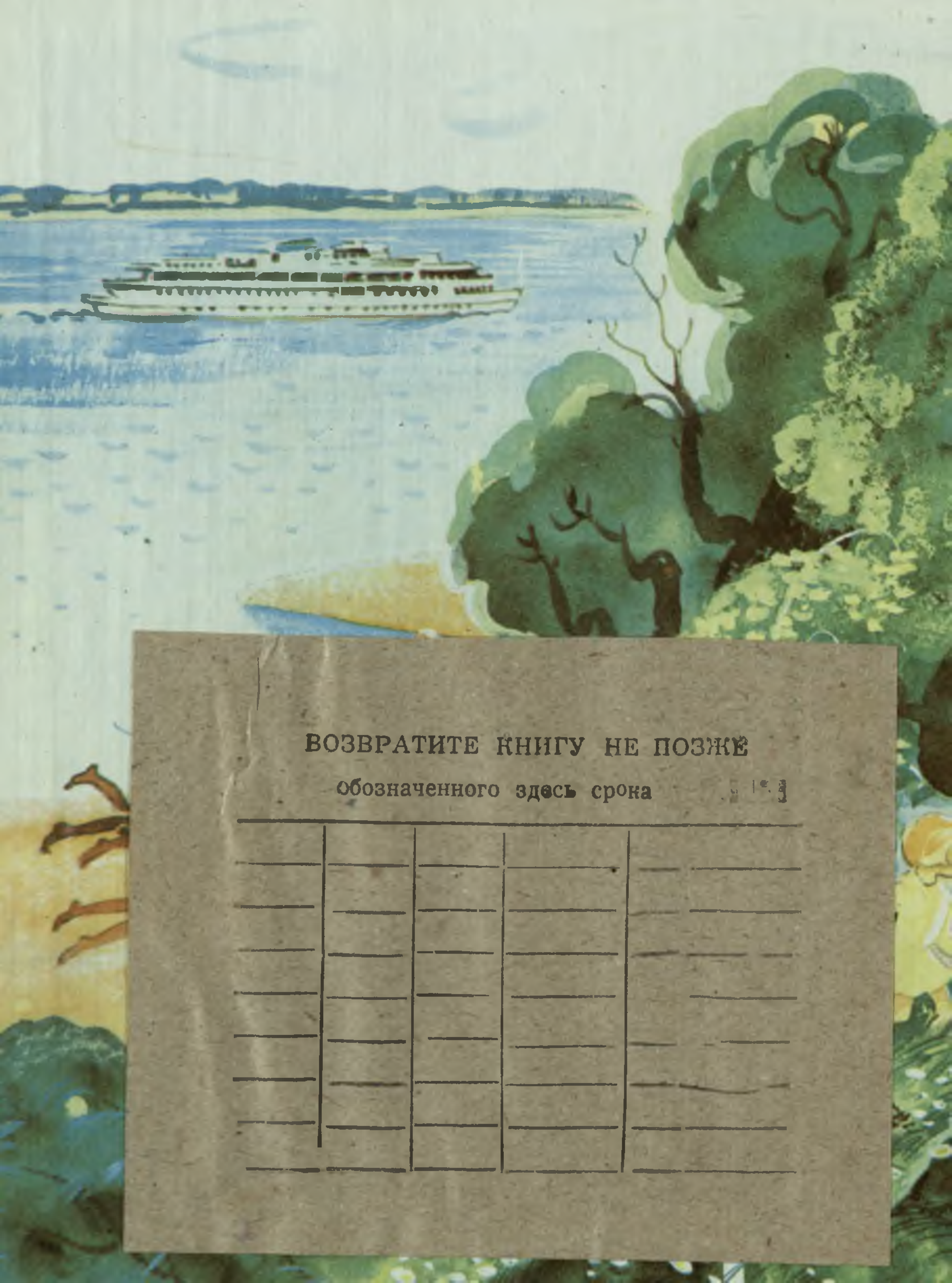

ВОЗВРАТИТЕ КНИГУ НЕ ПОЗЖЕ
обозначенного здесь срока

К 81.63
Ю-96

С. П. ЮШКОВ, Т. В. АРТЕМЬЕВА, Р. И. ТРОКИНА

ТĂВАН CĂМАХ

*

II КЛАСС
ВАЛЛИ

Чăваш АССР Çутĕç министерстви
шкулсенче усă курма йышăннă

Шупашкар
Чăваш
кĕнеке
издательстви
1986

ББК 22.1 я Чув 71
Ю 96

81.635.1-922
Че(Чув)(075)

29726-чув.

Чувашская
Республиканская
БИБЛ ТЕКА
им. М. Горького

ПРОВЕРЕНО
2008

4306020100—108
Ю————————————108—86
М 136(03)—86

© Чăваш кĕнеке издательстви, 1986 ç.

Мĕн-ши вăл Тăван çĕршыв?

Мĕн-ши вăл Тăван çĕршыв?
Аякра-ши, çывăх-ши?
Аякра та, çывăх та.
Каласа парам, тăхта.

П. Хусанкай.

Тăван çĕршыв çинчен.

Пысăк çĕршывра кашни çыннăн хăйĕн пĕчĕк кĕтесĕ — çуралса ӳснĕ ялĕ, урамĕ, çурчĕ пур. Ку вăл унăн пĕчĕк тăван çĕршывĕ. Çакăн пек нумай-нумай пĕчĕк кĕтесрен тытăнса тăрать пирĕн пысăк та аслă Тăван çĕршыв.

...Тăван çĕршыв санăн тăван килӳнтен пуçланать. Тăван çĕршыв сарлака та илемлĕ. Эсĕ кирек

ăçта пулсан та, вăл яланах санпа. Вăл кашни çыннăн пĕрре кăна. Атте пек.

Тăван çĕршыв — хăйĕн халăхĕн амăшĕ. Вăл хăйĕн ывăлĕ-хĕрĕсемпе мухтанать, вĕсемшĕн тăрăшать, кирлĕ чух пулăшу, вăй-хал парать.

Эпир Тăван çĕршыва юрататпăр. Унпа пĕр пурнăçпа пурăнатпăр.

Ю. Яковлев.

Çĕршывăмăр.

...Сан килӳ Вăтакасра,
хамăр кас ялан асра.
Çавă-ши çĕршывăмăр?
Çав та, çав кăна та мар:
Анаткас та пур ялта,
Турикас та пур тата;

вĕсенче те ачасем,
пĕр класра ларакансем.
Хамăр ял вĕçне тухсан,
эс çеремлĕ çĕр куран;
çав çулпа утсан-утсан,
эс шоссе çине тухан.
Çулăн икĕ хĕррипе
йывăç лартнă йĕркипе.
Тикĕс сарнă çулпала
унталла та кунталла
ыткăнаççĕ машинсем —
çăклисем, çăмăллисем.
Тĕлĕнсе пăхса тăран.
Ачасем аташасран
аслă çулăн хĕррипе
юпа лартнă, ун çумне
шĕвĕр пуçлă ик хăма
çырса çапнă вулама.
Пĕр хăми çине Канаш
тесе çырнă çав юлташ,
теприне вăл пит катмар
авса хунă — Шупашкар.

П. Хусанкай.

1. Тăван çĕршыв мĕнрен пуçланать? Сăвăра ун пирки мĕн каланă?
2. Ялтан тухсан, мĕн-мĕн куратăн?
3. Аслă çул ăçта илсе çитерет?
4. Эсĕ ăçта пурăнатăн? Ху çуралнă ял çинчен каласа пар.

Чи савӑнӑҫлӑ кун.

Мӗншӗн Петӗр хӗпӗртенӗ?
Пичӗ-куҫӗ йӑл кулать.
Иртенпех, лара пӗлмесӗр,
уткалать те чупкалать.

— Вӑхӑт ҫитрӗ пуль, каяр-и? —
васкатать вӑл пиччӗшне.
Пӗр уҫать-и, пӗр хупать-и
хӑмӑр питлӗ сумкине.

Ак шкула вӗҫтерчӗ Петӗр,
пичӗ-куҫӗ йӑл кулать.
Халь эсир ӑна пӗлетӗр:
иккӗмӗш класа каять!

А. Алка.

1. Петӗршӗн мӗнле паллӑ кун ҫитнӗ?
2. Мӗншӗн вӑл ҫав тери савӑннӑ?
3. Петӗр шкула кампа ҫӳрет?
4. Эсӗ ҫав куна мӗнле кӗтсе илтӗн?
5. Ҫывӑх пӗлтерӗшлӗ сӑмахсене тупса мӑшӑрлӑр та вуласа парӑр: хӗпӗртенӗ, хурланнӑ, савӑннӑ, хуйхӑрнӑ.

Эпир пурӑнакан ҫӗршыв.

Манӑн Дима ятлӑ юлташ пур. Пӗррехинче вӑл манран ҫапла ыйтрӗ:

— Эпир ӑҫта пурӑнатпӑр?

— Совет Союзӗнче,— хуравларӑм эпӗ.— Пирӗн Тӑван ҫӗршыв ҫавӑн ятлӑ.

— Пӗлетӗп. Пирӗн Тӑван ҫӗршыв мӗнле ҫӗршыв? — малалла тӗпчерӗ тусӑм.

— Пысӑк!

— Тата мӗнле!

— Вӑйлӑ!

— Тата мӗнле?

— Туслӑ!

— Тата мӗнле?

— Пуян!

— Тӗрӗс! Пирӗн Тӑван ҫӗршыв пысӑк та, пуян та, вӑйлӑ та, туслӑ та! Пирӗн ҫӗршыв татах та вӑйлӑрах, пуянрах, хитререх пулӗ, мӗншӗн тесен совет ҫыннисем Коммунистсен партийӗ ертсе пынипе пӗтӗм вӑйне хурса ӗҫлеҫҫӗ. Вӗсем телейлӗ пурнӑҫ — коммунизм тӑваҫҫӗ.

Тĕп хула.

...Самолёт тӳпене хăпарчĕ. Аялта пысăк хула— площадьсемпе урамсем, çуртсемпе парксем, заводсемпе стадионсем. Кремль çийĕн вĕçсе иртрĕмĕр, Мускав шывĕ çийĕн.

— Çак пĕтĕмпех Мускав-и? — тĕпчерĕ Дима.

— Мускав,— хуравларăм эпĕ.

Хам та тĕлĕнсе пыратăп. Мĕн тери аслă та илемлĕ иккен Мускав! Вăл çулсерен хитререх те печенрех.

— Мускав — пирĕн çĕршывăн тĕп хули,— ăнлантартăм эпĕ.

— Пĕтĕм Çĕр чăмăрĕ çинче те-и? — ыйтрĕ Дима.

— Пĕтĕм Çĕр чăмăрĕ çинче те,— килĕшрĕм эпĕ унпа.

Тепӗр аслӑ хула.

Самолёт малалла вӗҫет. Аялта пысӑк хула.

— Ку тата мӗнле хула? — ыйтрӗ Дима.

— Ку Ленинград. Вӑл та Мускав пекех аслӑ хула.

— Эпӗ Ленинград ҫинчен илтнӗ. Анчах вӑл мӗншӗн Мускав пекех? — ыйтрӗ каллех Дима.

— Ленинград Мускав пек те, Мускав пек те мар. Вӑл ун пекех пысӑк, илемлӗ хула. Анчах унӑн хӑйӗн уйрӑм илемӗ те пур. Унӑн кунҫулӗ те хӑйне евӗрлӗ. Ҫак хулара Ленин ертсе пынипе революци пуҫланнӑ. Апла пулсан, ҫак хулара пирӗн Совет влаҫӗ пуҫланнӑ...

Пирӗн ҫӗршыв пысӑк та пуян.

...Пысӑк та илемлӗ самолёт чугун ҫул ҫийӗн вӗҫет. Пӗр хуларан тепӗр хулана чугун ҫулсем хывнӑ. Чугун ҫулпа поездсем пӗрин хыҫҫӑн тепри иртеҫҫӗ. Ҫитмелли ҫӗре часах ҫитереҫҫӗ.

Поезд ҫинче ытларах ҫамрӑксем.

— Ӑҫта каяҫҫӗ-ха вӗсем?

— Ҫӗпӗре тата Инҫет Хӗвелтухӑҫне.

— Вӗсем мӗнле ҫӗнӗ вырӑнсене ҫул хываҫҫӗ?

— Ытларах Ҫӗпӗрпе Инҫет Хӗвелтухӑҫ ҫӗрӗсем ҫине чугун ҫулсем хываҫҫӗ. Вӑл вырӑнсем пуян. Комсомолецсем унта ӗҫлеме каяҫҫӗ. Вӗсем Байкал кӳллинчен пуҫласа Амур шывӗ таранах чугун ҫулӗ турӗҫ. Ӑна кӗскен БАМ теҫҫӗ.

Çĕпĕрпе Инçет Хĕвелтухăçĕнче хуласем лартаççĕ. Çĕпĕрти чи пысăк юханшывсем çинче электростанцисем тăваççĕ.

Вĕçĕ-хĕррисĕр Çĕпĕр хирĕсенче пуян тырпул пухса илеççĕ.

Çĕпĕрĕн çурçĕр пайĕнче алмаз та пур.

Мĕн тери аслă та пуян Çĕпĕр çĕрĕ!

С. Баруздин.

?

1. Пирĕн çĕршыв мĕн ятлă?
2. Мускав çинчен каланине тупса вулăр.
3. Çамрăксем ăçта ĕçлеме каяççĕ?
4. Çынсене мĕн илсе çӳрет?
5. Çĕпĕрпе Инçет Хĕвелтухăç çĕрĕсем çинчен мĕн каланă? Тупса вулăр.
6. Кунта мĕнле чугун çул тунă?
7. Эсир Тăван çĕршыва мĕншĕн юрататăр?

Чăваш çĕршывĕ.

Ытла та хӳхĕм ман Чăваш çĕршывĕ! Ун ытарма çук улăхĕсемпе вăрманĕсем. Вăрманĕсенче нумай йышши чĕрчун пурăнать. Унта эсĕ мулкачпа тилле, пăшипе пăлана, упапа кашкăра, пакшапа арлана куратăн.

Чăваш çĕршывĕ урлă анлă Атăл, лăпкă Сăр, Çавал, Аслă тата Кĕçĕн Пăла, Кĕтне, Энĕш, Сурăм шывĕсем юхаççĕ. Ачасем çу каçипех юханшывсенче шыва кĕреççĕ, ишме вĕренеççĕ, пулă тытаççĕ.

Тăрă шывсен икĕ енĕпе те саласем, ялсем, хуласем çитĕнсе ларнă. Вĕсем капмар та илемлĕ. Республикăра çакăн пек хуласем пур: Шупашкар, Çĕнĕ Шупашкар, Çĕмĕрле, Етĕрне, Çĕрпӳ, Сĕнтĕрвăрри, Куславкка, Канаш, Улатăр.

Шупашкар — республикăн тĕп хули. Паянхи Шупашкар — пысăк та илемлĕ хула. Кунта пысăк заводсемпе фабрикăсем йышлă. Мĕн кăна туса кăлармаççĕ пуль вĕсенче: пир-авăр, атă-пушмак, кĕпе-тумтир, сĕтел-пукан, пысăк тракторсем...

Чăваш çĕршывĕ юмахри пек паттăр Василий Иванович Чапаевпа тĕнче уçлăхĕн улăпне Андриян Николаева пăхса ӳстернĕ. Паттăрсен йышĕ çулленех ӳссе пырать. Ӳсет, чечекленет юратнă Чăваш çĕршывĕ!

А. Артемьев.

1. Эпир мĕнле республикăра пурăнатпăр?
2. Чăваш çĕрĕнче мĕн ятлă шывсем юхса выртаççĕ?
3. Шывсем тăрăх мĕнле хуласем вырнаçнă?
4. Чăваш çĕрĕ мĕнпе пуян?
5. Республикăн тĕп хули мĕн ятлă?
6. Эсĕ ху пулнă хула çинчен каласа пар.

Ку вăл — ман Тăван çĕршыв.

Урамра çилпе кашлаççĕ
ешĕл тумлă йăмрасем.
Кайăксем чуна çĕклеççĕ,
янратаççĕ юрăсем.
Ку вăл — ман Тăван çĕршыв!

Улăх тăрăх шăнкăр-шăнкăр
кĕмĕл шыв иртет юхса.
Сар хĕвел кулать, кун янкăр,
пĕлĕт тĕкĕр пек таса.
Ку вăл — ман Тăван çĕршыв!
Кунĕпех вăрман мăнаçлăн
пĕлĕтпе тем канашлать.
Çил вĕрет те кассăн-кассăн,
тырă-пулă хумханать.
Ку вăл — ман Тăван çĕршыв!
Пусă урлă улăп евĕр
курăнаççĕ заводсем.
Ĕмĕте çĕклет кĕрлевĕ
тӳпери самолётсен.
Ку вăл — ман Тăван çĕршыв!

П. Ялкир.

1. Тăван тавралăх сана мĕншĕн савăнтарать?
2. Эсĕ тăван тавралăхра мĕн-мĕн куратăн?

Сунай паттăрăн хурçă учĕ.

Чăваш халăхĕн Сунай паттăр çинчен хунă халап пур.

...Сунай паттăр хурçă ут тунă. Вăл çав утпа вилĕм хуçин, хаяр Эсрелĕн, çĕршывне сухаласа тăкасшăн пулнă.

Эсрелĕн çĕршывне сухаласа тăксан, унта чечексем шăтса тухасса пĕлнĕ Сунай паттăр. Ун чухне вара Эсрел çĕр çинчен пачах та çухалнă пулĕччĕ,

вӑл чечексенчен питӗ хӑрана-ҫке! Вара тинех ҫӗр ҫинчи этем телей тупӗччӗ.

Сунай паттӑр хурҫӑ утне чун кӗртеймен...

Ҫӗр ҫине часах тепӗр паттӑр килӗ, тенӗ юмахра. Вӑл хурҫӑ ута чун кӗртӗ те Эсрел ҫӗршывне сухаласа тӑкӗ. Чӑваш ҫӗрӗнче хаваслӑ та телейлӗ пурнӑҫ пуҫланӗ...

Халӗ ҫак юмах пурнӑҫа кӗчӗ. Шупашкара ҫӗршывӑн тӗрлӗ кӗтесӗсенчен пин-пин строитель килсе ҫитрӗ. Вӗсем трактор завочӗ туса лартрӗҫ. Ҫав заводра хӑватлӑ промышленность тракторӗсем кӑлараҫҫӗ. Ку трактор виҫҫӗр вӑтӑр лаша вӑйлӗ. Пыра-киле пирӗн завод пин лаша вӑйлӗ тракторсем те тума тытӑнӗ.

Хӑватлӑ тракторсем Ҫӗпӗрти, Ҫурҫӗрти, Кӑнтӑрти стройкӑсенче ӗҫлеҫҫӗ, ҫынсене чугун ҫулсем хывма, пушхирсемпе шӑн ҫӗрсене ҫӗнтерме пулӑшаҫҫӗ.

Юхма Мишши.

1. Халӑхра Сунай паттӑр ҫинчен мӗнле халап ҫӳрет? Каласа парӑр.
2. Шупашкарта мӗнле завод тунӑ?
3. Калавра промышленность тракторӗ ҫинчен мӗн каланӑ? Тупса вулӑр.

Пирӗн ГЭС.

Курӑнать таҫтан-таҫтан
Ҫын ҫӗкленӗ ҫӗн ҫыран.
Вӑл картланӑ шыв ҫулне,
Парӑнтарнӑ хумсене.

Пирĕн ГЭС вăл — çак çыран.
Çын хаваслă вăл пуртан.

Çакăнта турбинăсем
Ăмăртса çаврăннăçем

Ток чупать хуласене,
Хускатать станоксене.

Ток çитет фермăсене,
Пулăшать аннесене:

Ĕнине те вăл сăвать,
Тислĕкне те тасатать.

...Кунĕн-çĕрĕн ГЭС ĕçлет,
Çĕршыва хăват кӳрет.

А. Хум.

?
1. Сăвăра ГЭС çинчен мĕн каланă? Тупса вулăр.
2. Шупашкар тинĕсне ху курни çинчен каласа пар.

Шуршăл.

Шуршăл çав тери хитре вырăнта вырнаçнă. Сăрт çинче те, сăрт айккинче те çуртсем. Ял урамĕсем тирпейлĕ, ешĕл йăмраллă. Çывăхрах çарансемпе улăхсем, вăрман. Çавал шывĕ те ял çумĕпех юхса выртать.

Çак ялта виççĕмĕш космонавт Андриян Григорьевич Николаев çуралса ӳснĕ.

Шуршăлти илемсенчен пĕри вăл — сăрт айĕнче тапса тăракан çăлкуçĕсем. Куççуль пек таса вĕсен шывĕ, тăрă. Çакăнтан пуçланнă та ĕнтĕ ял ячĕ, Шурçăл тенĕ ăна малтан çынсем.

Шуршăла çитсен, кашниех космонавт çуралса ӳснĕ çурта, çурт умĕнчи Андриян юратнă вăтă йăмрана, Андриян вĕреннĕ шкула курĕ.

Шкул садĕнче сире ачасем çав тери тирпейлĕ пăхса усракан улмуççине кăтартĕç. Ку вăл — Андриян улмуççийĕ.

Юхма Мишши.

1. Шуршăл ялĕ мĕнле вырăнта вырнаçнă?
2. Çак яла мĕншĕн Шуршăл тесе ят панă? Тупса вулăр.
3. Шуршăл ялĕ мĕнпе чапа тухнă?

Тупмалли юмах.

Унпа туслă пурăнакан —
Тĕнче ăсне пухакан.
(К.н.к.)

Кӗркунне

Кантӑка, туссем, яр уҫӑр:
янкӑр кун тулта ҫиҫет.
Ҫыру евӗр сарӑ ҫулҫӑ
урамра ирех вӗҫет.

В. Тимаков.

Ылтӑн кӗркунне.

Ҫу иртсе те кайрӗ. Ылтӑн кӗркунне ҫитрӗ. Уйхир пушанчӗ. Янкӑр тӑрӑ тӳпере пӗлӗтсем шӑваҫҫӗ. Кӑнтӑрла хӗвел ялтӑртатать, анчах унӑн ӑшши ҫуллахи пек мар ӗнтӗ. Ирсерен тӑм та ӳкелет.

Мӗнле илемлӗ кӗркуннехи вӑрманта!.. Ем-ешӗл йывӑҫсем хушшинче сарӑ, хӗрлӗ ҫулҫӑсем курӑнкаласҫӗ. Ав, унта вӗрене сап-сарӑ ларать, ӑвӑс та хӗрелнӗ, шӗшкӗ те хӑмӑрланнӑ. Паланпа улмуҫҫи ҫулҫисем те саралма тытӑннӑ.

Сарӑхнӑ, хӗрелнӗ ҫулҫӑсем тӳлек ҫанталӑкра туратсем ҫинчен вӗлтӗртетсе вӗҫсе анаҫҫӗ. Вӑрман кӗрхи ҫилпе кашлама тытӑнсан, ҫулҫӑсем темрен хӑранӑ кайӑксем пек пӑлханаҫҫӗ, вӑрмантан вӗҫсе тухаҫҫӗ те хир тӑрӑх сапаланаҫҫӗ. Вӑрман ҫаралсах пырать. Вӗҫен кайӑксем те таҫта кайса кӗчӗҫ.

Шкул ачисем кӗрхи пахчара йывӑҫсем айне хусӑклаҫҫӗ, хӑрӑк туратсене иртеҫҫӗ, чие тӗмӗсене сайралатаҫҫӗ, хӑмла ҫырлин кивӗ турачӗсене касса тирпейлеҫҫӗ, хӗл каҫма ҫыхса майлаштараҫҫӗ, улмуҫҫисемпе йӗплӗ ҫырла йывӑҫӗсем лартса хӑвараҫҫӗ. Вӑрлӑх валли хӑварнӑ ҫимӗҫсен, чечексен вӑррисене те пухаҫҫӗ. Ачасем питӗ тӑрӑшса ӗҫлеҫҫӗ.

М. Трубина ҫырни тӑрӑх.

?

1. Калавра кӗркуннен хӑш тапхӑрне сӑнланӑ?
2. Ку вӑхӑта мӗншӗн ылтӑн кӗркунне теҫҫӗ?
3. Ылтӑн кӗркуннен ытти паллисене каласа тухӑр.
4. Ачасем кӗркунне шкул пахчинче мӗн тӑваҫҫӗ? Тупса вулӑр. Эсир мӗн тӑватӑр?
5. «Ылтӑн кӗркунне» ятлӑ сӑмахлӑ ӳкерчӗк тӑвӑр.

Ваттисен сӑмахӗсем.

Кӗр пуҫтарать, хӗл салатать.
Кӗр тутӑ пулать.

29726-чув.
Чувашская Республиканская БИБЛИОТЕКА им. М. Горького

? 1. Ӳкерчӗке тимлӗн сӑнӑр. Кунта ҫулталӑкӑн хӑш вӑхӑтне кӑтартнӑ?
2. Йывӑҫ-курӑк мӗнле улшӑннӑ?
3. Ҫанталӑка сӑнласа парӑр.
4. Ӳкерчӗк ҫинче камсене куратӑр?
5. Ачасем мӗн ӗҫлени ҫинчен каласа парӑр.
6. Ӳкерчӗке ят парӑр, ун тӑрӑх ҫыхӑнуллӑ калав тӑвӑр.

Пилеш ҫупкӑмӗ.

— Кур-ха, кур, пиччеҫӗм:
пилешсем ялтра
ҫулӑм ӳкереҫҫӗ
кӳршӗри садра!

Тен, вут-кайӑк ларнӑ
каҫ вӗсем ҫине,

ӳкерсе хӑварнӑ
ытарми тӗкне?

— Йӑмӑкӑм, ҫырла вӑл
хӗм сапать унта.
Ак татам ялтравлӑ
ҫупкама — тутан!

Ҫумӑр, ҫӗр сӗткенӗ,
сар хӗвел ҫути
пилешре хӗмленнӗ...
Сиплӗ-ҫке тути!

Ешӗл ҫур ҫывхарӗ,
пилешсем вара
шурӑ чатӑр карӗҫ
пӗтӗм таврара.

Ю. Петров.

1. Кӗркунне пилеш ҫинче мӗн куртӑн?
2. Ун ҫырли ҫинчен каласа пар.

Тӑрнасем.

Ҫанталӑк сулхӑнлата пуҫларӗ. Тырӑ вырса пӗтернӗ ӗнтӗ. Эпир аттепе хире тухрӑмӑр. Ҫӳлте тӑрнасем вӗҫсе иртеҫҫӗ. Сасартӑк пӗри, карта умӗн пыраканни, ыттисенчен аяларах анчӗ те айккинчен вӗҫме тытӑнчӗ. Паҫӑр ун хыҫҫӑн вӗҫекенни халӗ пуринчен малта пулчӗ.

— Ӑҫта каяҫҫӗ вӗсем? — ыйтрӑм эпӗ.

— Кӑнтӑр енне, ӑшӑ ҫӗре.

— Кунта та сивӗ мар-ҫке, мӗншӗн каймалла вара вӗсен? — тӗлӗнтӗм эпӗ.

— Халь сивӗ мар та, кӗҫех сивӗ пулать, юр ҫума пуҫлать. Хӗлле кунта апатсӑр вилеҫҫӗ.

— Вӗсем мӗншӗн карталанса вӗҫеҫҫӗ? — пӗлес килчӗ манӑн.

— Карталанса вӗҫме ҫӑмӑлрах. Эсӗ асӑрхарӑн-и: пӗри, ав, чи малта пыратчӗ, халӗ хыҫала юлчӗ.

— Куртӑм-ҫке.

— Малта пыраканнине йывӑр килет. Унӑн хӑйӗн кӑкӑрӗпе сывлӑша ҫурса пымалла, ыттисене валли ҫул уҫмалла. Ун хыҫҫӑн ыттисене вӗҫме ҫӑмӑлрах. Анчах пӗрмай малта пырса ывӑнтарать. Вӑл ывӑнсан, ун вырӑнне тепри йышӑнать. Ҫапла вӗсем мӗн кӑнтӑра ҫитиччenех ылмашӑнса вӗҫеҫҫӗ.

Атте ҫапла каланӑ хушӑра тӑрнасем хамӑртан инҫе вӗҫсе кайрӗҫ те часах курӑнми пулчӗҫ.

Илпек Микулайӗ.

1. Хӗрачапа ашшӗ мӗн курнӑ?
2. Тӑрнасем мӗншӗн карталанса вӗҫнӗ? Вӑл вырӑна тупса вулӑр.
3. Калава рольсем тӑрӑх вулӑр.

Кӑмпара.

Эх, аван-ҫке кӑмпара, —
савӑнса кӗтет вӑрман.
Ешӗл аслӑ ращара
тултарар карҫинкка на!

Тӗмеске ҫинчи ҫулҫа
алӑпа хуллен сирен —
пилӗк-ултӑ кӑрӑҫа
ҫӗҫӗпе касса илен.

Кӑкламастпӑр кӑмпине,
таптамастпӑр вырӑнне.
Кур ак ҫитес ҫулхине
тем чул кӑрӑҫ ӳснине.

Илӗртет шӑна кӑмпи,
хӗрлӗскер, хӑй капӑр пит.
Татас ҫук эпир ӑна —
наркӑмӑшлӑ кӑмпана.

Ю. Петров.

1. Сирӗнтен кам вӑрманта кӑмпара пулнӑ?
2. Эсир мӗнле-мӗнле кӑмпа татрӑр?
3. Кӑмпана мӗнле татмалла? Сӑвӑра ун ҫинчен мӗн каланӑ?
4. Шӑна кӑмпине ачасем мӗншӗн татман?

Тупмалли юмах.

Пӗчӗкскер, хитрескер, ҫӗр мӑкӑртса тухнӑскер, пурҫӑн тутӑр ҫыхнӑскер.

Хура кӗркунне.

Сивӗ ҫумӑр час-час ҫӑвать. Хӗвел хутран-ситрен кӑна курӑнать. Ҫулсем кӗрсе тухма ҫук пылчӑклӑ. Лупашкасем тулли шыв кӳлленсе тӑрать.

Йывӑҫ ҫулҫисем тӑкӑнаҫҫӗ. Вӑрман ҫаралсах пырать. Уҫланкӑри сарлака пилеш ҫырлисене аран йӑтса ларать. Йывӑҫсем хушшинче палана аякранах куратӑн. Унӑн ҫырлисем хӗрлӗ шӑрҫа пек йӑлтӑртатаҫҫӗ.

Колхозӑн анлӑ уйӗнче ыраш калчи кӑна сипсимӗс ешерет. Колхозниксем юлашки ҫӗрулмине уйран пуҫтарса кӗчӗҫ. Улӑхра ҫын пуҫӗ пек ҫаврака та шултра, шап-шурӑ купӑста пулса ҫитнӗ. Кӗҫех ӑна та касма пуҫлӗҫ.

Колхозниксен кӗрхи ӗҫӗсем вӗҫленсе пыраҫҫӗ.

С. Юшков ҫырни тӑрӑх.

1. Калавра кӗркуннен хӑш тапхӑрне сӑнланӑ?
2. Ку тапхӑра мӗншӗн хура кӗркунне тенӗ?

3. Хура кĕркуннен паллисене калавра тупса вулăр.
4. Çак вăхăтра колхозниксем мĕн ĕçлеççĕ?

Кĕркунне.

Шăнтать ĕнтĕ кунсерен,
çитрĕ ĕнтĕ кĕркунне.
Вĕçен кайăк сассинчен
хуйхă кĕрет чĕрене.

Карти-карти кайăксем
вĕçет тинĕс леш енне.
Хывнă ĕнтĕ йывăçсем
пурте сарă тумтирне.

К. Иванов куçарнинчен.

1. Сăвăра кĕркуннене мĕнле сăнланă? Хăвăр сăмахăрсемпе каласа парăр.
2. «Вĕçен кайăк сассинчен хуйхă кĕрет чĕрене» тенине мĕнле ăнланатăр?
3. Кĕркунне вĕçен кайăксем мĕншĕн кунта юлмаççĕ?
4. «Тăхăнна, ав, йывăçсем пурте сарă тумтирне» тенине мĕнле ăнланатăр?

Пĕтĕмĕшле ыйтусемпе ĕçсем.

1. Кĕркунне пуçламăшĕ, ылтăн кĕркунне, хура кĕркунне çинчен калакан произведенисен ячĕсене калăр.
2. Кĕркуннен мĕнле паллисем сирĕн асра юлчĕç?
3. Чĕрчунсен кĕркуннехи пурнăçĕ çинчен калакан произведенисене аса илĕр.
4. Çынсен кĕркуннехи ĕçĕсем çинчен мĕнле произведенисем вуларăр?
5. «Кĕркунне» темăри хăвăра килĕшнĕ сăвва пăхмасăр калама вĕренĕр.

Ноябрĕн 7-мĕшĕ—аслă уяв

Аслă Октябрь.

Пирĕн кашни уяв илемлĕ. Анчах вĕсенчен чи хакли, чи илемли — Аслă Октябрь уявĕ, рабочисемпе хресченсен çĕнтерӳ уявĕ. Çак кун пирĕн çĕршыври рабочисемпе хресченсем хăйсен пусмăрçисене çĕнтернĕ, ирĕке тухнă.

Аслă Октябрь уявĕнче эпир революци паттăрĕсене, халăха çĕнтерӳ патне ертсе пынă Коммунистсен партине, хаклă çулпуçăмăра Владимир Ильич Ленина мухтатпăр. Вĕсене тав туса пуç таятпăр.

А. Митяев.

Октябрь ялавĕ.

Хĕм сапать çĕршыв ялавĕ,
вĕлкĕшет ман аллăмра.
Çĕкленет хаваслăх шавĕ
пирĕн аслă урамра.

Кам телейшĕн, çирĕп миршĕн
туслăха чунтан хаклать,
кам хĕвеллĕ çутă иршĕн
пусмăра хирĕç тăрать —
пурте, пурте уявлаççĕ
çут Октябрь уявне.
Чи çӳлте йăтса пыраççĕ
паян унăн ялавне!

И. Малкай.

1. Сăвăра мĕнле уяв çинчен каланă?
2. Аслă Октябрь камсен уявĕ? Ун пирки каланă сăмахсене сăвăра тупса вулăр.
3. Ху çак уява мĕнле уявлани çинчен каласа пар.

Владимир Ильич Ленин.

I

Пӳртре стена çинче портрет çакăнса тăрать. Ваççа ашшĕне:

— Атте, мана Ленин çинчен каласа пар-ха? — терĕ.

— Эсĕ ун çинчен мĕн пĕлетĕн?

— Сахал пĕлетĕп, атте.

— Апла пулсан, итле: вăл — Владимир Ильич Ленин. Пирĕн юратнă çулпуç. Эпĕ çамрăкчĕ. Ун чухне пирĕн, рабочисен, пурнăç начарччĕ. Ĕç йывăрччĕ. Эпир иртен пуçласа сĕм-çĕрлеччен ĕçлеттĕмĕр, пурăнасса выçăллă-тутăллă пурăнаттăмăр.

Пирĕн завод хуçи Данилов ятлăччĕ. Вăл хăй ĕçлеместчĕ, пилĕкне авмастчĕ, пуян пурăнатчĕ.

Ачам, ăçтан тухма пултарнă унăн пурлăхĕ? Мĕнле майпа пуйнă-ха вăл? Эпир ĕçленипе. Вăл пире ĕçшĕн сахал тӳлетчĕ, тӳррипе каласан, пире çарататчĕ, эпир ĕçленипе пуятчĕ. Унăн завод, укçа, машинăсем пулнă; пирĕн вара, çак ĕçчен алăсемсĕр пуçне, урăх нимĕн те пулман. Çак алăсем ăна пуйтаратчĕç.

1. Ваççа ашшĕне кам çинчен каласа пама ыйтнă?
2. Ленин кам пулнă?
3. Революциччен рабочисем мĕнле пурăннă?
4. Рабочисен ĕçĕпе камсем пуйнă?

II

Хресченсем те ялта начар пурăннă. Вĕсен çĕрĕ сахал пулнă. Лайăх çĕр пуянсемпе çĕр улпучĕсен аллинче пулнă. Хресченсем çĕр улпучĕсем валли ĕçленĕ. Çĕр улпучĕсем çавăнпа пуян пурăннă.

Çĕр улпучĕсемпе капиталистсем пĕр майлă пулнă. Патша чи аслă, чи пуян çĕр улпучĕ шутланнă. Паллах, вĕсем пĕр-пĕрне хӳтĕленĕ. Патша пу-

риншӗн те хуҫа пулнӑ. Вӑл ҫӗр улпучӗсемпе капиталистсемшӗн ҫеҫ лайӑх йӗрке туса хунӑ. Ҫав йӗркесене пула рабочисемпе хресченсем пусмӑрта хӗн курса пурӑннӑ.

Владимир Ильич Ленин рабочисемпе хресченсен пурнӑҫӗ йывӑр пулнине ачаранах пӗлнӗ, вӗсен пурнӑҫне лайӑхлатма тӑрӑшнӑ.

Ленин пусмӑра хирӗҫ тӑракансене пӗрлештерме пуҫланӑ. Вӗсене коммунистсем тенӗ. Вӗсем Ленин йӗркеленӗ союза пӗрлешнӗ. Ӑна Коммунистсен партийӗ тенӗ. Коммунистсен партийӗ пусмӑртан кӗрешӳсӗр хӑтӑлас ҫуккине лайӑх пӗлнӗ.

Рабочисем Ленина юратнӑ, ҫӗр улпучӗсемпе капиталистсем вара курайман. Патша полицийӗ ӑна темиҫе хутчен те арестленӗ, тӗрмене хупнӑ, инҫетри Ҫӗпӗре ссылкӑна янӑ. Патша правительстви Ленина ӗмӗрлӗхех тӗрмене хупса хурасшӑн пулнӑ. Ленин, ют ҫӗршыва кайса, мӗн-мӗн тумалли ҫинчен рабочисем патне ҫырса тӑнӑ. Анчах, ют ҫӗршывра пурӑнса, ӗҫҫыннисен кӗрешӗвне ертсе пыма йывӑр пулнӑ, ҫавӑнпа вӑл хамӑр ҫӗршыва — Российӑна таврӑннӑ.

?

1. Революциччен хресченсен пурнӑҫӗ мӗнле пулнӑ?
2. Владимир Ильич Ленин мӗншӗн кӗрешнӗ?
3. Вӑл камсене пӗрлештернӗ?
4. Ҫӗр улпучӗсемпе капиталистсем Ленина мӗншӗн курайман?
5. Ленин ссылкӑран таврӑнсан ӑҫта пурӑннӑ?

III

1917-мĕш çулхи февраль уйăхĕнче Ленин ертсе пынипе рабочисемпе салтаксем патшана хăй вырăнĕнчен сирпĕтнĕ, 1917-мĕш çулхи ноябрĕн 7-мĕшĕнче вара çĕр улпучĕсемпе капиталистсене хăваласа янă. Вĕсенчен çĕр, фабрикăсемпе заводсене туртса илнĕ, рабочисемпе хресченсене панă.

Рабочисемпе хресченсем çĕнĕ пурнăç тума тытăннă.

Ку вĕсемшĕн çĕнĕ ĕç пулнă. Ленинпа унăн партийĕ рабочисене вĕрентсе пынă, пурнăçа çĕнĕлле майласа яма пулăшнă. Ленинăн питĕ нумай ĕçлеме тивнĕ. Унăн сывлăхĕ начарлансах пынă. 1924-мĕш çулхи январĕн 21-мĕшĕнче Владимир Ильич вилнĕ.

Ленин вилсен, пĕтĕм совет халăхĕ питĕ хытă хуйхăрнă, анчах вăл мĕн вĕрентнине эпир нихăçан та манас çук. Эпир, коммунистсем, пур ĕçе те вăл каланă пек тума тăрăшатпăр. Ĕçе, пурнăçа çĕнĕлле йĕркелетпĕр.

Н. Крупская сырни тăрăх.

?

1. Рабочисемпе хресченсем пурнăçа мĕнле майпа çĕнĕлле йĕркелеме тытăннă?
2. Çак кĕрешӳре рабочисемпе хресченсене кам ертсе пынă?
3. Ленин вĕрентнине камсем малалла туса пыраççĕ?

Ĕлĕкхи шкул.

Октябрьти аслă революциччен вăтам шкула гимнази тенĕ. Унта çĕр улпучĕсен, фабрика хуçисен, жандармсен ачисем вĕренне.

Кириллăн ашшĕ — çĕр улпучĕ. Павăлăн — патша чиновникĕ, Наталин — генерал, Розалин — фабрика хуçи, катăк ăслă Модестăн — жандарм.

Акă Сорокин Петя. Ку ачан пурнăçĕ çăмăл мар. Унăн амăшĕ кĕпе-йĕм çуса пурăнать, прачка теççĕ ăна.

Петя гимназие çӳреймест. Вĕренме укçа нумай тӳлемелле. Петя амăшĕн ун чухлĕ укçа çук. Ĕçленĕшĕн вăл питĕ сахал илет. Иртен пуçласа каçчен амăшĕ валашка умĕнче тăрать. Çăвать, çăвать, çăвать... Кĕпе-йĕме алли юнланиччен ухать. Унăн канма вăхăт çук. Вăл Натали, Розали валли çă-

вать. Кирилл, Павӑл, Модест валли, хулари ытти пуянсен ачисем валли те ҫӑвать.

Ывӑлӗ амӑшне пулӑшать: шыв йӑтать, вутӑ ҫурать.

Каҫхине вара вӑл ҫунӑ кӗпе-йӗме хуҫисене салатса ҫӳрет. Фабрика хуҫи патне чупать, генерал патне ҫитет, жандарм, помещик патневаскать — пурин патне те ҫитмелле.

Пуян ачисем яланах Петьӑран мӑшкӑллаҫҫӗ.

— Пӑхӑр-ха, пӑхӑр, прачка пырать,— ахӑлтатса кулаҫҫӗ вӗсем.

Пӗррехинче Петя чӑтса тӑраймарӗ, Модеста кӳпкесе илчӗ. Унӑн ашшӗ жандарм пулин те, хӑраса тӑмарӗ.

Петьӑн питӗ вӗренес килет. Анчах ӑҫта унта! Петьӑн амӑшӗ кӗпе-йӗм ҫӑвакан кӑна-ҫке.

Петя вӗренеймесӗрех юлнӑ пулӗччӗ. Анчах акӑ революци пулчӗ. Самана пӗтӗмпех улшӑнчӗ, гимназие хупрӗҫ. Ун вырӑнне шкул турӗҫ.

Халӗ шкула урӑх ачасем ҫӳреҫҫӗ.

Вася Потапов ашшӗ заводра ӗҫлет. Оля ашшӗ— урам шӑлакан. Поля ашшӗ — грузчик.

Акӑ Сорокин Петя та паян ытти ачасемпе пӗрле шкула каять.

Ҫӗнӗ те тӳлевсӗр шкула, совет шкулне, ушкӑнпа каяҫҫӗ ачасем.

А. Алексеев.

1. Петя мӗншӗн гимназире вӗренме пултарайман?
2. Унӑн революцичченхи пурнӑҫӗ епле пулнӑ?

3. Петя амăшĕн йывăр ĕçĕ çинчен калавра тупса вулăр.
4. Революци ĕçхалăх ачисен пурнăçне мĕнле улшăну кÿнĕ?

Кĕпер çинче.

Восстани çĕрле пуçланнă.

Урамра хунарсем те çунман. Нева çинче большевиксен «Аврора» крейсерĕ хуран курăнса ларнă. Ун çинчи çутăсене сÿнтернĕ, тупă кĕпçисене Зимний дворец еннелле çавăрса лартнă.

Тĕттĕмре инçетрен пенĕ сасăсем илтĕннĕ, урамсем тăрăх грузовиксем кĕмсĕртетсе иртнĕ. Вĕсем çинче пăшаллă салтаксемпе матроссем тăрса пынă.

Урамсенче кăвайтсем çуннă. Унта хĕрлĕ гвардеецсем ăшăннă. Вĕсем çапăçăва кĕме приказ пуласса кĕтнĕ. Çак вăхăтра рабочисем Нева урлă хывнă кĕперсене пурне те хăйсен аллине тытса илнĕ. Кĕпер урлă пропускпа кăна каçма май пулнă.

Пĕр кĕперĕ çинче сакăр хĕрлĕ гвардеецпа пĕрле çамрăк рабочи Андрей Крутов хурал тăнă. Асли вата большевик Василий Иванович пулнă.

Пĕр çыннăн кĕпер урлă каçмалли пропуск пулман, ăна çапах та каçарса янă. Çав çын чикĕ патне çитсен, Василий Иванович унран хыттăн:

— Сирĕн пропуск? — тесе ыйтнă.

Çын чаранна, çÿлелле тăратнă пальто çухавине сирнĕ. Василий Ивановича вăл шăппăн темскер каланă. Лешĕ ăна, айккинелле пăрăнса, çул панă.

Палламан çын, хăвăрттăн утса, кĕпер çине кĕрсе кайнă, тĕттĕмре часах курăнми пулнă.

Василий Иванович нимĕн те чĕнмен, пĕрмай палламан çын кайнă еннелле пăха-пăха илнĕ. Унта, юханшыв леш енче, пăшал, тупă сассисем илтĕннĕ.

Юлашкинчен Андрей чăтса тăрайман:

— Ку çын сана пропуск кăтартрĕ-и? — тесе ыйтнă.

Василий Иванович ăна хуллен:

— Çук, вăл пропуск илме ĕлкĕреймен. Вăл ялапах пытанса пурăннă... Малтан Финляндире, унтан — кунта. Халĕ вăл Смольнăя каять, — тенĕ.

Унтан вăл çапла хушса хунă:

— Шухăшласа пăх-ха, кунта вăл шурă гвардеецсен çарĕсем патĕнченех иртсе килнĕ! Ăна вĕлерме те пултарнă вĕт!

— Кам пулчĕ вара вăл?

— Владимир Ильич Ленин, — хуравланă Василий Иванович.

А. Кононов.

1. Восстани хăçан пуçланнă? Тупса вулăр.
2. Кĕпер урлă каçма мĕн кирлĕ пулнă?
3. Кĕпер патне мĕнле çын пынă?
4. Василий Иванович мĕн пирки пăшăрханнă? Тупса вулăр.
5. Ку çын кам пулнă?

Эпир—Октябрь ачисем

Октябрёноксем.

Чи хаваслă ачасем,
чи телейлисем,
çут Октябрь калчисем —
октябрёноксем.
Хисеплетпĕр чунтанах
çитĕннисене.
Пулăшатпăр яланах
кĕçĕннисене.
Эпир лайăх вĕренме
тăрăшатпăр,
çĕршыва усă кӳме
шухăшлатпăр.

П. Эйзин.

1. Октябрёноксем мĕнле ачасем?
2. Октябрёноксене мĕншĕн «çут Октябрь калчисем» тенĕ?
3. Октябрёноксем çинчен сăвăра мĕн каланă? Çав сăмахсене тупса вулăр.

Октябрёноксем — пулас пионерсем.

Октябрёнока епле пĕлме пулать.

Пĕррехинче кӳршĕре пурăнакан Василий Петрович Костьăсем патне пынă. Вăл Костьăн тетрадьне илнĕ те уçкаласа пăхнă. Таса та илемлĕ çырнинченех Костя лайăх ача пулнине чухласа илнĕ.

— Эсĕ октябрёнок пулас?

— Мĕншĕн Эсир апла шутлатăр? — тĕлĕннĕ Костя.

— Тетрадӳ санăн таса, тирпейлĕ, «пиллĕк» паллă нумай.

Тепрехинче Костя амăшĕпе автобус çинче ларса пынă. Пĕр чарăнмалли вырăнта автобуса ватă карчăк кĕнĕ. Костя çавăнтах тăнă та карчăка хăй вырăнне ларма сĕннĕ.

— Эсĕ октябрёнок пулмалла? — ыйтнă унран карчăк.

— Çапла! — хуравланă ача.

Чăн-чăн октябрёнока вăл хăйне шкулта, урамра тата килте лайăх тытнинчен тӳрех пĕлме пулать.

О. Бедарев.

1. Василий Петрович Костя лайăх ача пулнине мĕнле пĕлнĕ? Тупса вулăр.

2. Ватӑ карчӑк Костьӑран мӗн ҫинчен ыйтнӑ? Тупса вулӑр.
3. Вӑл мӗншӗн ҫапла ыйтнӑ?
4. Чӑн-чӑн октябрёнок хӑйне пур ҫӗрте те мӗнле тытать?

Октябрёноксем — тӳрӗ кӑмӑллӑ ачасем. Тӗрӗссине ҫеҫ калаҫҫӗ. Вӗсем пит хӑюллӑ, ҫивӗч, пултаруллӑ.

Шкул ачи.

Йывӑҫ пӳрт. Урам енче
виҫӗ ҫутӑ чӳрече.
Ярӑнса ӳсет йӑмра,
каш! кашлать вӑл ҫумӑра;
уяра вӑл лӑпланать,
шухӑша кайса ларать.
Эс вӑраннӑ-вӑранман
тинкерет вӑл кантӑкран:
«Хӗвел тухнӑ, тӑмалла,
чуп, ачам, — тет, — шкулалла».
Каҫпала сана йӑмра
тепӗр хут пӑхса сӑнать:
«Ку ачи аван-ҫке те,
кӗнеке вулать-ши? — тет, —
вӗренет-ши урокне?
Намӑс пулмӗ-ши хӑйне?»
Эс юлмастӑн намӑса,
ӳстерсех пыран ӑса;
ху та хытӑ тӑрӑшан,
юлташна та пулӑшан.

П. Хусанкай.

1. Сăвăра кам çинчен каланă?
2. Ирхине йăмра ачана мĕн каласшăн? Тупса вулăр.
3. Каç пулсан, йăмра мĕн пĕлесшĕн? Тупса вулăр.
4. Ку ача мĕнлескер?

Октябрёноксем — пит йĕркеллĕ ачасем:
аван вĕренеççĕ, шкула юратаççĕ,
ваттисене хисеплеççĕ.

Карчăк.

Арçын ачапа хĕрача шкултан таврăннă. Вĕсен умĕнче пĕр карчăк пынă. Çул пăрлакран карчăк шуса ӳкнĕ.

Арçын ача сумкине хĕрачана панă та карчăка ура çине тăма пулăшнă.

— Ку санăн асаннӳ-им? — ыйтнă унран хĕрача.

— Çук, асанне мар.

— Апла пулсан, палланӑ çын пулĕ?

— Çук! Çук! — тенĕ ӑна арçын ача. — Вӑл пачах палламан карчӑк.

В. Осеева.

1. Урампа камсем пынӑ?
2. Карчӑк мĕн пирки шуса ўкнĕ?
3. Арçын ача ырӑ ĕç тунине ӑçтан куратӑр?
4. Хĕрача мĕншĕн тĕлĕннĕ? Тупса вулӑр.
5. Калавра сире кам килĕшрĕ? Мĕншĕн?

Пĕчĕк пулӑшакан.

Лена шкултан таврǎннǎ. Амǎшĕ ĕçре пулнǎ. Лена васкаса хывǎнать те пальтине пǎтана çакса ярать, пушмакне çуса вырǎна лартать. Унтан вǎл урайне нӳрĕ татǎкпа шǎлать. Тĕпелте таса мар чашǎк-тирĕк ларать, Лена вĕсене вĕри шывпа лайǎх çуса тасатать. Çӳлĕк çине майласа хурать.

Çак самантра амǎшĕ килсе çитет.

— Тавах сана, хĕрĕм, мана пулǎшнǎшǎн, — тесе, вǎл хĕрне ыталаса чуптуса илет.

О. Бедарев.

1. Шкултан таврǎнсан, Лена мĕн-мĕн тунǎ?
2. Амǎшĕ ǎна мĕн каланǎ? Вǎл вырǎна тупса вулǎр.
3. Лена мĕнле хĕрача?
4. Аçу-аннӳне ху мĕнле пулǎшни çинчен каласа пар.
5. Пĕр пĕлтерĕшлĕ сǎмахсене ушкǎнласа вулǎр: ĕçчен, кǎмǎллǎ, сǎпайлǎ, пултаруллǎ, хастар, сапǎр, виçеллĕ, ӳркевсĕр.

Кăвак çулçăсем.

Катьăн икĕ симĕс кăранташ. Ленăн вара пĕрре те çук.

— Симĕс кăранташна пар-ха? — ыйтрĕ Катьăран Лена.

— Аннерен ыйтмалла, — хуравларĕ Катя.

Тепĕр кунхине хĕрачасем шкула пычĕç.

— Аннӳ ирĕк пачĕ-и? — ыйтрĕ Лена.

— Анне ирĕк пачĕ те-ха, пиччерен ыйтман-çке.

— Ыйтсам, ара, пиччӳнтен, — килĕшрĕ Лена.

— Пиччӳ ирĕк пачĕ-и? — тӳрех ыйтрĕ тепĕр кунхине Лена.

— Вăл ирĕк пачĕ те-ха, эсĕ кăранташне хуçасран хăратăп.

— Эпĕ питĕ асăрханса сăрлăп, — ӳкĕтлерĕ Лена.

— Асту, кăранташа ан шĕвĕрт, хытă ан пус, ан йĕпет. Ытла нумай та ан сăрла, — ăнлантарчĕ Катя.

— Манăн йывăç çулçисемпе симĕс курăка кăна сăрламалла, — ăнлантарчĕ ăна Лена.

— Ку ытла нумай, — кăмăлсăрланчĕ Катя. Унăн сăн-пичĕ те тĕксĕмленчĕ.

Лена ун çине тинкерсе пăхрĕ те айккинелле пăрăнчĕ. Кăранташне те илмерĕ. Тĕлĕнсе кайнă Катя ун хыççăн чупрĕ.

— Мĕн эсĕ? Ил!

— Кирлĕ мар, — хуравларĕ Лена.

Урокра учительница Ленăн ӳкерчĕкĕ çинче çулçăсем кăвак иккенне асăрхарĕ.

— Лена, санăн йывăç çинчи çулçăсем мĕншĕн кăвак? — ыйтрĕ вăл.

— Манăн симĕс кăранташ çук.

— Мĕншĕн юлташунтан илмерĕн?

Лена нимĕн те шарламарĕ.

— Эпĕ ăна симĕс кăранташ патăм, анчах та вăл илмерĕ, — сăмах хушрĕ нар пек хĕрелсе кайнă Катя.

Учительница ун çине тимлесе пăхрĕ те:

— Парас кăмăл пулсан, илмелле памалла, — терĕ.

В. Осеева.

1. Лена Катьăран мĕн ыйтнă?
2. Катя кăранташа мĕншĕн тӳрех паман? Вăл мĕнле сăлтавсем тупнă?
3. Лена кайран кăранташа мĕншĕн илмен?
4. Катя хăйĕн йăнăшне ăнланнă-ши?
5. Калавăн тĕп шухăшне палăртакан сăмахсене тупса вулăр.
6. Калава рольпе вулăр.

Октябрёноксем — питĕ туслă ачасем.
Вăхăта сая ямаççĕ: вулаççĕ те ӳкереççĕ,
выляççĕ те юрлаççĕ, пит хаваслă пурăнаççĕ.

Чăрсăр автансем.

(Юптару)

Пĕр ирхине
ик сар автан
пĕр харăс курнă тулă пĕрчине.
— Эп куртăм чи малтан! —
Пуçланă янрашма пĕри.
— Çук, эпĕ! — тенĕ тапăнса тепри, —
кĕçтет-им сан пуçу?!.
Пуçланнă акăш-макăш çапăçу.
Ăна çерçи илтсе
кĕç пынă та сиксе
тул пĕрчине
кап! хыпнă та вĕçтернĕ йăвине.
Сисмен çакна «мăнаçлă» автансем;
çерçи сăмси пек тулăшăн вĕсем
юнпа пĕветнĕ пĕр-пĕрне.

Туссем! Ун пек ан пулăр ĕмĕрне!

А. Кăлкан.

1. Автансем мĕн пирки çапăçу пуçланă? Тупса вулăр.
2. Тулă пĕрчи кама лекнĕ?
3. Ку юптару пире мĕне вĕрентет?

Ваттисен сăмахĕ.

Шанчăклă тусăн хакĕ çук.

Тупмалли юмах.

Пуçĕ тура пек, хӳри çурла пек, кăшкăрать мулла пек.

(А.т.н)

Ĕç телей те савăнăç кӳрет

Кая юлсан, каю шăтать.

Эпĕ шкултан хашкаса чупса килтĕм. Пӳрте кĕнĕ-кĕменех аннене:

— Эпир вăрмана каятпăр,— терĕм.

— Халĕ вăрмана кайсан, уроксене хăçан хатĕрлĕн-ха?— ыйтрĕ анне.— Вăрмантан каç пуличчен килеймĕр, çывăхра мар.

— Уроксене ирхине, шкула кайиччен тăвăп,— тархасларăм эпĕ аннене.

— Уроксене халех хатĕрлен: паян тумалли ĕçе паянах ту, ырана ан хăвар. Кая юлсан, каю шăтать,— терĕ анне.

Манăн ирĕксĕрех анне сăмахĕсемпе килĕшмелле пулчĕ.

Тепӗр кунхине эпӗ урока яланхи пекех аван каласа патӑм. Манӑн юлташсен вара киле панӑ ӗҫе тума вӑхӑт ҫитмен.

Эпӗ ӗҫе вӑхӑтра тумасан мӗнле каю шӑтнине тинех ӑнлантӑм.

В. Прохоров.

?

1. Ача, шкултан таврӑнсан, ӑҫта каясшӑн пулнӑ?
2. Амӑшӗ ӑна мӗнле сӗнӳ панӑ? Тупса вулӑр.
3. «Кая юлсан, каю шӑтать» текен ваттисен сӑмахне эсир мӗнле ӑнланатӑр?

Эпӗ сехет ҫӗмӗрни.

Манӑн атте сехет тӳрлетме ӑстаччӗ. Сехет Хӗветӗрӗ тесен, ӑна таҫти ҫын та пӗлнӗ. Ӑна кура пӗчӗк чухне манӑн та сехет тӳрлетес килетчӗ. Анчах мана сехетсем тӳрлетме мар, вӗсен ҫумне сӗртӗнме те хушмастчӗҫ. Эпӗ ҫапах аслисем ҫук чухне тыткаласа пӑхаттӑм.

Пӗрре атте сехете салатса тӑкрӗ те хӑй таҫта тухса кайрӗ. Килте урӑх никам та ҫукчӗ. Мана ирӗк пулчӗ: мӑлатук илтӗм те сехет ураписене шаккама пуҫларӑм, анчах манӑн ҫапмассерен шӑлӗсем хуҫӑлаҫҫӗ. Ӗҫлесен-ӗҫлесен, чӳречерен пӑхрӑм та атте килнине курах кайрӑм. Эпӗ сехет ураписене часрах хутӑм та кӑмака ҫине улӑхса выртрӑм. Атте килчӗ, сехетсене тӳрлетме пуҫларӗ. Пӑхать: хӑш-хӑш урапин шӑлӗсем хуҫӑк. Унталла-кунталла пӑхкаларӗ — эпӗ кӑмака ҫинче выртнине курах кайрӗ.

— Ванюк, сехет урапи шăлĕсене эсĕ хуçрăн-и? — ыйтрĕ атте.

— Çу-ук, эпĕ мар, — тунма тăрăшрăм эпĕ, аттерен хăраса.

— Епле эсĕ мар? Сансăр пуçне урăх никам та çукчĕ кунта. Эх, мĕн пек сиен кӳтĕн мана! — пăшăрханчĕ атте. Унтан мана вăл ятлама тытăнчĕ: — Мĕн тумаллине пĕлместĕн пулсан, пырса ан çыпçăн!

И. Яковлев.

1. Ванюкăн ашшĕне мĕншĕн Сехет Хĕветĕрĕ тенĕ?
2. Ванюк мĕн тума ĕмĕтленнĕ?
3. Ача мĕнле йăнăш тунă?
4. Ашшĕ Ванюка мĕнле ăс панă? Тупса вулăр.

Ваттисен сăмахĕсем.

Ăсти епле, ĕçĕ çапла.
Ĕç алă çумне çыпçăнмасть.
Тума пĕлмен ĕçе ан тытăн.

Комбайнĕр пулатăп.

Çу кунĕ питĕ ырă,
çиçет вăл пин тĕспе.
Пиçсе саралнă тырă
чăн ылтăн тинĕс пек.
Çĕрле те, кăнтăрла та
хирте мотор кĕрлет.
Куллен хире тухатăп
эп пиччепе пĕрле.

Кĕçех типет те сывлăм,
комбайн тапранать.
— Штурвал умне тăр, шăллăм,—
пичче мана хушать.

Алла штурвал тытатăп —
пĕр ĕмĕт чĕрере:
«Комбайнёрах пулатăп,
юлмастăп пиччерен».

А. Ĕçхĕл.

1. Çуллахи куна сăнлакан йĕркесене тупса вулăр.
2. Çуллахи кун «пин тĕспе çиçет» тенине мĕнле ăнланатăр?
3. Ача пиччĕшпе куллен ăçта тухать?
4. Вăл кам пуласшăн? Тупса вулăр.

Ваттисен сăмахĕ.

Вăйран кайиччен ĕçлемесĕр вăй-халлă пулаймăн.

Маша мĕнле пысăкланнă.

I

Пĕчĕк Машăн хăвăртрах ӳсес килет. Пысăкрах курăнас тесе, вăл тем те туса пăхать. Амăшĕн пушмакне тăхăнать. Асламăшĕн çăм тутрине урта-урта ярать. Çӳçне те аппăшĕ пек тирпейлесе пăхрĕ ĕнтĕ. Шăрçа çакса, аллине сехет çыхса та çӳрекелерĕ.

Нимĕн те пулăшмасть. Пурте унран кулаççĕ, шӳтлеççĕ кăна.

II

Пĕррехинче Маша урай шăлма шутларĕ. Питĕ тăрăшса шăлчĕ. Амăшĕ, çакна курсан, тĕлĕнсех кайрĕ:

— Маша, хĕрĕм. Чăнах та эсĕ пысăклантăн пулас?

Тепрехинче вăл тирĕксене тап-таса çурĕ те шăлса лартрĕ. Ун чухне вара амăшĕ кăна мар, ашшĕ те тĕлĕнмеллипех тĕлĕнчĕ.

— Пирĕн Маша пысăкланнине эпир сисмен те. Вăл, авă, хăех урай шăлать, чашăк-тирĕк çăвать,— терĕ вăл, сĕтел хушшинче пĕтĕм килйыш пуçтарăнсан.

III

Халĕ пĕчĕк Машăна пурте пысăк теççĕ. Маша та, малтанхи пекех пĕчĕк пушмак, кĕске кĕпе тăхăнса çӳрет пулин те, хăйне пысăк çын пек туять. Халĕ вăл аппăшĕн шăрçине те çакмасть, сехетне те çыхмасть. Çӳçне те пĕчĕк хĕрачасем пек çивĕтлет.

Мĕнле пысăк пулмаллине Маша пит аван ăнланчĕ.

Е. Пермяк.

1. Машăн мĕнле пулас килнĕ?
2. Пысăк пуласшăн вăл мĕн тунă?
3. Маша мĕнле майпа пысăкланнă?

Вĕçевçĕсем.

(Юптару)

Кăркка хăпартланать,
Лупас урлах вĕçмешкĕн хăтланать:
— Халех,—тет вăл,—халех!..
Анчах хăпартланни ун ахалех.
— Санран пулать-и!—тет Автан.—
Çатан çине те эс ларса курман.
Манран вĕрен: тем çӳллĕш каштана
вĕçсе çитетĕп вăшт! кăна.
— Мухтанчăксем!—тесе, вĕлт çеç
çӳлтен вĕçсе иртет Чĕкеç.

А. Кăлкан.

1. Кăрккапа автан мĕнле мухтаннă? Тупса вулăр.
2. Çак юптарура çынсен мĕнле çитменлĕхне питленĕ?

Мухтанчăк Çерçи.

(Юмах)

Лупасайĕнчи кивĕ йăвара вĕсем виççĕн пурăннă: Çерçи Çерçиев, Çерçи Çерçиевна тата вĕсен ывăлĕ Çерçи. Пĕртен-пĕр ывăлне ашшĕпе амăшĕ урама та кăларма хăранă. Пĕчĕк Çерçи вĕсен хӳттинче савăнса пурăннă. Вăл кунĕпе те пĕр ĕç туман, мăнтăрлансах пынă.

Пĕррехинче, ашшĕпе амăшĕ ĕçе кайсан, Çерçи йăва çывăхĕнчи йывăç туратти çине тухса ларнă. Вăл килкартинчи çӳп-çап купи патĕнче чавалана-кан кӳршĕ çерçи чĕпписене тĕлĕнсе сăнанă.

— Чик-чирик, чик-чирик! — кăшкăрнă вăл.— Мĕн чаваланатăр унта?

— Чик-чирик,— хирĕç чĕннĕ лешсем,— апат шыратпăр, хырăм выçă пирĕн.

— Чир-чир-чир,— кулнă Çерçи вĕсенчен,— мĕн апачĕ пултăр унта? Сирĕн ман пата кĕрсе курасчĕ, мĕнлерех чаплă пурăнатăп эпĕ. Çавăн пек çĕрте чаваланмастăп...— мухтаннă Çерçи.

Лешсем пăр! вĕçсе хăпарнă та Çерçи йăвине кĕнĕ. Чăнах кунта тутлă апат-çимĕç тем чухлех пулнă.

— Акă ман пурнăç мĕнлерех,— савăннă Çерçи юлташĕсем умĕнче.

Пĕр хĕвеллĕ ир кӳршĕ çерçи чĕпписем килкартинчи арпа улăмĕ çинче чаваланнă. Сасартăк вĕсем турат çинче Çерçи макăрса ларнине асăрханă.

— Мĕн пулнă сана, мĕншĕн йĕретĕн?

— Чик-чик-чик,— тенĕ лешĕ ĕсĕклесе,— инкек пулчĕ, аттепе анне виçĕ кун киле килмерĕç...

— Килĕç-ха, мĕн уншăн йĕмелли... Атя унччен пирĕнпе пĕрле.

— Çиес килет манăн.

— Ав çав купаран апат тупса çийĕпĕр.

— Мĕн апачĕ пултăр унта, тата эпĕ мĕнле шырамаллине те пĕлместĕп.

Çерçи чĕпписем айван Çерçирен тĕлĕннĕ, ăна апат тупма вĕрентнĕ. Лешĕ ĕçе хăнăхаймасăр аптранă, анчах хырăм выççи ăна малаллах ĕçлеме хистенĕ...

Н. Иванов.

1. Çерçи хăйĕн кӳршисене мĕнпе тĕлĕнтересшĕн пулнă? Тупса вулăр.
2. Пĕррехинче вăл мĕншĕн йĕрсе ларнă?
3. Юлташĕсем ăна мĕнле канаш панă?
4. Çерçи мĕншĕн нимĕн тума та пĕлмен?
5. Сире юмахра мĕн килĕшрĕ?
6. Юмаха мĕншĕн «Мухтанчăк Çерçи» тесе ят панă?
7. Юмахăн тĕп шухăшне мĕнле ваттисен сăмахĕпе палăртма пулать?

Тĕлĕнтермĕш курăк.

Пĕррехинче икĕ хĕр хулана кайма тухнă. Иккĕшĕ те пысăк карçинккапа апат-çимĕç йăтнă. Пĕр хĕрĕ çул тăршшĕпех ахлата-ахлата утнă, нăйкăшнă, хăйĕн йывăр çĕклемне вăрçнă. Тепри кулкаласа пынă, шӳт тунă.

Лешĕ тĕлĕнерех ыйтнă:

— Епле эсĕ çав тери çăмăллăн утатăн? Санăн çĕклемӳ йывăртарах-çке, эсĕ ху та манран вăйлах мар.

— Манăн карçинккара тĕлĕнтермĕш курăк пур. Çавă çĕклеме çăмăллатать, чăтăмлăх кӳрет. Санăн ун йышши курăк çук, çавăнпа та чăтăмлăх та çук,— куларах хуравланă ăна тантăшĕ.

— Мĕн ятлă çав тĕлĕнтермĕш курăк? — ыйтнă йăпăлти хĕр тантăшĕнчен.

— Санăн мĕн çук, вăл курăк та çав ятлах. Чăтăмлăх. Çав мана пур çĕрте те пулăшса пырать.

Г. Волков.

1. Хӗрсем ҫӗклемӗсене мӗнле йӑтса пыни ҫинчен каласа парӑр.
2. Пӗрремӗш хӗрӗ мӗн пирки тӗлӗннӗ? Тупса вулӑр.
3. Унӑн тантӑшӗ хӑйӗн ҫӗклемне мӗншӗн ҫӑмӑллӑн йӑтса пынӑ? Тупса вулӑр.
4. Калавра мӗнле тӗлӗнтермӗш курӑк ҫинчен каланӑ?

Кулачӑ.

Пӗр ачан питӗ кулачӑ ҫиесси килнӗ, тет. Ашшӗнчен пасара каймассерен кулачӑ илсе килме ыйтнӑ. Пӗрре пасар кунӗ ашшӗ ҫакна хутаҫа ҫӑкӑр чиктерет те кӑк кӑклама илсе каять.

— Акӑ, ачам, ҫак кӑксене кӑкла, ҫӑкӑрна пӗртте ан пӑх, вӑл хӑех кулачӑ пулса выртать,— тесе каларӗ те пасара тухса кайрӗ, тет.

Ача кӑклать-кӑклать те ҫӑкӑрне пырса пӑхать, ҫӑкӑрӗ кулачӑ пулман, тет. Пӑртак тӑрсан, татах пӑхать, татах пулман. Каҫ та пулать. Ачан хырӑмӗ тем пек выҫса кайрӗ, тет. Касать те ҫӑкӑра тӑвар сапса ҫиет. Ҫӑкӑр кулачӑран та тутлӑ, тет.

— Ҫӑкӑр кулачӑ пулчӗ-и, ывӑлӑм? — ыйтрӗ, тет, ашшӗ, пасартан таврӑнсан.

— Тӗсӗ кулачӑ тӗслӗ пулмарӗ те, тути кулачӑран та аван,— тесе деларӗ, тет, ача.

— Ҫапла ҫав, ачам, ӗҫлесе ҫисен, ҫӑкӑр та тутлӑ, тӑрансан, пыл та йӳҫӗ,— терӗ, тет, ашшӗ.

И. Яковлев букварӗнчен.

1. Ачан мӗн ҫиесси килнӗ?
2. Ашшӗ ӑна ӑҫта илсе кайнӑ?

3. Ачана хура çăкăр мĕншĕн кулачран та тутлă туйăннă?
4. Ку калав мĕне вĕрентет? Тупса вулăр.

Ваттисен сăмахĕ.

Ĕç йывăр пулсан та, çиме тутлă.

Нарспи.

Ирех тăрать, тумланать,
Нарспи ĕçе тытăнать:
е пурçăн çип илет те
юрла-юрла тĕр тăвать;

е çĕлеме ларать те,
çĕвви шăрçа пек пулать,
сӳс хӳреллĕ хурçă йытă
пĕр кĕрет те пĕр тухать;

е пир тĕртме ларать те
вылянтарать ăсине;
е хултăрчă тытать те
çипне тиет çĕррине;

е сак çинчи кушакĕ
питне çăва пуçласан,
апат хатĕр хăнашăн
алли-ури çăмăлран...

К. Иванов.

1. Эсир «Нарспи» поэмăн сыпăкне вуларăр. Ăна эсир халиччен илтнĕ-и?
2. Нарспи мĕнле хĕр пулнă? Тупса вулăр.
3. Вăл ăста çĕлеме пĕлни ăçтан курăнать? Тупса вулăр.
4. Çак йĕркесене эсир мĕнле ăнланатăр?

Сӳс хӳреллĕ хурçă йытă
пĕр кĕрет те пĕр тухать.

Ваттисен сăмахĕ.

Ĕçченĕн ĕçĕ ăнсах пырать.

Амăшĕн ĕçĕ.

— Ну, Светлана, тумлан. Эпĕ ĕçленине курма каятпăр,— терĕ амăшĕ.

Вĕсем хула урамĕпе пычĕç. Метрона анчĕç те темиçе минутран хулан вĕçне çитрĕç. Амăшĕ Светланăна илемлĕ тимĕр хапхаран илсе кĕчĕ. Вĕсем анлă картишпе алăк патнелле утрĕç.

— Ку мĕнле çурт? — ыйтрĕ Светлана.

— Ку, хĕрĕм, эпĕ ĕçлекен фабрика,— хуравларĕ амăшĕ.

Цеха кĕрсен, Светлана тĕлĕнсех кайрĕ. Вăл кун пек кантăк тăраллă тем пысăкăш пӳлĕмсене нихăçан та курман. Пур çĕрте те машинăсем кĕрлесе лараççĕ. Акă амăшĕн станокĕ. Сасартăк Светлана вĕççĕр хăю пек тăсăлакан илемлĕ çитсă тăрăхне курах кайрĕ.

— Эпĕ çакăнта ĕçлетĕп,— илтĕнчĕ амăшĕн сас-

си.— Эпир ҫитсӗ тӗртетпӗр. Ҫав ҫитсӑран сире валли илемлӗ кӗпесем ҫӗлеҫҫӗ.

— Ку мӗн? — ыйтрӗ Светлана, станок ҫинчи пӗчӗк хӗрлӗ ялава курсан.

— Кун пек хӗрлӗ ялава лайӑх ӗҫлекен ҫынсене параҫҫӗ. Пирӗн цехра пурте аван ӗҫлеҫҫӗ, — ӑнлантарчӗ амӑшӗ.

Светлана пӑхрӗ те ытти станоксем ҫинче те пӗчӗк хӗрлӗ ялавсем пуррине асӑрхарӗ.

— Манӑн та ҫавӑн пек ялав, машина пултӑрччӗ, — ӗмӗтленчӗ хӗрача.

Вӗсем цех тӑрӑх чылай курса ҫӳрерӗҫ.

С. Баруздин.

1. Амӑшӗ Светланӑна ӑҫта илсе кайнӑ?
2. Светлана унта мӗн курнӑ?
3. Унӑн амӑшне мӗншӗн хӗрлӗ ялав панӑ? Тупса вулӑр.
4. Ӳссен Светлана кам пуласшӑн?

Ваттисен сӑмахӗсем.

Ҫынна сӑмахӗпе мар, ӗҫӗпе хаклаҫҫӗ.
Ӗҫ ҫынна мухтава кӑларать.

Ӳссен эсӗ кам пулан!

Эпӗ ыйтрӑм Лӗньӑран:
«Ӳссен эсӗ кам пулан?»
Леня: «Лётчик пулӑп, — тет.—
Самолётпа вӗҫӗп», — тет.

Эпĕ ыйтрăм Тольăран:
«Ӳссен эсĕ кам пулан?»
Толя: «Тухтăр пулăп,— тет.—
Çын чирлесен — чĕртĕп»,— тет.

В. Давыдов-Анатри.

1. Лĕньăпа Толя ӳссен кам пуласшăн?
2. Хăвăр кам пулас килни çинчен каласа парăр.

Маттур ачасем.

Нумай пулмасть колхоз Марье аппана пĕр машина вутă леçсе пачĕ.

— Кун чухлĕ вутта мĕнле татса пĕтерес? Никам та килсе пулăшас çук,— пăшăрханчĕ Марье аппа.

Коля Семёнов Марье аппа тĕлĕнчен кашни кунах иртсе çӳрет. Пĕр уйăх иртет, вутă купи çаплах выртать. Тепĕр чух кĕрхи çумăр чашлаттарса çăвать.

Коля, юлташĕсене пухса, Тимур команди йĕркелерĕ.

Çав кунах ачасем Марье аппана пулăшма килсе çитрĕç. Вĕсене курсан, кил хуçин пит-куçĕ те çуталчĕ.

Ачасем хĕрсех ĕçе пикенчĕç: пĕрисем татаççĕ, теприсем çураççĕ, виççĕмĕшĕсем çурнă вутта майласа купалаççĕ.

Ĕç вĕçленнине те сисмерĕç ачасем. Пĕр машина вутта татса купаласа та хучĕç.

Марье аппа пурне те пӳрте илсе кӗрсе чей ӗҫтерчӗ.

— Тавтапуҫ сире, маттур ачасем, эсир чӑн-чӑн тимуровецсем. Яланах ҫапла ӗҫчен те ырӑ чунлӑ пулӑр. Ырӑ йывӑҫ усал ҫимӗҫ кӳни ҫук, — тесе ӑсатса ячӗ вӑл ачасене.

С. Пыркина.

?

1. Марье аппа мӗншӗн пӑшӑрханнӑ?
2. Ӑна камсем пулӑшнӑ?
3. Марье аппа ачасене мӗнле тав тунӑ? Тупса вулӑр.
4. Калавра ваттисен сӑмахне тупӑр. Эсир ӑна мӗнле ӑнланатӑр?

Мĕн шăрши?

Петĕр ыйтрĕ ашшĕнчен:
— Мĕн шăрши кĕрет ĕçрен?
Ашшĕ пĕчĕк Петĕре
каламарĕ-ха тӳрех.
Пĕринче вара ирех
чĕнчĕ анлă уй-хире.
Трактор ларчăкĕ çинче
Петĕр пычĕ чылайччен.
Курчĕ ашшĕн ĕç-хĕлне,
хирĕн анлăш-тăршшĕне.

Хурçă саслă урхамах
шутламасть пĕртте канма:
пăхăнса ĕçчен алла,
сухалать те сухалать.
Кăнтăрла Хветле аппа
уя тухрĕ апатпа.
Пирĕн ывăннă ача
килĕштерчĕ кулача.
Ашшĕ ыйтрĕ Петĕртен:

— Мĕн шăрши кĕрет ĕçрен?
Вĕлт! вылянчĕ куç харши:
— Мĕн шăрши? Кулач шăрши!

Ю. Семёнов.

1. Эсĕ трактор çине ларса курнă-и?
2. Эсĕ аçу-аннӳпе пĕрле мĕнле ĕçсем тунă çĕре хутшăнатăн?
3. Эсĕ Петĕр ответне мĕнле ăнлантаратăн?

Пĕтĕмĕшле ыйтусемпе ĕçсем.

1. Эсир ачасен тата çитĕннисен ĕçĕсем çинчен мĕнле сăвăсемпе калавсем вуларăр?
2. Вĕсенчен хăшĕ сире уйрăмах килĕшрĕ? Мĕншĕн?
3. Килĕшекен калав (сăвă) тăрăх ӳкерчĕк тăвăр.
4. Ĕç çинчен калакан ваттисен сăмахĕсене аса илĕр.
5. Хăвăра килĕшнĕ сăвва пăхмасăр калама вĕренĕр.

Хĕлле

Çĕнĕ юр.

Хĕл Мучийĕ килсе çитрĕ
инçетрен, пăр çĕрĕнчен.
Кăпăшка юрпа вăл витрĕ
таврана кĕр сисиччен.

Шурă çĕлĕк тăхăнтарнăн
курăнаççĕ юпасем.
Эрешленнĕ, капăрланнă
таврари пур йывăçсем.

Р. Сарпи.

1. Хĕл çитнине автор мĕнле сăнлать? Тупса вулăр.
2. Хĕл çитсен, тавралăх мĕнле улшăнать?

Хĕл Мучи патĕнче хăнара.

Машук çывăрса кайнă та тĕлĕнмелле тĕлĕк курса выртать.

Вăл чăтлăх вăрманпа пырать пек. Пăхать: ун умĕнче ватă çын — Хĕл Мучи ларать, çӳçĕ кăнкăвак. Вăл пĕр тенкел çинче юр чăмăрккисем çисе ларать: пуçĕпе сулать те — çӳçĕ çинчен пас тăкăнать; вĕрсе илет те — çăварĕнчен çăра пăс кăларать.

— Э, — терĕ вăл, — сывă-и, хĕрĕм! Хăнана килнĕшĕн тавтапуç. Мана пулăшăн. Манăн, старикĕн, канма та вăхăт. Кил-ха, вырăн хатĕрле.

Хĕл Мучи Машука хăй пӳртне чĕнсе кĕртрĕ пек. Унăн çурчĕ пĕтĕмпех пăртан тунăскер. Пӳртре тӳшек вырăнне кăпăш юр выртать. Старике çывăрма çемçерех пултăр тесе, Машук юра кăпкалатма тытăнчĕ. Унăн аллисем кӳтсе, пӳрнисем хĕрелсе кайрĕç.

— Аптрамасть, — тет Хĕл Мучи, — сывлăхшăн лайăх ку. Пăх-ха, манăн мĕнле мыскара пур. — Хĕл Мучи хăйĕн тӳшекĕпе утиялне çĕклерĕ те, Машук тӳшек айĕнче симĕс курăк шăтса тухнине курах кайрĕ.

— Эсĕ мĕншĕн симĕс курăка юр айĕнче усратăн, ăна кун çути кăтартмастăн? — ыйтрĕ вăл Хĕл Мучирен.

— Вăхăт çитмен-ха, курăк вăй илеймен. Курăк хăвăрт ӳснĕ пулсан, ăна хĕл шăнтса пăрахнă пулĕччĕ. Вара вăл çăва тухнă çĕре пĕтетчĕ. Çавăнпа

эпĕ çамрăк калчана юр тӳшекпе витсе хутăм. Çуркунне çитсен, юр тӳшек ирĕлсе кайĕ те калча кун çутине тухĕ. Унтан вара пучах кăларĕ, ыраш пулĕ. Ахальтен мар: юр хулăн выртсан, тырă ăнса пулать, теççĕ.

Çав самантра Машук вăранса кайрĕ.

В. Одоевский.

1. Машук тĕлĕкре кама курнă?
2. Хĕл Мучи ăна мĕнле кĕтсе илнĕ? Тупса вулăр.
3. Унăн пӳртĕнче Машук мĕн курнă?
4. Юр тӳшек айĕнче Хĕл Мучи мĕн упранă?
5. Юр мĕнле усă кӳрет?

Пăрпа юр.

I

Йĕпе-сапа кĕр иртрĕ. Шартлама сивĕ, юрлă, çил-тăманлă хĕл çитрĕ. Çырмари юханшыв хулăн пăрпа, хирсемпе çарансем шап-шурă юрпа витĕнчĕç. Мĕнрен пулаççĕ-ха пăрпа юр?

Сывлăшра яланах шыв пăсĕ пур. Çанталăк сивĕтсен, çав пăсран юр пĕрчисем пулаççĕ. Сивĕ çанталăкра шывран пăр пулать.

Пăр, кĕленче пек, витĕр курăнать. Çӳхе пăрăн тĕсĕ çук. Хулăн пăр симĕсрех е сенкертерех тĕслĕ курăнать.

Пăр шывра путмасть, вăл шывран çăмăлрах. Çуркунне пăр кайнă чухне шывра пăр катăкĕсем çиелте ишсе пыраççĕ.

Хĕлле пăр çинче конькипе ярăнма аван. Вăл яка. Пăр катăкне мăлатукпа çапсан, вăл вакланса тĕпренет.

Хĕл вĕçĕнче нӳхрепсене пăр хураççĕ. Унта вăл çăвĕпех упранма пултарать. Ăшăра пăсăлакан çимĕçсене: аша, пулла, сĕте, çăва çулла пăр çинче усраççĕ.

Ăшăра пăр ирĕлет те шыв пулать.

1. Пăр çинчен калакан вырăнсене тупса вулăр.
2. Пăрпа çынсем мĕнле усă кураççĕ?

II

Юр, çумăр пекех, шыв пăсĕнчен пулать. Сивĕре шыв пăсĕнчен пулнă вĕтĕ-вĕтĕ пăр пĕрчисем шăнса ӳссе пыраççĕ те эрешлĕ юр пĕрчисем пулаççĕ. Вĕсем ытларах çăлтăр евĕрлĕ.

Тин çунă юр кăпăш. Ун çийĕн утма йывăр. Ура юр ăшне тарăн путать.

Сивĕ çанталăкра юр кĕрпеклĕ, ăшă çанталăкра вăл нӳрленет тата çыпçăнать.

Сивĕ, çиллĕ çанталăкра юр пĕрчисене çил вĕçтерет. Çуртсем, хӳмесем çумĕнче, вăрман хĕрринче, хӳтĕ вырансенче юр пĕрчисем чарăнаççĕ. Кунта кĕрт хĕвсе каять.

Хĕлле юр уй-хирти калчана шăнасран лайăх упрать. Çуркунне ирĕлет те шыв пулать. Юр шывĕ çĕре сăрхăнса кĕрет. Нӳрлĕ çĕрте ӳсентăрансем лайăх ешереççĕ.

В. Ефимов çырни тăрăх.

1. Шыв пӑсӗнчен юр мӗнле пулнине каласа парӑр.
2. Юр хӑҫан кӗлетке тума аван?
3. Мӗншӗн вӑрманта, ҫырма-ҫатрара, ҫурт-йӗр тавра-шӗнче юр нумай?
4. Ӳсентӑрансене юр мӗнле усӑ кӳрет?

Тупмалли юмахсем.

Алӑсӑр, урасӑр кӗпер хывать.
Пӗр пӗркенчӗк пӗтӗм ҫӗре хупласа илнӗ.
Шывра ҫуралать, шывран хӑрать.

Ҫӗнӗ ҫул.

Хире те юр шуратнӑ,
садра та шурӑ юр.
Пӳртре ҫеҫ лӑс туратлӑ
сип-симӗс чӑрӑш пур.

Ҫак пӗчӗк чӑрӑш пирӗн
хитре ҫу кунӗнче
шӑп ларнӑ каҫӑн-ирӗн
ик хурӑн хушшинче.

Ак ҫитнӗ тӑнӑ сивӗ,
ҫаралнӑ йывӑҫсем.
«Сив ҫил сана та тивӗ»,—
хӗрхеннӗ хурӑнсем.

Ҫук, Хӗл Мучийӗ тивмӗ
ҫап-ҫамрӑк чӑрӑша,
ӑна вӑл илсе килнӗ
пире халь юлташа.

Ытарайми пӑхатпӑр
эпир ӑна кунта.
Епле иккен пит капӑр
ҫипуҫӗ Ҫӗн ҫулта.

А. Алка.

1. Сӑвӑра хӗле сӑнлакан йӗркесене тупӑр.
2. Чӑрӑш ҫинчен мӗн каланӑ?
3. Ачасем ӑҫта пуҫтарӑннӑ?
4. Ҫӗнӗ ҫула вӗсем мӗнле кӗтсе илнӗ?
5. Хӑвӑр Ҫӗнӗ ҫула мӗнле кӗтсе илни ҫинчен каласа парӑр.

Тупмалли юмахсем.

Хӗлле те, ҫулла та пӗр тумпа.
Хӗлӗн-ҫӑвӗн юсанӗ, ҫиййӗнчи тумтирне пӑрахмӗ.

Сокольникири ёлка.

Чӑрӑша теттесемпе илемлетнӗ ӗнтӗ. Теттисене ачасем хӑйсем тунӑ. Кунта упасем те, куянсем те, слонсем те пулнӑ. Пуринчен те илемли Хӗл Мучи пулнӑ. Вӑл чӑрӑш тӑрринче ларнӑ.

Ачасем Владимир Ильич Ленина кӗтнӗ.

Каҫ та пулнӑ. Тулта ҫил уласа вӗрнӗ, чӳрече кантӑкӗсем ҫумне типӗ юр пӗрчисем хыттӑн пырса ҫапӑннӑ. Ҫак шавра шкул патне машина ҫитсе чарӑннине никам та сисмен. Машинӑран Владимир Ильич тухнӑ.

Картлашка тӑрӑх вӑл ҫӳлелле хӑпарнӑ, хывӑннӑ. Унтан ачасем патне пысӑк пӳлӗме кӗнӗ.

Ачасем ӑна тӳрех палласа илнӗ: Ленин сӑнне вӗсем темиҫе хутчен те курнӑ-ҫке! Анчах малтан темшӗн вӗсем аптраса ӳкнӗ — пӗри те вырӑнтан хускалман. Ленин ҫине тинкерсе пӑхнӑ.

Владимир Ильич нумай кӗтсе тӑман. Куҫӗсене чеен хӗссе илнӗ те:

— Сирӗнтен кам кушакпа шӑшилле выляма пӗлет? — интересленнӗ вӑл.

Пуринчен малтан Вера хуравланӑ:

— Эпӗ!

— Эпӗ те! — кӑшкӑрса янӑ Леша ятлӑ ача.

— Апла пулсан, эсӗ кушак пулатӑн, — тенӗ ӑна Владимир Ильич.

Пӗчӗк Катьӑна шӑши тунӑ. Ачасем, алла-аллӑн тытӑнса, чӑрӑш тавра ҫаврӑнма пуҫланӑ. Леша Катьӑна хӑвалама тытӑннӑ. Вӑл ӑна, паллах, ҫӑмӑллӑнах тытма пултарнӑ. Анчах Катя Ленин патне чупса пынӑ. Владимир Ильич ӑна ҫӳлелле ҫӗкленӗ те:

— Кушак шӑши патне ҫитеймест! — тенӗ.

Унтан шӑши Сеня пулнӑ. Леша ӑна хӑваланӑ. Ачасем чылай вӑхӑт вылянӑ.

Сасартӑк алӑк уҫӑлса кайнӑ та пӳлӗме пысӑк кӑвак слон пырса кӗнӗ. Ачасем пурте харӑсах кӑшкӑрса янӑ. Вӗсенчен нумайӑшӗ шкулти рояль ҫивиттине ҫийӗнчех уйӑрса илнӗ. Анчах айӗнче кам-ши? Слонӑн малти урисем ҫӑматӑпа, кайрисем пушмакпа пулнӑ, малта вӑрӑм хобот. Слон чӑрӑш тавра ҫаврӑннӑ, ачасемпе сывпуллашса, хобочӗпе сулса илнӗ те енчен енне тайкаланса алӑк патне-

лле утса кайнӑ. Алӑк хыҫӗнче ҫивитти айӗнчен монтёрпа шкул хуралҫи тухнӑ. Пӳлӗмри ачасем вара ахӑлтатсах кулнӑ.

Ҫак каҫхине савӑнмалли татах та нумай пулнӑ. Владимир Ильич ачасемпе куҫ хупмалла та выляна.

Унтан пӗчӗк Катя Пушкин ҫырнӑ сӑвва калама пуҫланӑ, анчах хӑшпӗр йӗркисене манса кайнипе макӑрса янӑ. Ленин ӑна лӑплантарма пуҫланӑ. Катя макӑрма чарӑннӑ, куҫҫульне тутрипе шӑлса илнӗ те:

— Ленин, эсӗ кунтан ан кай. Кунтах пурӑн,— тенӗ.

Ҫак вӑхӑтра Надежда Константиновна Крупская тата Владимир Ильич йӑмӑкӗ Мария Ильинична пӳлӗме кучченеҫсем тултарнӑ пысӑк карҫинкка йӑтса кӗнӗ. Кучченеҫсене ачасем валли Владимир Ильич Ленин илсе килнӗ пулнӑ.

Ачасенчен пӗрне автомобиль, теприне труба, виҫҫӗмӗшне параппан панӑ, Катьӑна пукане тивнӗ.

Ленин ӗҫе васканӑ. Вӑл ачасем шавланӑ хушӑра никама систермесӗр пӳлӗмрен тухнӑ та машина ҫине ларса кайнӑ.

А. Кононов.

1. Ачасем Ҫӗнӗ ҫула кӗтсе илме мӗнле хатӗрленнӗ?
2. В. И. Ленин Сокольникири ёлкӑна килни ҫинчен калакан вырӑна тупса вулӑр.
3. Ачасем ӑна мӗнле кӗтсе илнӗ?
4. Владимир Ильич выляни ҫинчен каласа парӑр.
5. Ленин ачасене юратни мӗнрен курӑнать?

Хӗл ҫитсен.

Васкаса кӗр кунӗ иртрӗ,
ҫулҫӑ пӗтрӗ тӑкӑнса.
Сисӗнмесӗр хӗл те ҫитрӗ,
шурӑ шупӑр тӑхӑнса.

Ҫырмасем те,
кӳлӗсем те
пӑрпа витӗнчӗҫ каллех:
коньки хатӗр, сыр-ха йӗлтӗр...
Ярӑнма каяр халех.
Вӗренмешкӗн те,
канма та
пултаратпӑр вӑхӑтра.
Ҫитӗнсе-ӳссе пыратпӑр
чи телейлӗ ҫӗршывра.

И. Малкай.

1. Хӗл ҫитнине автор мӗнле сӑнлать?
2. «Шурӑ шупӑр тӑхӑнса» тенине эсир мӗнле ӑнланатӑр?
3. Эсир хӗлле пушӑ вӑхӑта мӗнле ирттеретӗр?

Ӳкерчӗке сӑнӑр, ыйтусене хуравлӑр, ҫыхӑнуллӑ калав тӑвӑр. Калава ят парӑр.

1. Ку хӑҫан пулнӑ?
2. Ачасем мӗн тунӑ?
3. Вӗсем сырӑша [1] ӑҫта вырнаҫтарнӑ?
4. Сырӑш ҫине мӗн хурса панӑ?
5. Эсир вӗҫен кайӑксене мӗнле пулӑшатӑр?

---

[1] Сырӑш — кайӑксем лармалли, вӗсене апат ҫитермелли вырӑн.

Чĕрчунсем—пирĕн туссем

Шурă кăвакарчăн.

Пĕррехинче эпĕ хамăр пахчара шурă кăвакарчăн тупрăм. Вăл мана ытла мĕскĕннĕн курăнчĕ: хăрах çунатне уснă, курăк ăшĕнче хурлăхлăн лăпчăнса ларать. Мана курсанах çĕкленчĕ те тарасшăн пулчĕ. Эпĕ ăна пўрте илсе кĕтĕм.

Кăвакарчăнĕ çамрăкчĕ. Вăл хăй тĕллĕн вĕçме те хальтерех вĕренетчĕ пуль, анчах унăн хăрах çуначĕ аманнăччĕ. Эпĕ ăна хĕрхентĕм, пăхма тытăнтăм. Аманнă çунатне эмел сĕрсе тутăрпа çыхрăм. Хăйне ир те, каç та тырă сапса параттăм, шыв ĕçтереттĕм.

Часах кăвакарчăн вăй иле пуçларĕ, алла иленчĕ, сывалчĕ. Çыхнă тутăра салтсан та, унăн çуначĕ

усӑнса тӑми пулчӗ. Вӗҫме хӑй ҫаплах пултараймастчӗ-ха.

Ҫу кунӗ ҫитнӗ ҫӗрелле кӑвакарчӑн пысӑкланчӗ, тӗкӗ тикӗсленчӗ, шурӑрах курӑнакан пулчӗ. Эпӗ ӑна уҫӑ кантӑкран урама кӑларатtӑм та, кӑштах вӗҫсе ҫӳресен, хӑех таврӑнатчӗ.

Атте кӑвакарчӑн валли кӗлет пуҫӗнче сырӑш майлаштарса пачӗ. Сырӑш умне кӗпер пекки турӗ. Эпӗ кӑвакарчӑна ҫавӑнта куҫартӑм. Кашни кунах ӑна вӗҫтерсе яраттӑм. Кӑвакарчӑн вӗҫсе килсе кӗпер ҫине ларатчӗ, пӗсехине каҫӑртса, хавaслӑн кӑлтӑртатса ҫӳретчӗ.

Пӗррехинче эпӗ кӑвакарчӑна хире илсе тухрӑм та вӗҫтерсе ятӑм. Вӑл ҫунат ҫапса ҫӳле-ҫӳле вӗҫсе хӑпарчӗ, курӑнмиех пулчӗ. Темӗн чухлӗ кӗтсен те, кӑвакарчӑн каялла киле таврӑнмарӗ.

Хам сыватнӑ кайӑк вӗҫсе кайнӑшӑн эпӗ чунтан пӑшӑрхантӑм.

— Ан кулян,— лӑплантарчӗ мана атте.— Куккусен кӑвакарчӑн нумай, пӗрне илсе килӗпӗр.

Куккасен кӑвакарчӑн пуррине пӗлетӗп-ха, анчах вӗсене эпӗ пӑхса ӳстермен-ҫке. Эпӗ ҫаплах пӑшӑрханма чарӑнмарӑм.

Пӗр ирхине атте мана ыйхӑран вӑратрӗ те:

— Тухса пӑх-ха кӑвакарчӑнусене, иккӗн лараҫҫӗ,— терӗ.

Эпӗ питӗ тӗлӗнтӗм. Атте куккасем патне кайманччӗ-

çке, ăçтан илсе килнĕ вара вăл вĕсене? Хăвăртрах вырăн çинчен сиксе тăтăм та картишне чупса тухрăм.

Хамăн кăвакарчăнах вĕçсе килнĕ иккен. Эпĕ ăна пĕрре пăхсах палласа илтĕм. Анчах вăл пĕччен мар, хăйпе пĕрле тепĕр кăвакарчăн ертсе килнĕ.

Кăвакарчăнсем иккĕшĕ те кĕлет пусĕнче килĕштерсе пурăнма тытăнчĕç.

Илпек Микулайĕ.

1. Ача кăвакарчăна ăçта тупнă?
2. Кăвакарчăн мĕншĕн вĕçеймен?
3. Ача ăна мĕнле сыватнă?
4. Кăвакарчăна вăл ăçта усранă?
5. Ача вĕçен кайăксене юратни ăçтан курăнать?
6. Вĕçен кайăксемшĕн хăвăр мĕнле тăрăшни çинчен каласа парăр.

Чĕкеçсем мĕншĕн сивĕннĕ!

I

Петĕр саккăрта кăна-ха. Вăл вĕçен кайăксене юрататъ.

Кăçал вĕсен сарайне чĕкеçсем иленчĕç.

«Атте чĕкеçсем валли йăва туман-çке. Ăçта пурăнаççĕ вĕсем?» — час-часах шухăшласа çӳрерĕ Петĕр. Анчах ниепле те шухăшласа кăлараймарĕ.

Кун хыççăн кун иртрĕ. Пĕррехинче Петĕр вите тăррине чăх çăмарти илме улăхса кайрĕ. Çăмартисене карттуса тултарчĕ те вăл, аяла анма тесе, пус-

ма патне пычĕ. Çак вăхăтра чĕкеçсем чĕвĕлтетсе вĕçме пуçларĕç. Вĕсем çуначĕсемпе Петĕре пуçранах перĕнсе иртсе каяççĕ. Мĕн пулнă-ши вĕсене? Петĕр çӳлелле пăхрĕ те кашта çумĕнче хуп-хура чăмăркка курах кайрĕ.

Унта тăмпа хĕлĕхсенчен çурма çавракан евĕрлĕ япала туса лартнă. Хăй çирĕп, уйрăлмасть те. Шал енчен çемçе тĕксем хунă. Тĕксем çинче пĕчĕк çăмартасем.

— Чĕкеç йăви. Авă ăçта пурăнаççĕ иккен вĕсем. Тивес мар,— тесе, Петĕр карттусне илчĕ те пусма тăрăх анчĕ.— Кун çинчен Ванюка каласа памалла.

Вăл тантăшне хавхалансах чĕкеç йăви çинчен каласа пачĕ. Ванюк та чĕкеçсем çинчен пĕлмест иккен.

II

Пĕр тăхтаса тăмасăр чупрĕç вĕсем Петĕрсен килне. Ачасем çитсен, чĕкеçсем каллех шăв-шав çĕклерĕç.

— Юратмаççĕ пулас вĕсем пире, авă епле тарăхаççĕ,— терĕ Ванюк.

— Пулăшар-и чĕкеçсене? Вĕсем вара пире тав тăвĕç,— терĕ Петĕр, хăлаçланса.

— Мĕнле?

— Чĕкеç пусма ларать пулас. Йăвана тĕксем пухар, ăна ларма çемçерех пултăр.

— Ну, ăслă та-çке эсĕ, Петĕр.

Икĕ юлташ васкасах çемçе тĕксем пухма тытăнчĕç. Ачасем асăрханса ĕçлерĕç. Чĕкеç йăваран

вĕçсе кайсан кăна унта тĕксем хучĕç. Акă кĕçех чĕкеç çăмартисем тĕкпе витĕнчĕç.

Тепĕр кунне ачасем каллех йăва патне хăпарчĕç. Йăвара чĕкеç те, çăмартисем те çук.

Ку ачасене шутсăр тĕлĕнтерчĕ. Анчах сăлтавне пĕлеймерĕç.

Ашшĕ утартан таврăнсан, Петĕр ăна мĕн пулса иртнине тĕпĕ-йĕрĕпех каласа пачĕ.

— Чĕкеçсем çерçисем пек мар, вĕсен йăвине кам та пулин пырса тĕкĕнсенех сивĕнеççĕ. Эсир те çаплах сивĕтнĕ вĕсене, — терĕ ашшĕ Петĕр каланине итленĕ хыççăн.

Г. Луч.

1. Петĕрсен сарайне камсем иленнĕ?
2. Чĕкеçсем йăвине ăçта тунă?
3. Петĕрпе Ванюк чĕкеçсене мĕнле пулăшма шухăшланă? Тупса вулăр.
4. Тепĕр кунне Петĕре мĕн хумхантарнă? Тупса вулăр.
5. Чĕкеçсем мĕншĕн йăваран сивĕннĕ?
6. Чĕкеç çинчен хăвăр мĕн пĕлнине каласа парăр.

Кӳлĕ хĕрринче.

Çуллахи вăхăтра эпĕ хамăр ял вĕçĕнчи кӳлĕ патне çӳреме юрататтăм. Унта кунĕпе çӳресе те мана йăлăхтармастчĕ. Кӳлĕ хĕррипе сип-симĕс хăях, çӳллĕ хăмăш, шыв çинче тĕрлĕрен чечек ӳсет. Тăп-тăрă шывра пулăсем ишсе çӳрени курăнать. Мĕн тĕрлĕ кайăк-кĕшĕк çук пуль çак кӳлĕ таврашĕнче!

Пĕррехинче эпĕ алла кĕнеке тытрăм та кӳлĕ хĕррине кайса лартăм. Ларсан-ларсан, манран инçех те мар темскер шывра чăмпăлтаттарни илтĕнсе кайрĕ. Пăхатăп: шăп ман ума хăмăшсем хушшинчен икĕ кайăк кăвакал чĕппи ишсе тухрĕ. Хăйсем пĕр-пĕринпе çав тери килĕшӳллĕ чĕвĕлтетсе пыраççĕ.

Эпĕ хускалмасăр пăхса ларатăп. Вĕсем, мана асăрхарĕç пулин те, вĕçсе тарма шутламарĕç, кăшт кăна аяккарах пăрăнчĕç. Сасартăк çывăхрах пăшал сасси кĕрĕслетрĕ. Кайăк кăвакал чĕппisem карр! кăна çĕкленсе вĕçсе кайрĕç.

Çаврăнса пăхатăп — хыçра пăшал тытнă Йăкăнат тăра парать. Йăкăнат тытма юраман чĕрчунсене пере-пере ӳкерет тенине илтнĕччĕ. Вăл кăвакал чĕппisene тивертеймерĕ. Эпĕ куншăн питĕ хĕпĕртерĕм.

Эпĕ кӳлĕ хĕрринче кунĕпех çӳрерĕм. Каçалапа чĕпĕсем каллех вĕçсе килчĕç, анчах ман çывăха урăх пымарĕç. Мана курчĕç те вĕçсе тарчĕç.

Пĕрре пăшалпа персе хăратнă вĕçен кайăк çынран шикленме пуçлать, унран хăракан пулать.

Г. Харлампьев.

1. Ача ăçта çӳреме юратнă?
2. Кӳлĕ çинчен калакан вырăна тупса вулăр.
3. Пĕррехинче ача кӳлĕ хĕрринче мĕн сăнанă?
4. Калавра сире кам килĕшрĕ? Мĕншĕн?
5. Йăкăната эсир мĕншĕн сивлетĕр?

Тăри.

Çăмăллăн çĕкленчĕ
тӳпене тăри.
Уççăн кĕвĕленчĕ
кăмăллă юрри.

Çитрĕ ĕнтĕ, çитрĕ
ăшă çуркунне,
хăвăрт илемлетрĕ
уй-хирсен тумне.

Ахаль мар калаççĕ
аттесем килте:
калчасем илемлĕ —
савăнăç хирте.

И. Малкай.

1. Тăри мĕншĕн савăнать?
2. Çуркунне çитсен, уй-хирсен тумĕ мĕнле улшăнать?
3. Сăвва пăхмасăр калама вĕренĕр.

Казбек.

Буденный ку ута шур казаксемпе çапăçнă чухне илнĕ. Учĕ Казбек ятлă пулнă. Буденный ăна питĕ юратнă. Казбек хуçин кашни сăмахнех ăнланнă, ăна йывăрлăхран пĕрре кăна мар хăтарнă.

Пĕррехинче Буденный шуррисем хушшине кĕрсе каять. Шуррисен полковникĕ ăна кăкăрĕнченех тĕллет. Часах пени илтĕнсе каять. Пуля Буденнăя тивмест, анчах юратнă утне амантать. Буденный валли урăх лаша илсе пыраççĕ. Вăл лаша çине ларать те хĕрлĕ армеецсене малалла ертсе каять.

Часах шуррисене аркатса тăкаççĕ. Çапăçу хыççăн Ворошилов Буденный сăнĕ питĕ улшăннине асăрхать.

— Мĕн пулчĕ? — ыйтать вăл.

— Казбека вĕлерчĕç. Манăн ăна юлашки хут курса юлас килет,— хуравлать Буденный.

Вĕсем пĕр хускалмасăр выртакан Казбек патне пырса çитеççĕ. Хуçи хăй патне çитсен, Казбек пуçне çĕклет, хăйĕн шывлă куçĕсемпе ун çине хурлăхлăн пăхать.

— Ан асаплантăр тесен, персе вĕлермелле,— сĕнет командирсенчен пĕри.

Анчах Ворошилов хирĕçлет:

— Пеме ан васкăр. Халех врача чĕнмелле. Тен, сыватма пулать.

Врач часах килет. Вăл Казбек суранне пăхать те çавăнтах сиплеме тытăнать. Маттур ут часах сывалать. Вăл çапăçусенче Буденнăя пĕрре кăна мар вилĕмрен хăтарса хăварать.

И. Всеволжский.

1. Буденный хăйĕн утне мĕншĕн юратнă?
2. Пĕр çапăçу хыççăн Буденный мĕншĕн хытă куляннă?
3. Казбек Буденнăйăн чăн-чăн тусĕ пулни мĕнрен курăнать?

Сывлăшри кушак.

Çурхи хĕвел ăшши кушака та тула илĕртет. Çтаппан мучин çăмха пек кушакĕ те пахчана иленчĕ. Вăл типĕ улăм çине тухса выртать те хĕвел питĕнче канлĕн тĕлĕрет.

Пĕррехинче вăл вăрман хуралçин пӳртне шăши тытса таврăнчĕ.

— Мя-у-ук! Мя-у-ук! Мăр-мăр! — тет.

Çтаппан мучи кушак шăши тытса килнĕшĕн савăнчĕ, ăна ачашласа илчĕ. Эпир калаçнă хушăра кушак каллех тĕм айне чупрĕ.

Çав вăхăтра эпир тӳпене тинкертĕмĕр. Унта пысăк хурчăка явăнать. Çуначĕсене самолёт евĕр сарать те тем вăхăт пĕр вырăнта тытăнса тăрать.

Акă хурчăка темĕн асăрхарĕ. Çуначĕсене хуçлатрĕ. Чул катăкĕ пек аялалла вирхĕнсе анчĕ. Ăçта тетĕр-и? Тĕмеске çинче ларакан кушак çине. Кушак юлашкинчен аяккалла сикрĕ, анчах тарса ӳкеймерĕ. Хурчăка хăйĕн вăрăм чĕрнисемпе кушака çавăрса та тытрĕ.

Мăйк! мăйк! çухăрчĕ кушак. Вăл тапаланчĕ-тапаланчĕ, анчах хурчăка чĕрнинчен вĕçерĕнеймерĕ. Хурчăка сывлăша вăшт! вĕçсе хăпарчĕ.

— Кушака йăтса каять, мур! Пăшал! Халех пăшал илсе тух! — кăшкăрать вăрман хуралçи.

Эпĕ пӳрте чупрăм. Пăшал илсе тухрăм. Тĕллесе пересшĕнччĕ. Сывлăшра çăмха курăнчĕ. Вăл аялалла анса пырать. Малтан шăши вилли çĕр çине ӳкрĕ. Унтан çăмха та юр çине татăлса анчĕ. Хурчăкапа кушак иккен. Хурчăки вилнĕ. Кушак темле майпа сывлăшрах хурчăка пырне çыртса татнă. Анчах хурчăка та чĕрнисемпе кушака çирĕп хĕстернĕ: мяук-мяук! макăрать ыратнипе.

Çтаппан мучи хурчăка чĕрнисене аран-аран вĕçертрĕ. Кушак, сереперен хăтăлсанах, пӳрт енне тапса сикрĕ.

В. Давыдов-Анатри.

1. Кушак Çтаппан мучие мĕнпе савăнтарнă?
2. Пĕррехинче Çтаппан мучи тÿпере мĕн асăрханă? Тупса вулăр.
3. Хурчăка мĕншĕн аялалла вирхĕнсе аннă?
4. Хурчăкапа кушак сывлăшра çапăçни çинчен каласа парăр.
5. Кушак хурчăкаран мĕнле майпа хăтăлнă?

Ваттисен сăмахĕсем.

Çăткăнлăх пуçа çиет.
Çын инкекне курса ан савăн.
Тăшмана пĕлмесĕр ан тапăн.

Тупмалли юмах.

Тăватă кăчăркка,
икĕ йăлтăркка,
пĕр шĕвĕркке. (К.ш.к)

Халăх пултарулăхĕ

Юмахсем

Пакшапа Чакак.

Вăрманта Пакшапа Чакак пĕр-пĕринпе кӳршĕллĕ пурăннă. Пакши ҫу каҫа ырми-канми ĕҫленĕ, хĕлле пурăнмалăх апат-ҫимĕҫ хатĕрленĕ. Чакакĕ вăрман тăрăх чакăлтатса ҫӳренĕ. Вăл нимĕн те туман.

Хăшпĕр чух Чакак ĕҫлекен Пакша патне пырса ларнă та тăрăхласа кулнă:

— Ытла та выҫă, ĕмĕтсĕр эсĕ, пакша! Пурпĕрех вăрманти пур кăмпана, мăйăра пуҫтарса пĕтерес ҫук. Килес ҫул каллех пулаҫҫĕ вĕсем. Эпĕ вара сан пек хыт кукар мар. Маншăн пулсан, нимĕн те кирлĕ мар: хырăм выҫсан, мĕн те пулин тупса ҫиетĕпех,— тенĕ.

Вăхăт иртнĕ. Кĕркунне хыççăн шартлама сивĕ хĕл те килсе çитнĕ. Çимелли тупаймасăр чылай кайăк-кĕшĕк выçăпа аптранă. Чакак та выçлăн-тутлăн пурăннипе пĕтĕмпех начарланса кайнă.

Халĕ вăл тутă пакша патне пынă та ним шарламасăр пăхса ларнă. Пакши вара Чакака çапла вĕрентнĕ:

— Чакак тус, ĕçчен те перекетлĕ чĕрчуна выçă та ĕмĕтсĕрринчен уйăрма пĕлес пулать. Çулла хатĕрлесе хуман пулсан, эпĕ те сан пекех выçă ларнă пулăттăм.

1. Пакшапа Чакак çу кунĕсене мĕнле иртттернĕ?
2. Чакак Пакшаран мĕнле тăрăхланă? Тупса вулăр.
3. Чакак хĕлле мĕнле инкеке кĕрсе ӳкнĕ?
4. Пакша ăна мĕнле ăс панă? Тупса вулăр.

Точкăсем вырăнне сăмахсем лартса вулăр.

1. Ĕçчен, пултаруллă, тирпейлĕ... .
2. Çăмăлттай, кахал, сӳпĕлти... .

Кирлĕ сăмахсем: чакак, пакша.

Путенепе Тилĕ.

I

Çул хĕрринчи сĕлĕ ăшĕнчен пĕр Путене тухрĕ те йĕри-тавралла пăхкаласа илчĕ, тет, хăй патне чее Тилĕ йăпшăнса пынине курах кайрĕ, тет.

— Мĕн пит сăнаса пăхатăн çак эсĕ, Путене тус? — ыйтрĕ, тет, Тилĕ йăваш сасăпа. — Манăн кулас килет, култар-ха мана эсĕ?

— Мĕншĕн култарас мар, култарăп, — терĕ, тет, Путени.

Çулпа шăп çав вăхăтра икĕ хĕрарăм пасара çу сутма каяççĕ, тет.

— Чим-ха, Тилĕ, эсĕ ан шарла. Халех вĕтлĕхе кĕр те лăпчăнса вырт, пĕр сас та ан пар.

— Юрĕ, — тет те Тилĕ вĕтлĕхе пытанать.

Çак вăхăтра Путене хĕрарăмсем умне тухать те аран-аран вĕçкелесе пырать, тет.

— Тытас кăна, тытас. Эй, нимĕн те вĕçейместçке ку пĕчĕк кайăк. Тыт, Кулине, тыт, — тет пĕри.

Иккĕшĕ те, çу чĕрессисене лартсах, Путене хыççăн чупрĕç, тет.

Кăшт кăна хăвалаcа çитеймерĕç, тет. Хăйсем ывăнса çитеççĕ. Юлашкинчен, Путенене тытаймасăрах, çу чĕресĕсене лартса хăварнă вырăна таврăнаççĕ, тет, анчах ниçта та çу чĕрессисем çук. Вĕсене Тилĕ вăрмана илсе кĕрсе пытарнă, тет.

— Ара, мăшкăл-çке ку! Пĕтерчĕ инкек Путени! — тесе вăрçаççĕ, тет, хĕрарăмсем, чĕресĕсене тупаймасăрах, килелле таврăнчĕç, тет.

Путене Тилĕ патне вĕçсе пырать те, хайхисем ташла-ташла çу çиеççĕ, тет.

II

Çăва çисе ярсан, Тилли:

— Ну, Путене тус, кула-кула çу çитертĕн, халĕ манăн хăвна çиес килет, — тесе калать, тет.

— Чим-ха, Тилĕ тус, ҫиме ан васка. Сана тепре култарам, хальхинче куҫҫуль тухичченех култарăп,— тесе калать хайхи.

— Кулса пăхам, эппин,— терĕ, тет, Тилли.

— Атя, ман хыҫҫăн ут,— тет ăна Путене.

Хайхискерсем пĕр яла ҫул тытрĕҫ, тет. Путене пăрлатса вĕҫсе пырать, тет. Тилли ун хыҫҫăн хашкаса чупса пырать, тет.

Яла ҫитсен, Путени калать:

— Эсĕ ҫакăнта кĕтсе тăр, эпĕ кулăш чăпти илсе тухăп.

Хăй сунарҫă пӳрчĕ патне вĕҫсе пычĕ те сăмсипе кантăкран шак-шак тутарчĕ, тет.

Сунарҫă кантăкран пăхрĕ те уй хапхи патĕнче Тилĕ ларнине курах кайрĕ, тет. Вăл ҫавăнтах пăшал илсе йăпшăнса тухать те Тилле тĕллесе перет. Тилли пăлтăрт! ҫаврăнса ӳкрĕ, тет.

— Ну, вăт, савăнса кул халь, ĕмĕтсĕр,— тесе, Путене хирелле вĕҫсе кайрĕ, тет.

?

1. Тилĕ Путенерен мĕн тума ыйтнă?
2. Путене ăна мĕнле майпа култарнă?
3. Тав тăвас вырăнне Тилĕ Путенене мĕн каланă?
4. Путене Тилĕрен мĕнле майпа хăтăлнă?
5. Путене Тилле мĕншĕн «ĕмĕтсĕр» тенĕ?
6. Юмахăн II пайне рольпе вулăр.

Кашкăрпа Путек.

Кашкăр юханшыв хĕрринче Путек шыв ĕҫнине курнă. Кашкăрăн ку путеке ҫиесси килсе кайнă. Вăл чăркăшма пуҫланă.

— Эсĕ,— тенĕ,— шыва пăтрататăн, мана ĕҫме памастăн.

— Эх, Кашкăр, шыва мĕнле пăтратăп-ха эпĕ? Санран анатарах тăратăп-ҫке,— хуравланă Путек.

— Ну, юрĕ, эппин, анчах мĕншĕн эсĕ иртнĕ ҫулла манăн аттене кӳрентернĕ?

— Ара, Кашкăр, иртнĕ ҫулла эпĕ ҫуралман та вĕт.

— Сана нимĕн каласа та ҫĕнес ҫук. Эпĕ халь выҫă, ҫавăнпа та сана ҫиетĕп,— тенĕ тарăхса кайнă Кашкăр.

И. Яковлев ҫырнинчен.

1. Кашкăр мĕншĕн Путекпе чăркăшма пуҫланă?
2. Вăл Путеке айăплама мĕнле сăлтавсем тупнă? Тупса вулăр.
3. Юмахра сире хăш чĕрчунĕ килĕшмерĕ? Мĕншĕн?
4. Юмаха рольпе вулăр.

Ҫилпе Хĕвел.

Пĕррехинче Хĕвелпе хаяр ҫурҫĕр Ҫилĕ: «Иксĕмĕртен кам вăйлăрах?» — тесе тавлашса кайнă.

Нумайччен тавлашнă вĕсем. Юлашкинчен, ҫулпа пыракан ҫынна курнă та вăйĕсене виҫсе пăхма шутланă.

— Пăхса тăр,— тенĕ Ҫил,— эпĕ ҫăмăллăнах унăн тумтирне сирсе пăрахма пултаратăп!

Вăл мĕнпур вăйран вĕрме пуҫланă. Ҫил вĕрнĕҫемĕн ҫулҫӳревҫĕ тумтирне лайăхрах пĕркеннĕ, усал ҫанталăка ятланă, хăй ҫаплах малалла кайнă. Ҫил

çилленнĕ, туллашнă, мĕскĕн çулçӳревçĕ çине çумăрпа юр янă. Лешĕ, Çиле ылханса, хăйĕн тумтирне тата та лайăхрах тăхăннă, пиçиххипе туртса çыхнă.

Çил ăна нимĕн те тăвайман.

Çакна курсан, Хĕвел кулса янă. Вăл, пĕлĕтсем хушшинчен тухса, çĕре типĕтнĕ, шăнса кайнă çулçӳревçе ăшăтнă. Çулçӳревçĕ Хĕвеле тав тунă, унтан вăл тумтирне хывнă та, ăна чĕркесе, йĕнерĕ çумне çыхса хунă.

— Куртăн-и,— тенĕ ырă кăмăллă Хĕвел хаяр Çиле,— çилленнипе нимĕн те тăваймăн, ырă кăмăллă пулсан, темĕн те тума пулать.

К. Ушинский çырнинчен.

1. Хĕвелпе Çил мĕн пирки тавлашса кайнă?
2. Çил хăйĕн вăйне мĕнле майпа кăтартасшăн пулнă?
3. Хĕвел мĕн тунă?
4. Вĕçенчен хăшĕ вăйлăрах? Мĕншĕн?
5. «Халăх пултарулăхĕ» уйрăмра юмах содержанийĕпе çыхăннă ваттисен сăмахне тупăр.

Улатаккапа Ула курак.

Вăрман хĕрринчи ватă юман çинче Улатакка ларать. Шĕвĕр сăмсипе хăрăк турата çине-çинех таккать: так-так-так!

Çакна Ула курак курчĕ те тĕлĕнсех кайрĕ: «Таккать-çке çав айван... Сăмсине те хĕрхенмест». Унтан, тӳсеймесĕр, мăйне тăсса хучĕ те:

— Кăра-ак, кăра-ак! Пăрах, тăванăм, таккама, пăрах! — терĕ.

Улатакка ун сассине илтрĕ те:

— Мĕн тетĕн эсĕ, Курак тусăм? — тесе ыйтрĕ.

— Таккама пăрах тетĕп, сăмсуна çĕмĕретĕн, — терĕ лешĕ.

— Ман сăмси çирĕп-ха вăл, часах çĕмĕрĕлмест, Таккамасăр манăн пурнăç та çук. Хамăн хырăма та, чĕппĕмсене те таккаса тăрантаратăп эпĕ, — терĕ Улатакка.

— Çав çĕрĕн-кунĕн таккаса та пĕр-икĕ хурт-кăпшанкă тупнипе-и? Пăрах тĕнчене култарма! Атя хампа пĕрле, пĕр таккамасăр, ним тумасăр çимĕç тупма вĕрентем, — мăнаçланса каларĕ Ула курак.

«Кайса курам-ха вăл мĕн хăтланнине», — шухăшларĕ Улатакка. Вĕсем вара тӳрех ял еннелле вĕçрĕç. Чăх вити патне çитсен, карта çине ларчĕç.

— Эсĕ çакăнта лар, — терĕ Ула курак, — эпĕ малтан пĕччен кайса килем.

Вăл тӳрех витене вĕçсе кĕчĕ. Нумай пулчĕ-и, сахал-и — пысăк сăмсипе пĕр шурă чăмăр япала çĕклесе те тухрĕ. Улатакка патне çитсен:

— А-а-а! — терĕ те уялла вĕçсе кайрĕ.

Улатакка ăнланчĕ: лешĕ витерен çăмарта илсе тухнă иккен. «Ула курак, пĕр пуçăнсан, мĕнпур çăмартана вăрласа пĕтермесĕр те чарăнмасть. Кунсеренех вăрлать», — тенине вăл илтнĕ-ха.

Ула курак часах каялла вĕçсе килчĕ.

— Куртăн-и? — мухтанчĕ вăл, карта çине лар-

са,— çапла тăваççĕ ăна. Эсĕ лар-ха, эпĕ тепре кĕрсе тухам, кайран иксĕмĕр кĕрĕпĕр,— тесе, каллех витене вĕçсе кĕчĕ Ула курак.

Çав вăхăтра картиш шăлакан мучи Ула курак витене вĕçсе кĕнине асăрхарĕ.

— Ах, йытă çиесшĕ! Çăмарта вăрлама килтĕн пулĕ-ха? — терĕ те вăл хăвăрт чӳрече айккине лăпчăнса тăчĕ.

Вăхăт нумай та иртмерĕ, çăмарта вăрри чӳрече янаххи çине пырса та ларчĕ. Çăварĕнче хăйĕн каллех çăмарта.

— А-ак! — тесе кăшкăрма çеç тăнăччĕ Ула курак, мучи ăна çулăкпа çат! çеç тутарчĕ.

— Ак сана!..— терĕ вăл.

Курак çăварĕнчен çăмарта тухса ӳкрĕ. Хăй çунаттисемпе пĕр-икĕ хут çапкаласа илчĕ те персе анчĕ, вилсе те кайрĕ.

Улатакка малтанах ăна шеллерĕ. Кайран шухăшласа ларчĕ-ларчĕ те çапла каларĕ:

— Çавă кирлĕ ăна, тепĕр тесен, ытла ансат пурăнасшăн, пĕр таккамасăр, ним тумасăр хырăмне тăрантарасшăн. Янттине ан хапсăн, ан вăрла!..

Улатакка çапла каларĕ те вăрмана вĕçсе кайрĕ, каллех таккама тытăнчĕ. Таккать-таккать те хурткăпшанкă пуçтарать, хăйĕн хырăмне, чĕпписене тăрантарать.

— Так-так-так! Так-так-так!..–янрать вăрманта. Ку сасса итлеме те кăмăллă. Вăл ĕçчен те тӳрĕ кăмăллă кайăк ĕçленĕ кĕвĕ.

П. Тороней.

1. Ула курак мĕнрен тĕлĕннĕ?
2. Улатаккана вăл мĕн каланă? Тупса вулăр.
3. Улатакка ăна мĕнле хуравланă? Тупса вулăр.
4. Ула курак хăйне валли апат мĕнле майпа тупнă?
5. Вăл мĕн пирки пуçне çинĕ?
6. Улатакка Ула курака мĕншĕн хĕрхенмен?

Аюкка.

(Нанай халăх юмахĕ)

Пурăннă, тет, пĕр хĕрача. Вăл Аюкка ятлă пулнă, тет. Ун пек хитри таврара пулман, çавăнпа ăна пурте юратнă. Аюкка мăнкăмăлланса кайнă. Вăл нимĕн те туман. Куçкĕски çине пăхса, хăйĕн сăнĕпе киленсе çеç ларнă.

— Шыв ăсса килсемччĕ, хĕрĕм,— тенĕ ăна пĕррехинче амăшĕ.

— Аюк, эпĕ шыва ӳкĕп,— хуравланă Аюкка.

— Эсĕ тĕмрен уртăн,— канаш панă амăшĕ.

— Алăсене чăрмаласа пĕтерĕп.

— Алса тăхăн.

— Çурăлса пĕтĕ,— тенĕ Аюкка.

— Çурăлсан, йĕппе çĕле.

— Йĕпĕ хуçăлĕ.

— Эсĕ пысăк йĕп ил.

— Пӳрнене чиктерĕп.

— Пӳрнеске тăхăн.

— Пӳрнеске çурăлса кайĕ.

— Шыв патне хам кайса килем,— тенĕ кӳршĕ хĕрачи.

Кĕçех вăл шыв ăсса та килнĕ.

Аюкка амăшĕ чуста çăрнă та икерчĕ пĕçернĕ. Аюкка икерче курнă та:

— Анне, мана икерчĕ пар! — тесе кăшкăрнă.

— Вĕри вăл, аллусене пĕçертĕн,— хуравланă амăшĕ.

— Алса тăхăнăп.

— Алса йĕпе-çке.

— Эпĕ ăна типĕтĕп.

— Хытса кайĕ.

— Эпĕ ăна çемĕçтерĕп.

— Аллусем ыратма пуçлĕç,— тенĕ амăшĕ.— Сана, хĕрĕм, ĕçлени мĕне кирлĕ?.. Хăвăн илемне çеç пĕтерĕн. Икерче эпĕ аллисене шеллемен хĕрачана парăп...

Вăл икерче илнĕ те кӳршĕ хĕрачине панă.

Аюккан чунĕ тăвăлнă. Вăл юханшыв хĕррине кайнă та хăйĕн сăнне тинкерме пуçланă.

Пăхать: кӳршĕ хĕрачи юнашарах икерчĕ çисе тăрать. Аюккан сĕлеки юхсах анать. Вăл хĕрача енне пăха-пăха илет. Унăн мăйĕ тăсăлнăçемĕн тăсăлса пырать.

— Ме, ил икерчĕ,— тет ăна хĕрача.— Мана шел мар.

Аюкка çав тери тарăхса каять. Унăн сăн-пичĕ шап-шур пулса тăрать. Вăл чашкăрма, пӳрнисене

саркаласа, аллисемпе хăлаçланма тытăнать. Часах унăн аллисем вырăнне çунатсем ӳссе ларaççĕ.

— Кирлĕ мар мана нимĕн те! — кăшкăрать вăл. Унтан шыва чăмать те хур пулса тăрать.

— Аюкка-ка-ка-ка! Епле хитре эпĕ! — кăшкăрать вăл шывра ишнĕ май. Ишет-ишет те Аюкка каласма та манса каять, хăйĕн ятне çеç астуса юлать.

— Аюкка-ка-ка-ка-как! Аюкка-ка-ка-как! — тесе кăшкăрать, тет, вăл, çынсене курсанах.

1. Аюкка мĕншĕн мăнкăмăлланса кайнă?
2. Вăл вăхăта мĕнле ирттернĕ?
3. Аюкка ĕçе юратманни мĕнрен курăнать? Тупса вулăр.
4. Амăшĕ мĕншĕн икерче Аюккана памасть?
5. Сире хĕрачасенчен хăшĕ килĕшрĕ? Мĕншĕн?
6. Ку юмах мĕне вĕрентет?

Эпĕ те атте пекех...

(Пăлхар халăх юмахĕ)

Кашкăр ял патне йăпшăнса çитнĕ те курăк çисе çӳрекен лашана курах кайнă.

— Лаша какайĕ тутанас килет-ха манăн, — тенĕ вăл, лаша патне пырса.

— Мĕнех вара, — хуравланă лаша, — çиес килет пулсан, яра пар. Аçу та санăн лаша какайне питĕ кăмăллатчĕ.

— Манăн атте? Ăна астăватăр-и вара эсир?

— Астумасăр, питĕ лайăх астăватăп. Çав тери тирпейлĕччĕ вăл. Таканлă лашасене тивместчĕ.

Вĕсене çиес пулсан, малтан таканĕсене хăйпăтса пăрахатчĕ.

— Эпĕ те атте пекех,— тенĕ кашкăр,— пар уруна, таканусене хăйпăтса ывăтатăп. Хăш уринчен пуçлас?

— Санăн аçу яланах кайри урасенчен тытăнаканччĕ.

— Эпĕ те кайрисенчен тытăнам эппин... Çĕкле уруна!

Лаша урине çĕкленĕ. Кашкăр унăн таканне хăйпăтас тесе пĕшкĕннĕ. Çак вăхăтра ăна лаша тăрăст! çеç тутарнă çамкаран. Кашкăр виçĕ хут кутăн-пуçăн çаврăнса илнĕ те, кăшт çеç вилсе кайманскер, вăрманалла аран-аран сĕтĕрĕннĕ.

1. Кашкăр ял патне мĕнле ĕмĕтпе пынă?
2. Лаша кашкăра мĕнле улталанă?
3. Юмаха рольсем тăрăх илемлĕ вулăр.
4. Юмах тăрăх эсир мĕнле ӳкерчĕк тунă пулăттăр?

Куккук.

(Ненец халăх юмахĕ)

Пурăннă, тет, çĕр çинче пĕр чухăн хĕрарăм. Унăн тăватă ывăл пулнă, тет. Ачисем амăшне итлемен. Вĕсем ир пуçласа каçчен урамра чупнă, вылянă-кулнă. Каç пулсан тин киле таврăннă. Тумтирĕпе пимĕсем[1] çумне çыпçăннă юра силлемесĕрех чупса кĕнĕ. Урайне тăкăннă юра амăшĕн шăл-

[1] Пима — вăрăм·кунчаллă тир ată е кăçатă.

ма тивнĕ. Ачисен йĕпеннĕ тумтирне те вăлах типĕтнĕ. Йывăр пулнă амăшĕн пурнăçĕ.

Пĕррехинче амăшĕ чирлесе ӳкет. Вырăнпах выртаканскер, вăл ачисене чĕнет, шыв ыйтать:

— Ачасем, шыв ăсса килсемĕр, питĕ ĕçес килет.

Темиçе хут тархаслать вăл ывăлĕсене — ачисем итлемеççĕ.

— Эпĕ çарран,— тенĕ асли.

— Эпĕ çĕлĕксĕр,— хуравланă иккĕмĕшĕ.

— Эпĕ тумланман,— тенĕ виççĕмĕшĕ.

Тăваттăмĕшĕ нимĕн те шарламан.

— Юханшыв инçе мар, шыв патне тумланмасăрах кайса килĕр-ха. Манăн çăвар типсе ларчĕ. Шыв ĕçесчĕ,— тархасланă каллех амăшĕ.

Ывăлĕсем, ахăлтатса, чумран[1] урама чупса тухнă. Нумайччен выляна вĕсем, амăшĕ çинчен аса та илмен.

Вылясан-вылясан, аслă ывăлĕн çиесси килнĕ. Вăл чума кĕрет те курах каять: амăшĕ урай варринче тăрать, кĕрĕкне тăхăнать.

Сасартăк унăн кĕрĕкĕ çине тĕксем шăтса тухнă. Амăшĕ тир хырмалли хăмана тытнă — хăмаран кайăк хӳри пулса тăнă. Тимĕр пӳрнескерен кайăк сăмси пулнă. Аллисем вырăнне амăшĕн çунатсем ӳссе ларнă. Вăл куккук пулса тăнă та чумран вĕçсе тухса кайнă.

— Пăхăр, пăхăр, пирĕн анне кайăк пулса вĕçсе каять! — кăшкăрса янă аслă ывăлĕ.

---

[1] Чум — Çурçĕрте тата Çĕпĕрте пурăнакан халăхсен ӳпли.

Ачасем амӑшӗ хыҫҫӑн чупма пуҫланӑ.

— Анне, эпир сана валли шыв илсе килтӗмӗр! — кӑшкӑрнӑ вӗсем.

— Ку-кук, ку-кук! Кая юлтӑр! Кая юлтӑр! Эпӗ ирӗклӗн сарӑлса выртакан шывсем патне лле вӗҫетӗп! — хуравланӑ амӑшӗ.

Ачисем ун хыҫҫӑн чупнӑ, ӑна шыв сӗннӗ.

— Аннем! Киле таврӑн! Шыв ӗҫсем! — тесе кӑшкӑрнӑ кӗҫӗнни.

— Ку-кук, ку-кук, ку-кук! Тин таврӑнмастӑп ӗнтӗ, ывӑлӑм! — илтӗннӗ амӑшӗн сасси аякран.

Кунсем, ҫӗрсем иртнӗ. Ачисем ҫаплах ниме пӑхмасӑр амӑшӗ хыҫҫӑн чупнӑ. Урисем юнланса пӗтнӗрен вӗсем хыҫҫӑн хӗрлӗ йӗр выртса юлнӑ, тет. Анчах амӑшӗ каялла таврӑнман.

?

1. Амӑшӗ мӗн пирки чирлесе ӳкнӗ?
2. Вӑл мӗншӗн килӗнчен куккук пулса вӗҫсе кайнӑ?
3. Ачасем хӑйсен йӑнӑшне ӑнланнӑ-ши?

Ҫӑткӑн Пак.

(Корей халӑх юмахӗ)

I

Алмаз тӑвӗсем ҫинче ӗлӗк-авал Пак ятлӑ пӗр ҫӑткӑн этем пурӑннӑ, тет. Вӑл мӗн курнӑ — пурне те хӑй патне лле туртнӑ.

Пӗррехинче унӑн капкӑнне кӗмӗл пӑрӑнтӑк ҫакланнӑ. Пак ӑна ярса илнӗ те вӗлерме пикеннӗ. Анчах сасартӑк ҫак пӗчӗк чӗрчун этем чӗлхипе калаҫма тытӑннӑ.

— Ан вӗлер, тархасшӑн, ярсам,— йӑлӑннӑ вӑл.— Мӗн чухлӗ ыйтӑн, ҫавӑн чухлӗ кӗмӗл парӑп.

— Эпӗ мӗнле япалана тӗкӗнетӗп, ҫавсем пурте кӗмӗл пулса тӑччӑр, вӗсене мансӑр пуҫне никам та тытма ан пултартӑр. Ҫавӑн пек тусан яратӑп,— тенӗ ҫӑткӑн Пак.

— Пурте эс калана пек пулӗ,— сӑмах панӑ пӑрӑнтӑк.

Ҫӑткӑн Пак, ӗненмесӗр, хӑйӗн капкӑнне ярса тытнӑ та, лешӗ самантрах кӗмӗл пулса тӑнӑ. Янӑ вара пӑрӑнтӑка, хӑй хӑвӑртрах килне чупнӑ.

II

Хапхана пырса ҫеҫ тӗкӗннӗ вӑл — хапха ҫапҫутӑ кӗмӗл пулса та тӑнӑ. Пӳрте кӗнӗ, шыв куркине ярса тытнӑ — вӑл та кӗмӗл курка пулса тӑнӑ. Пушмакӗсене хывса пусма вӗҫне лартма тӑнӑ — вӗсем те ҫап-ҫутӑ кӗмӗл пулнӑ. Ҫӑткӑн Пак кун пек пуянлӑха курса йӑлт анраса ӳкнӗ. Чупса ывӑнсан, ҫиес килсе кайнӑ. Анчах инкек — пӗтӗм апатҫимӗҫ кӗмӗл пула-пула тӑнӑ. Тем пек ҫиесси килнӗ Пакӑн — пултарайман. «Епле те пулин чӑткалӑп,— шухӑшланӑ вӑл,— ун вырӑнне манӑн, ав, мӗн чухлӗ пуянлӑх! Халь ӗнтӗ мана пурте ӑмсанӗҫ».

Чӑнах та, Пак пуянлӑхне ӑмсанакан ҫынсем тупӑннӑ, анчах ку нумая пыман.

Пак кунран-кун начарланса, типсе пынине пурте асӑрха пуҫланӑ. Кӗҫех унӑн шӑммипе тирӗ ҫеҫ юлнӑ. Пак вара хӑйӗн сивӗ те хытӑ кӗмӗл вырӑнӗ ҫине выртнӑ та часах вилсе кайнӑ.

1. Пак мĕнле этем пулнă?
2. Унăн капкăнне кам çакланнă?
3. Пак пăрăнтăкран мĕн ыйтнă?
4. Пак мĕн пирки пĕтнĕ?
5. Çак юмах пире мĕне вĕрентет?
6. Юмах пайĕсене ят парăр.

Халăх юррисем

Тăри.

Тăри ирех тăнă та
шăрантарать юррине:
тăр-тăри, тăр-тăри,
ирпе ирех тăтăр-и,
пăри пĕрчи акрăр-и,
пăри пăтти çакрăр-и,
сарă çуне сапрăр-и,
çиме мана лартрăр-и?

Купăста.

Касрăм, касрăм шур ăвăс,
турăм лартрăм шур карта,
лартрăм, лартрăм купăста.
Акă çапла шур пуçлă,
кун пек пысăк çулçăллă.
Ай, пиччесем, инкесем,
пырăр киле хăнана,
шур купăста тутанма.

Юрла-юрла ĕçлер-и.

Ай-люли, ай-люли!
Юрла-юрла ĕçлер-и:
сурăх пире çăм парать,
атте çăмат пустарать,
анне мана хам валли
ăшă алсиш çыхтарать.

Ваттисен сăмахĕсем.

1. Тăван çĕршыв сывă пулсан,
   тăван йăву та пулĕ сан.
2. Пурăнсан, Тăван çĕршывшăн пурăнас, усă тăвас.
3. Ӳркенмен ăста пулнă.
4. Алла-аллăн ĕç ӳсĕнет.
5. Шанчăклă тусăн хакĕ çук.
6. Совет халăхĕсем тату та тăван,
   пирĕн çĕршыва пусмăрлаймĕ тăшман.
7. Ырă сăмах лайăх кун пекех.
8. Тĕрĕс сăмахшăн çирĕп тăр.
9. Çуркунне çывăракан хĕлле макăрать.

Тупмалли юмахсем.

1. Кĕлеткинчен хӳри вăрăм.
2. Мана çынсем кĕтеççĕ, эп килнине курсанах, пурте тарса пĕтеççĕ.
3. Йăлт! пăхрăм та юман хыçне пытантăм.
4. Пĕри тăкать, тепри ĕçет, виççĕмĕшĕ ӳсет.
5. Çуркунне ешĕл кĕпе тăхăнать, кĕркунне саратать те хывса пăрахать.
6. Хурçă йыттăн сӳс хӳре.
7. Шĕвĕ, шыв мар; шурă, юр мар.

Пирӗн тӑван Совет Ҫарӗ

Хӗрлӗ Ҫар.

Октябрьти Аслӑ революци хыҫҫӑн ӗҫхалӑхӗ ирӗке тухнӑ. Анчах ҫӗр улпучӗсем, фабрикӑсемпе заводсен хуҫисем ӗҫҫыннисене малтанхи пекех пусмӑрласа пурӑнасшӑн пулнӑ. Вӗсем рабочисемпе хресченсене хирӗҫ вӑрҫӑ пуҫланӑ. Ытти ҫӗршывсенчи капиталистсем вӗсене укҫа, хӗҫпӑшал, апатҫимӗҫ парса тӑнӑ.

— Пусмӑрта пурӑниччен Совет влаҫӗшӗн ҫапӑҫса вилетпӗр,— тенӗ рабочисемпе хресченсем.

Владимир Ильич вӗсене ҫапла чӗнсе каланӑ:

— Хамӑрӑн, рабочисемпе хресченсен ҫарне йӗркелӗпӗр.

Пиншер ҫамрӑк рабочипе хресчен хӗрлӗ ялав

айӗнче тӑшмансемпе ҫапӑҫма кайнӑ. Халӑх хӑйӗн ҫарне Хӗрлӗ Ҫар теме пуҫланӑ.

Хӗрлӗ Ҫар хӑйӗн тӑшманӗсене ҫӗнтернӗ.

Ҫавӑнтанпа Хӗрлӗ Ҫар Тӑван ҫӗршыв чиккисене тӑшманран сыхлать.

?

1. Совет ҫӗршывӗнчи рабочисемпе хресченсене хирӗҫ кам вӑрҫӑ пуҫланӑ? Мӗншӗн?
2. Хӗрлӗ Ҫар кама хӳтӗленӗ?
3. Халӗ Совет ҫӗршывне кам хӳтӗлет?

Манӑн пичче.

Ман юратнӑ пичче пур,
пит хӑюллӑ та маттур.
Пограничник ман пичче
хӗвелтухӑҫ чиккинче.

Ҫил улать-и каҫсерен,
юр ҫӑвать-и ирсерен,
ахӑрать-и ҫил-тӑман —
вичкӗн куҫлӑ вӑл ялан.

Е ҫулла, е кӗркунне,
е хӗлле, е ҫуркунне
ман пиччеҫӗм чикӗре
хураллать Тӑван ҫӗре.

Хураллать вӑл ҫӗршыва,
пур тӑва та пур шыва,
пур хире те вӑрмана,
пур яла та хулана.

А. Артемьев.

1. Ачан пиччĕшĕ кам?
2. Вăл мĕне хураллать? Тупса вулăр.
3. Сăвва пăхмасăр калама вĕренĕр.

Похода.

I

Çĕрле Алька ашшĕне çара кайма хут пырса pană. Шуçăм килнĕ чух, Алька çывăрнă вăхăтра, ашшĕ ăна чуптунă та вăрçа тухса кайнă. Ирхине Алька хăйне вăратманшăн кӳреннĕ, çавăнтах вăл хăй те похода каясси çинчен пĕлтернĕ. Вăл кăшкăрашнă, макăрнă пулĕччĕ, анчах кĕтмен çĕртен амăшĕ ăна похода кайма ирĕк панă.

Çула тухас умĕн вăй пухмашкăн Алька тулли турилкке пăтă çисе янă, сĕт ĕçнĕ. Унтан вĕсем амăшĕпе иккĕшĕ похода кайма мĕн кирлине хатĕрлеме тытăннă. Амăшĕ ун валли кĕпе-йĕм çĕленĕ,

Алька хăйне валли хăмаран хĕç касса тунă. Ĕçленĕ май вĕсем маршсем юрлама вĕреннĕ.

Анчах амăшĕн ĕçе кайма вăхăт çитнĕ те, вĕсем хăйсен ĕçне ырана хăварнă.

Çапла кун хыççăн кун Алькăна инçе çула кайма хатĕрленĕ. Кĕпе-йĕм, ялавсем çĕленĕ, алсиш çыхнă. Стена çинче пăшалпа тата параппанпа юнашар йывăç хĕçсем çакăнса тăнă.

— Ытлашши пăсмасть, хĕрӳ çапăçура хĕç ĕмĕрĕ çапăçакан салтак ĕмĕрĕнчен те кĕскерех,— тенĕ амăшĕ.

II

Алькăн похода кайма тахçанах пурте хатĕр ĕнтĕ, анчах хаяр хĕл килсе çитрĕ. Шартлама сивĕре шăнса пăсăлма та часах, çавăнпа ăшă çанталăк килессе Алька тӳсĕмлĕн кĕтет.

Акă хĕвел ăшшăн пăха пуçларĕ. Юр ирĕлсе пĕтрĕ. Çула тухма шăпах та вăхăт ĕнтĕ, анчах пĕр ирхине походран таврăннă ашшĕ килсе кĕчĕ. Пичĕ унăн çилпе тĕксĕмленнĕ, тути çуркаланнă, анчах куçĕсем питĕ хаваслă.

Вăл Алькăн амăшне ыталаса илчĕ, амăшĕ ăна çĕнтернĕ ятпа саламларĕ. Унтан ашшĕ ывăлне хыттăн чуптурĕ. Алькăн поход валли хатĕрленĕ япалисене пăхса тухсан, вăл йăл кулса илчĕ те вĕсене типтерлĕ тытма хушрĕ.

А. Гайдар.

1. Алькăн ашшĕ ăçта кайнă?
2. Алька похода кайма мĕнле хатĕрленнĕ?
3. Вăл мĕншĕн похода каяйман?
4. Алькăн ашшĕ походран хăçан таврăннă?
5. Вăл Алькăна мĕн каланă?
6. Калав содержанине каласа парăр.

Чапаев скверĕ.

Чапаев скверĕ.

Чапаев ут çинче сиккипе вĕçтерсе пырать, юлташĕсене хăй хыççăн йыхăрать... Учĕ чаплă, хĕçĕ çивĕч.

Чылай çул иртсен, Чапаев хăй çуралса ӳснĕ Шупашкар хулине палăк пулса таврăнчĕ.

Палăк хыçĕнче — Чапаев музейĕ.

Çĕршер çын кулленех Чапаев çумĕпе иртет, ун музейне кĕрет: ачалăхĕпе, яшлăхĕпе, унăн мухтавлă пурнăçĕпе паллашать.

Юхма Мишши.

Чаплӑ палӑк.

Ун пĕр пайĕ — харсӑр çилçунат,
çивĕч хĕçĕ — унӑн тепĕр пайĕ.
Малалла вӑл шиксĕр ыткӑнать,
аркатать тӑшмансене Чапаев.
Паттӑр пулнӑ вӑрçă хирĕнче, —
çавӑн пек вӑл палӑкĕ çинче те.
Курĕ çавӑн пек ӑна тĕнче,
тĕлĕнĕ çитес ĕмĕрсенче те.
— Учĕ мĕншĕн? — тейĕç. — Çӳреме.
— Хĕçĕ мĕн тума-ши? — Ма тесен
Тӑшмансем пĕтмен-ха Советсен.

Ю. Семёнов.

1. Чапаев кам пулнӑ?
2. Вӑл тӑшмансемпе мĕнле çапӑçнӑ? Тупса вулӑр.
3. Чапаев мĕншĕн хĕçне йĕннине чикмест?

Паттăр салтак.

Пирĕн çĕршыв çине тăшман тапăннă. Нимĕç фашисчĕсем Ленинград хулине йĕри-тавра хупăрласа илнĕ. Совет Çарĕ Ленин хулине мĕнпур вăйпа хӳтĕленĕ.

Çакăнта, Ленинград патĕнче, чăваш ачи Иван Михайлов паттăр ĕç тунă. Çак салтак Чăваш çĕршывĕнчи Сĕнтĕрвăрри районĕнче çуралса ӳснĕ.

Пĕр вăйлă çапăçу пуçланнă. Совет салтакĕсем тăшман çине тапăнса пынă. Анчах тăшман парăнасшăн пулман, вăл пирĕн салтаксем çине пулемĕтран тăхлан çумăр çутарнă. Вĕсен малалла каймa май пулман, лăпчăнса выртма тивнĕ. Вилнисемпе аманнисем йышлансах пынă. Çакна курсан, Иван Михайловăн чунĕ ыратнă, урăх тӳсме хал çитмен. Вăл юр çийĕпе малалла хăвăрттăн шуса кайнă. Унăн умĕнче тимĕр-бетонпа çирĕплетсе тунă çĕрпӳрт ларнă. Унăн пĕр чӳречинчен çулăм тухса тăнă: ку пĕрмай пулемĕт пенипе çапла курăннă. «Акă вăл пирĕн çула пӳлекен. Ăна пула мĕн чухлĕ совет салтакĕ вăхăтсăр вилчĕ!» — тарăхса шутланă вăл. Ним тума аптранипе Михайлов çулăм кăларса тăракан чӳречене хăйĕн кĕлеткипе пырса хуплать. Унăн чĕри витĕр темиçе пуля шăтарса тухнă. Пулемĕт часах шăпланнă.

Пирĕн салтаксем Михайловăн паттăрлăхне кура сиксе тăнă та тăшман çине ура! кăшкăрса ыткăннă. Часах фашистсене аркатса тăкнă.

Иван Михайлова çак вырăнтах чысласа пытар-

нă. Халĕ унта палăк лартнă, шкул ачисем палăк тавра чечексем ӳстереççĕ. Паттăрăн мухтавлă ятне совет халăхĕ нихăçан та манмĕ.

М. Румянцев.

1. Иван Михайлов ăçта çуралса ӳснĕ?
2. Вăл мĕнле хулана хӳтĕленĕ?
3. Иван Михайлов салтак мĕнле паттăрла ĕç тунă? Каласа парăр.

Ваттисен сăмахĕ.

Паттăр вилсен те, ыр ячĕ вилмест.

Ăшă салам.

Лартрăм эпĕ ик пукан.
Мĕн тăван? Хăвах куран.
Ку халь пулчĕ пăравус.
Машинист, пуçна ан ус!
Ик пукан çине ларса,
пăравус пек кăшкăртса,
кайрăм питĕ инçете,
Хура тинĕс хĕррине.
Ман пичче кунта, флотра,
ман пичче—маттур моряк.
— Сывă-и, пиччем, сана
курас килчĕ чунтанах.
Малтанах çакна калам:
йышăн чи хĕрӳ салам
аттерен, асаннерен,
аннерен, асаттерен,

хамăр савнă аппаран
тата пĕчĕк шăллăмран.
Çĕршыва куç пек сыхла,
сыхă пул, пиччем, ялан.

В. Алентей.

1. Ача мĕнле вăйă вылянă?
2. Хăйĕн пиччĕшне вăл мĕнле саламланă? Тупса вулăр.
3. Ача пиччĕшне мĕн хушнă?

Василий Крюков.

Василий Крюков хĕрлĕ армеецăн лашине амантнă, ăна шуррисем хăваласа çитме пуçланă.

Василий Крюков патронсăр винтовкине ывăтса янă, наганне хĕвне чикнĕ, унтан вăйсăрланнă лашине каялла çавăрнă та казаксене хирĕç уттарнă.

Казаксем, çакна курсан, тĕлĕнсех кайнă, мĕншĕн тесен хĕрлисем хĕçпăшала çĕре пăрахнине вĕсем халиччен курман. Казаксем Крюкова çавăрса илнĕ, вăл мĕн шутлине пĕлесшĕн пулнă. Крюков хĕрлĕ çăлтăрлă папахине хывса аллине тытнă та çапла каланă:

— Кунта кам асли, çавă хăвăртрах çак папахăна илтĕр.

Казаксем папаха ăшĕнче вăрттăн пакет пур пулĕ тесе шухăшланă та çавăнтах хăйсен пуçлăхне чĕнсе килнĕ. Шуррисен офицерĕ хăй патне çитсенех, Крюков наганне кăларнă та ăна çамкинчен тĕллесе пенĕ. Казаксем Крюкова çавăнтах хĕçсемпе касса вĕлернĕ, хăйсем малалла кайнă.

Казаксенчен пĕрисем Крюкова ятланă, теприсем — хăйсен офицерне.

Хăшĕсем вара нимĕн чĕнмесĕр пынă. «Мĕн тери çирĕп вăй хĕрлисен»,— шухăшланă вĕсем.

А. Гайдар.

1. Крюков мĕншĕн шуррисене хирĕç кайнă?
2. Хĕрлĕ армеец винтовкине пăрахсан, шуррисем мĕншĕн тĕлĕннĕ?
3. Василий Крюков тăшмана тавăрма мĕнле май тупнă?
4. Калаври юлашки предложение тепĕр хут вулăр. Шуррисем мĕншĕн хĕрлисем пирки çапла шухăшланă?

Мир пурнăçа! Вилĕм вăрçа!

Пĕтĕм тĕнче халь
хăватлăн калать:
— Мир пурнăçа!
Мир пурнăçа!
Пĕтĕм тĕнче ылханать:
— Вилĕм вăрçа! Вилĕм вăрçа!

С. Шавли.

Пĕтĕм тĕнчери хĕрарăмсен кунĕ

Кам пире юрататъ!

Кам сире юрататъ,
кам сире ачашлатъ,
куç хупмасăр ларатъ каçхине?
Хĕлĕн-çăвĕн ĕçлет,
ĕçтерет-çитерет?
— Ку вăл пирĕн юратнă анне!
Кам, сăпка сиктерсе,
юрăпа йăпататъ
е юмах юптаратъ
хăш чухне?

Кам сире юратса
теттесем те парать?
— Ку вăл пирĕн
юратнă анне!
Ӳркенсен, алхассан,
хушнине тумасан,
кам чĕри ыратать
ун чухне?

Кам сире ӳкĕтлет,
кам сире вĕрентет?
— Пирĕн ырă,
юратнă анне!

А. Çулĕç.

1. Сăвăра кам çинчен каланă?
2. Амăшĕ ачисене мĕнле пăхса ӳстерет?
3. Эсир аннĕрсене пулăшатăр-и?

«Аннене хăратса ӳкерер мар».

I

Мария Александровна пĕр çулхине Крыма кайнă. Вăл унта йĕркеллĕ вырнаçнăшăн ачисем питĕ савăннă.

Анчах кĕтмен çĕртен инкек сиксе тухнă: Мария Ильинична вар ыратнипе аптраса ӳкнĕ. Тухтăрсем ăна операци тумалла тенĕ.

Ун чухне Владимир Ильич хăй те çитĕнсе çитнĕ çын пулнă ĕнтĕ, çапах та вăл тăванĕсемпе канашлама шутланă. Владимир Ильич Дмитрий Иль-

ич патне ҫыру янӑ. Унта вӑл ҫапла ҫырнӑ: «Эпӗ Маняшӑна операци тумаллах пуль тетӗп, анчах санӑн канашусӑр татӑклӑн калама шикленетӗп».

Владимир Ильич операци лайӑх иртессе шаннӑ. Апла пулин те, вӗсем Дмитрий Ильичпа иккӗшӗ амӑшӗ патне ҫырар мар, ӑна хӑратса ӳкерер мар тесе шут тунӑ.

II

Вӑхӑт иртнӗ. Мария Ильинична виҫҫӗмӗш кун ӗнтӗ Владимир Ильич патӗнче пурӑннӑ. Хӑрушлӑх иртсе кайсан, Владимир Ильич Мария Александровна патне тӗпӗ-йӗрӗпе ҫырса янӑ: «Операцие ӑнӑҫлӑ турӗҫ... Ҫавӑнпа та ан кулян, лӑпкӑ пул. Маняша сывалса ҫитнӗ теме те юрать.

Сана хытӑ ыталатӑп, манӑн чунӑмҫӑм, ҫирӗп сывлӑх сунатӑп. Маняша пирки тӳрех ҫырса пӗлтерменшӗн ан кӳрен...»

Пӗр-пӗриншӗн епле тӑрӑшнӑ вӗсем! Амӑшӗн канӑҫне, чун лӑпкӑлӑхне упранӑ. Амӑшӗ вӗсене пурнӑҫ панӑ-ҫке, тӗрӗс ҫул ҫине тухма вӗрентнӗ. Вӑл ачисен тӗрекӗ, ҫуначӗ пулнӑ.

Г. Ефимов.

1. Эсир камсен ҫемйи ҫинчен вуларӑр?
2. Ульяновсен ҫемйинче мӗнле инкек сиксе тухнӑ?
3. Ачасем ун пирки мӗншӗн амӑшне пӗлтермен? Тупса вулӑр.
4. «Вӑл ачисен тӗрекӗ, ҫуначӗ пулнӑ» тенине эсир мӗнле ӑнланатӑр?
5. Ульяновсен ҫемйинчи ачасен туслӑхӗ мӗнрен курӑнать?

Хурçă ут хуçи.

Çуллахи вăхăтра ял ир вăранать. Кăшт çутă палăрма пуçласанах, автансем тĕрлĕ сасăпа пĕр-пĕринпе ăмăртмалла авăтма тытăнаççĕ. Акă калинкке уçăлса хупăнни илтĕнчĕ. Такам шыв витрисемпе сасă туса çăл патне пычĕ.

Василиса Павловна та тахçанах тăнă. Вăл килçуртра тирпейлерĕ, апат пĕçерчĕ. Ирхи апат çинĕ хыççăн Василиса Павловна хăйĕн тракторĕ патне васкарĕ...

Часах мотор ĕçлеме тытăнчĕ. Трактор тапранса кайрĕ. Ун хыççăн тип-тикĕс суха кассисем выртса юлаççĕ...

Анат Туçа пысăк ял мар. Пур хыпар та ял тăрăх хăвăрт сарăлать.

Пĕррехинче ачасем: «Трактор! Трактор!» — тесе пĕтĕм яла янратнă. Василиса ун чухне Пăла шывĕ хĕрринче хур пăхнă. Вăл та чăтса тăрайман, пысăк машинăна курма чупнă. Çавăн чухне Василисăн çак хурçă ут хуçи пулас кăмăл çуралнă. Çитĕнсен, вăл тракторист пулма вĕреннĕ. Майĕпен хурçă ут ăна итлекен пулнă.

Тăрăшса ĕçленĕрен Василиса Павловна Кузнецова паллă хĕрарăм трактористка пулса тăнă.

В. Иванова çырни тăрăх.

1. Ялта çуллахи ир мĕнле пуçланать? Тупса вулăр.
2. Василиса Павловнăн ĕç кунĕ мĕнле пуçланать? Каласа парăр.
3. Василисăн трактористка пулас ĕмĕт хăçан çуралнă?
4. Вăл мĕнпе чапа тухнă? Сан аннÿ кам пулса ĕçлет?

Сӑпка юрри.

Пӗчӗк ывӑлӑмҫӑм, ҫывӑр,
тутлӑ тӗлӗк кур.
Ӳсен эс патвар та сывӑ,
ҫитӗнен маттур.
Ӗмӗтсем таҫтах вӗҫеҫҫӗ,
питӗ инҫене.
Пулӑн эс, ачам, вӗҫевҫӗ,
пулӑн инженер.
Кайӑн эс сив тинӗс урлӑ
ҫурҫӗр тӳпине.
Сан ҫинчен пин юрӑ юрлӗҫ,
ырлӗҫ сан ӗҫне.

И. Ивник.

1. Амӑшӗ ывӑлне мӗн сунать?
2. Ывӑлӗ ҫинчен вӑл мӗнле ӗмӗтленет?

Амӑшӗн парни.

Ун чух Владимир Ильичпа Надежда Константиновна ют ҫӗршывра пурӑннӑ. Инҫетре пулин те, Раҫҫейре мӗн пулса иртнине тӗплӗн пӗлсе тӑнӑ. Владимир Ильич ырӑ пуласлӑх ҫинчен шухӑшланӑ, ӑна хӑвӑртрах ҫывхартассишӗн кӗрешнӗ.

Вӗсем пӗчӗк хваттерте пурӑннӑ. Кунтан апатҫимӗҫ туянма тухса ҫӳреме инҫерех пулнӑ. Кун ҫинчен Надежда Константиновна, сӑмах май, Ленин амӑшӗ патне ҫырса пӗлтернӗ.

Нумаях та вӑхӑт иртмен, Раҫҫейрен посылка килнӗ. Уҫса пӑхнӑ та, унта — велосипед! Амӑшӗ парне ярса панӑ.

Владимир Ильич ача пекех хавасланса ӳкнӗ.

— Текех ҫуран ҫӳресе вӑхӑта сая ямастӑп ӗнтӗ,— тенӗ.

Сасартӑк унӑн сӑнӗ тӗксӗмленнӗ.

— Эх, Надюша, ҫуран ҫӳрени ҫинчен анне патне ҫырмалла пулман санӑн. Вӑл велосипеда пенси укҫипе илсе яма пултарнӑ, хӑй укҫасӑр ларать-и, тен,— пӑлханса ӳкнӗ Владимир Ильич.

— Эпир те парӑмра юлмӑпӑр. Амӑшӗсем, ачипӑчин ҫӳҫӗ шуралсан та, вӗсемшӗн тӑрӑшаҫҫӗ! — тенӗ Надежда Константиновна хуллен кӑна.

Владимир Ильич куҫне хӗссе илнӗ те йӑл кулса янӑ.

Г. Ефимов.

?

1. Владимир Ильичпа Надежда Константиновна ӑҫта пурӑннӑ?
2. Амӑшӗ вӗсене мӗнле парне ярса панӑ?
3. Владимир Ильич мӗншӗн пӑшӑрханса ӳкнӗ?
4. Надежда Константиновна ӑна мӗнле лӑплантарнӑ?

Хӑш вӑхӑтра ҫывӑрать-ши анне?

Уйӑх тӗттӗм пӳлӗме ҫутатса пӑхать.

Пӗчӗк Маюк тахҫанах ыйха путнӑ, тутлӑн мӑшлатса ҫывӑрать. Аркаш вара ниепле те ҫывӑрса каяймасть.

Юнашар пӳлӗмре ҫутӑ ҫунать. Кӑшт уҫӑлса кайнӑ алӑкран Аркаш ҫӗвӗ машинипе ҫӗлесе ларакан амӑшне курать, шухӑша каять: «Анне ӗҫрен таврӑнчӗ те апат пӗҫерсе ҫитерчӗ, пирӗн тетрадьсене тӗрӗслерӗ. Эпир ҫывӑрма выртсан, чашӑктирӗк ҫурӗ. Халь, ав, ҫӗлеме ларчӗ. Хӑш вӑхӑтра

çывăрать-ши анне? Кĕçĕр юриех çывăрас мар-ха, анне выртнине курас...»

Анчах та ача амăшĕ хăш вăхăтра çывăрса кайнине те туймарĕ.

Ирхине, Аркашпа Маюк вăраннă тĕле, амăшĕ ирхи апат пĕçерсе те хунă.

— Анне, хăш вăхăтра çывăратăн эсĕ? — ыйтрĕ Аркаш. — Е эсĕ пачах выртмарăн-и?

— Çук, эпĕ пуринчен кайран выртатăп та ирхине ирех тăратăп, — терĕ амăшĕ.

— Мĕншĕн?

— Манăн, ывăлăм, ĕç нумай. Сире таса кĕпейĕм тăхăнтартмалла, шкула ăсатмалла, унччен урай шăлмалла, апат пĕçермелле.

— Анне, — терĕ Маюк, — эпир сана пулăшатпăр! Эпĕ чашăк-тирĕк çăвăп, Аркаш урай шăлĕ.

— Эпĕ арçын, — хирĕçлерĕ Аркаш, — шыв кӳрсе килĕп, вутă çурăп.

Амăшĕ, ывăлĕпе хĕрне çупăрласа, пуçĕсенчен ачашларĕ:

— Апла пулсан, ман ĕç сахалланать. Çывăрма иртерех выртăп вара... — терĕ вăл савăнăçлăн.

Б. Данилов.

?

1. Аркаша мĕн канăç паман?
2. Вĕсен амăшĕ мĕн пирки сахал çывăрнă?
3. Маюкпа Аркаш амăшĕн ĕçне мĕнле çăмăллатма шутланă?
4. Панă ыйтусем тăрăх калава виçĕ пая пайлăр. Пайсене вулăр.

Ытарайми анне.

Чӑх чӗппи вӗлтӗрен хушшинче ҫӗтсе кайрӗ. Ҫӳресен-ҫӳресен, ял урамне пӗчченех пырса тухрӗ. Ӑна кӳршӗ чӑххисем сырса илчӗҫ.

— Эсӗ ӑҫта каятӑн? — ыйтрӗҫ унран.

— Ҫӗтсе юлтӑм. Аннене шыратӑп.

— Санӑн аннӳ мӗнлерех? Мӗн пысӑкӑш, мӗн тӗслӗ? — пӗлесшӗн пулчӗҫ лешсем.

— Манӑн анне чи лайӑххи, ҫӗр ҫинчи чӑхсенчен чи хитри, — хавасланса каласа пачӗ Чӗпӗ.

— Апла пулсан, ун пек чӑх пирӗн ялта ҫук.

— Пӳр, — терӗ Чӗпӗ, — вӑл манӑн анне. Эпир ҫак ялтах пурӑнатпӑр. Эпӗ аннене пурпӗр шыраса тупатӑп. Унӑн ҫунаттисем ӑшӑ, тӗкӗ ҫемҫе.

Ҫак вӑхӑтра урама хыткан, ватӑ Чӑх кӑлӑклатса тухрӗ.

— Ӑҫта ҫӳретӗн эсӗ? — терӗ вӑл, хӑй Чӗппине палласа илсе. — Ут хам хыҫран.

— Акӑ вӑл манӑн ытарайми хитре анне! — хӗпӗртесе малалла чупрӗ Чӗпӗ.

Г. Мальцев.

1. Чӗпӗ ӑҫта ҫӗтсе юлнӑ?
2. Чӗпӗ хӑйӗн амӑшне юратни ӑҫтан курӑнать?
3. Хӑвӑр аннӗрсем ҫинчен каласа парӑр.

Ваттисен сӑмахӗсем.

Аннӳ пур чухне тӑлӑх пулмӑн.
Аннерен хаклӑ тус ҫук.
Аҫу-аннӳне хисепле, хӑвнах ырӑ пулӗ.

Килчĕ ырă çуркунне

Çуркунне çитсен.

Сивĕ, хаяр хĕл иртет,
каять йĕрсе, хурланса.
Сивĕ куççульпе йĕрет,
иртнĕ куншăн хурланса.

Путăксемпе, варсемпе
çĕмĕрĕлсе шыв кĕрлет.
Анчах, мĕнле йĕрсен те,
хĕвел хĕртнĕçем хĕртет.

Хĕл куççулĕ шавласа
юхса кайрĕ çырмара.
Ачи-пăчи выляса
чупса çӳрет урамра.

К. Иванов.

1. «Нарспи» поэмăн çак сыпăкне мĕншĕн «Çуркунне çитсен» ят панă?
2. Ку сыпăкра хĕвел, çурхи шыв, курăк çинчен мĕн каланă? Тупса вулăр.
3. Хĕл çинчен мĕн каланă? Тупса вулăр.
4. Хĕл «сивĕ куççульпе йĕрет» тенине мĕнле ăнланатăр?
5. Сыпăка пăхмасăр калама вĕренĕр.

Тупмалли юмах.

Вĕçет — чĕнмест, выртать — чĕнмест, вилсен — шавлать, чарăнма пĕлмест.

Çурхи çутçанталăк.

Хаваслă тăри çуначĕ çинче килет шыв-шурлă çуркунне.

Тӳпе кунсерен янкăр таса, кăн-кăвак тăрать. Хĕвел хĕртсе пăхать.

Йăшнă юр лăстăр! туса пусăрăнать. Юр ирĕлнĕçемĕн ун айĕнчен тахçанхи йĕрсем тухаççĕ.

Çуна çулĕ тĕксĕмленсех, хуралсах пырать. Уй улаланать, сăрт-ту çамкисем, тӳпем вырăнсем хуп-хура.

Çĕмĕрт, чие, сирень папакĕсем хăмăрланаççĕ. Çӳçе кăчки мамăк пек çемçе те шурă.

Ял çинче хура курак краклатни, путек-сурăх макăрни, çăмарта пуçланă чăхсем кăтиклени, ача-пăча кăшкăрашни кунĕпех шăпланмасть.

Çырмара шыв-шур кĕрлет. Уйра тăри, çураки çитни çинчен систерсе, хăйĕн тăр-тăр-тăр-тр-тр кĕввине шăратма пуçларĕ.

А. Артемьев.

1. Çуркунне çутçанталăк мĕнле улшăнать? Тупса вулăр.
2. Уй мĕншĕн улаланать?
3. Чĕрчунсем çинчен мĕн каланă? Тупса вулăр.
4. Çынсем мĕнле ĕçсем тума хатĕрленеççĕ?

Ваттисен сăмахĕсем.

Çурхи кун çулталăк тăрантарать.
Çуркуннехи ĕç кĕркунне курăнать.

Вĕçен кайăксем килни.

Çуркунне енне кун вăрăмланса пырать. Хĕвел хĕртнĕçемĕн хĕртме тытăнать. Шурă юр, шыв пулса, çырмасенче кĕрлесе юхма пуçлать. Чăн-чăн çуркунне çитет. Кăнтăр енне кайнă вĕçен кайăксем вĕçсе килме тытăнаççĕ.

Чи малтан хура курак — çуркунне йыхравçи çитет. Вăл пирĕн пата мартăн çирĕммĕшĕ тĕлнелле килет.

Апрель пуçламăшĕнче шăнкăрчсем, тăрисем вĕçсе килеççĕ. Апрель вĕçнелле чĕкеçсем, май пуçламăшĕнче шăпчăксем, куккуксем, кайăк хурсем, саркайăксем килсе çитеççĕ. Вĕсем тӳрех хăйсене валли йăва çавăрма тытăнаççĕ, унтан чĕпĕ кăлarma лараççĕ.

Вĕçен кайăксем питĕ усăллă. Вĕсем пахчаçимĕçе, тырпула сиен тăвакан хурт-кăпшанкăсене пĕтереççĕ.

Вĕçен кайăксем — пирĕн туссем.

В. Ефимов çырни тăрăх.

1. Çуркунне паллисем çинчен калакан вырăна тупса вулăр, хăвăр сăмахсемпе каласа парăр.
2. Çуркунне пирĕн пата чи малтан мĕнле кайăк вĕçсе килет?
3. Ун хыççăн мĕнле кайăксем килсе çитеççĕ?
4. Вĕçен кайăксем пире мĕнле усă параççĕ?

Тупмалли юмахсем.

Хир-хир урлă, ял-ял урлă эреветлĕ-теветлĕ хĕр килет. Пĕчĕкскер, хăмăрскер çепĕç юрă шăрататать.

Шăнкăрч.

Хам юратнă çĕршыва
килтĕм вĕçсе, васкаса,
ыВăннине пĕлмесĕр,
юрла-юрла савăнса.

Çурт тăррине лартăм та
янăратрăм юррăма,
савăнтартăм, култартăм
ачасене сăввăмпа.

Йăпăрт çеç хам йăвана
кĕре-кĕре тухатăп,
ăшă вырăн тумашкăн
тĕк-çăм нумай пухатăп.

Н. Шелепи.

1. Шăнкăрч мĕнпе савăнтарать?
2. Вăл мĕн тума тĕк-çăм пухать?

3. Шăнкăрчсем этеме мĕнле усă параççĕ?
4. Çуркунне пирĕн пата мĕнле кайăксем вĕçсе килеççĕ?

Тупмалли юмах.

Хура йăмăкăн юрри хитре.

Шăнкăрчсем.

Çуркунне çитрĕ. Шăнкăрчсем вĕçсе килчĕç. Аркашпа Ваçук çунатлă тусĕсем валли йăвасем малтанах хатĕрленĕ. Аркаш вĕллине хăвăл çăкаран тунă. Ваçук вара, хитререх пултăр тесе, вĕллине сухăрлă хăма татăкĕсенчен ăсталанă, ăна сăрланă.

Вĕллисене вĕсем пӳрт умĕнчи йăмра çине тухса çакрĕç.

— Манăн вĕлле хитререх. Шăнкăрчсем уншăн савăнĕç. Санăнне пăхасшăн та пулмĕç, акă,— мухтанать Ваçук.

— Тен, шăнкăрчсем манăн вĕллене те тиркемĕç,— хирĕçлет Аркаш шăллăм.

Часах икĕ шăнкăрч вĕçсе килчĕç. Пĕри Аркаш тунă вĕлле тăррине ларчĕ, тепри Ваçук вĕллине кĕрсе çухалчĕ.

— Куртăн-и, Аркаш! — сиккелерĕ Ваçук.

Нумай та вăхăт иртмерĕ, унăн вĕллинчен шăнкăрч йăкăлт сиксе тухрĕ те аяккалла вĕçсе кайрĕ. Тепĕр шăнкăрчĕ Аркаш вĕлли çине ларчĕ те çунат çапса юрлама пуçларĕ. Хăйĕн юррипе шăллăма килĕшӳллĕ йăвашăн тав тăвать тейĕн. Ваçук йăвине ытти шăнкăрчсем те йышăнасшăн пулмарĕç. Унта пĕр мăшăр çерçи пырса вырнаçрĕ.

— Манăн вĕллене мĕншĕн йышăнмарĕç? — пăшăрханчĕ Ваçук.

Çунат çапса юрă шăратакан шăнкăрч, калаçма пĕлнĕ пулсан, Ваçука çапла хуравланă пулĕччĕ:

— Эпир, шăнкăрчсем, сухăрпа сăрă шăршине юратмастпăр. Çавăнпа та манăн юлташ урăх йăва шырама васкарĕ.

М. Козлов.

1. Аркашпа Ваçук шăнкăрчсене мĕнле кĕтсе илнĕ?
2. Шăнкăрчсем камăн вĕллине йышăннă?
3. Ваçук вĕллине вĕсем мĕншĕн тиркенĕ? Тупса вулăр.
4. Эсир шăнкăрчсене мĕнле кĕтсе илтĕр?

Çурхи кун.

Сарă хĕвел ăшшăн кулса пăхать. Унăн шевлисем шыв кӳлленчĕкĕсенче шыва кĕреççĕ. Юханшыв ыйхăран вăраннă, ыран-паян кĕрлесе пăр каймалла.

Йывăçсем çара-ха, анчах чĕрĕлме тытăннă, папакĕсем тăртаннă.

Урамсенче çурхи шыв шăнкăртатса юхать. Шыв юххи çине кимĕсем яма, шыв арманĕсем лартма аван.

1. Калавра хĕвел çинчен мĕн каланă?
2. «Хĕвел шевлисем шыв кӳлленчĕкĕсенче шыва кĕреççĕ» тенине мĕнле ăнланатăр?
3. Çуркунне юханшыв мĕнле улшăнать? Тупса вулăр.
4. Йывăçсем мĕнле улшăнаççĕ?
5. Эсир çуркунне мĕнле вăйăсем вылятăр?

Тупмалли юмах.

Сăмсасăр кăвакал пăр шăтарать.

Пăр кайни.

Пирĕн ял çумĕпе Çавал шывĕ юхса выртать. Хĕлле вăл пăрпа витĕнет. Çуркунне пăр çийĕн пăтранчăк шыв кĕрлесе юхать. Эпир, ачасем, пăр каяссине кашни кун кĕтетпĕр.

Акă анлă хирсемпе вăрмансенчен шыв кĕрлесе анчĕ. Çавал шывĕ кунсерен тулса пычĕ, пăр та хăпарчĕ. Пĕр ăшă кун хĕл кĕперĕ шатăртатса илчĕ те майĕпен анаталла шăва пуçларĕ.

— Пăр каять! Пăр каять! Айтăр пăр кайнине курма! — шавласа чупрĕç ачасем.

Кăвак катăксем каплана-каплана юхса килеççĕ, пĕрне-пĕри малалла хĕссе тĕртеççĕ, çурăлса вакланаççĕ.

Пĕр пысăкрах пăр катăкĕ çинче йытă юхса анать, вăл, сиксе тухаймасăр, енчен енне чупкалать. Йытă, ачасене курсан, савăннипе вĕрме тытăнчĕ. Вăл хăй чĕлхипе хăтарма ыйтать.

Çав самантра колхозниксем кĕпер патне пакурсем, лумсем, кĕреçесем йăтса чупса анчĕç. Вĕсем кĕпер юписем çумне пырса капланнă пăр катăкĕсене ката-ката яраççĕ, анаталла ăсатаççĕ.

Акă йытă та вĕсем патнех юхса çитрĕ. Колхозниксенчен пĕри пакурпа пăра туртса илчĕ те, йытă çыран хĕррине сиксе тухрĕ.

Эпир йытта çăлнăшăн çав тери савăнтăмăр.

С. Юшков.

? 1. Пăр хăçан тапраннă?
2. Пăр кайни çинчен калакан вырăна тупса вулăр.
3. Йытă мĕнле инкеке лекнĕ?
4. Ăна епле хăтарнă?
5. Калав содержанине çак план тăрăх каласа парăр:
   1) Пăр тапранни.
   2) Йытă инкекре.
   3) Йытта хăтарни.

Тупмалли юмах.

Шывра путмасть, вутра çунмасть. (П.р)

Пăр каять.

Пур енчен те тапса анчĕ
çурхи шывĕ çырмана,
ейĕве тухса саланчĕ,
пăр капланчĕ çырана.

Тухăр, пăхăр, курса юлăр:
шăтăр-шатăр пăр каять.
Выльăр, чупăр, хавасланăр,
ак часах çулла пулать!

И. Малкай.

1. Çурхи шыв ăçта тапса аннă?
2. Вăл çырантан тухни çинчен сăвăра мĕнле каланă?

Тупмалли юмах.

Хĕлле хулăн тумтирпе выртать, çуркунне тумтирĕ çĕтĕлсе пĕтет.

Вăрмана шыв илни.

I

Мулкач анлă юханшыв варринчи утрав çинче пурăннă. Çуркунне шыв çинчи пăр çуркаланма пуçланă.

Пĕррехинче мулкач йывăç тĕмĕ айĕнче лăпкăн çывăрнă. Хĕвел ăна ăшăтнă. Мулкач шыв хăпарма пуçланине те туйман. Вăл хăй айне шыв кĕре пуçласан çеç вăраннă.

Сиксе тăнă — ун тавра пур çĕрте те шыв. Мулкач утрав варрине тапса сикнĕ: унта пĕр лаптăк типĕ вырăн юлнă.

Анчах шыв хăпарнăçемĕн хăпарнă. Утрав пĕчĕкленсех пынă. Мулкач хăранипе утравăн пĕр вĕçĕнчен тепĕр вĕçне чупкаланă.

II

Çапла пĕр кун иртнĕ, çĕр те иртсе кайнă. Тепĕр ирччен утравăн шыв илмен лаптăкĕ пĕчĕк çеç тăрса юлнă. Унта пĕр кукăр-макăр йывăç ларнă. Мулкач йывăç тавра чупкаланă.

Виççĕмĕш кунне шыв йывăç патнех çитнĕ. Мулкач йывăç çине улăхасшăн сике-сике пăхнă, анчах кашнинчех шыва ӳкнĕ.

Аранах вăл чи аялти пысăк турат çине сиксе ларнă. Ун çине вырнаçса, шыв чакасса тӳсĕмлĕн кĕтме пуçланă. Шыв урăх хăпарман. Выçă вилесрен вата йывăç хуппи, йӳçĕ пулин те, çиме юрăхлă пулнă.

Çил йывăçа силленĕ, мулкач ун çинче аран-аран тытăнкаласа ларнă. Вăл ларакан йывăç çумĕпе юханшыв тăрăх пĕренесем, туратсем, улăм çӳпписем юхса иртнĕ.

Йывăç çинче мулкач виçĕ кун ларнă. Юлашкинчен шыв чакнă та мулкач çĕре сиксе аннă.

В. Бианки.

?

1. Мулкач мĕншĕн шыв илнине сисмен?
2. Пĕрремĕш куна вăл ăçта ирттернĕ? Тупса вулăр.
3. Шыв тулса пыни çинчен калакан вырăнсене тупса вулăр.
4. Мулкач хăраса ӳкнине, çухалса кайнине калавра мĕнле сăнласа панă?
5. Утрава шыв илнĕ вăхăтра мулкач мĕн çисе пурăннă?
6. Мулкач йывăç çинчен хăçан аннă?

Тупмалли юмах.

Çулла кăвак, хĕлле шурă.
(М.л..ч)

Çуркунне.

Хĕвеллĕ кун. Таса тӳпе
утмăлтурат чечекĕ пек.
Тăрин илемлĕ юррипе
янрать хир-улăх иртенпех.

Сĕрлеççĕ улмуççи çинче
канма пĕлмен пыл хурчĕсем.
Ача-пăча сăрт çамкинче
тăмран тăвать тетте çуртсем.

Хĕвел сапать хăй хĕлхемне
ялсем çине те улăха.
Вăрман симĕслетет тумне,
кĕрнек кӳрет тавралăха.

Н. Мартынов.

1. Эсир çуркуннен хăш тапхăрĕ çинчен вуларăр?
2. Уй-хирте, вăрманта, садра мĕнле улшăнусем пулса иртнĕ?
3. «Кĕрнек кӳрет тавралăха» тенине мĕнле ăнланатăр?

Çакна пĕл.

Пĕтĕм тавралăх вăранать,
Симĕс тум вăл тăхăнать.
Кайăк-кĕшĕк савăнать —
Çакă вăл хăçан пулать?

1. Ӳкерчĕке тимлĕ сăнăр. Кунта çулталăкăн хăш вăхăтне кăтартнă?
2. Ӳкерчĕк тăрăх çуркунне паллисене каласа тухăр.
3. Кураксем мĕншĕн суха касси тăрăх çӳреççĕ?
4. Çыхăнуллă калав тăвăр.

Мĕн вăл?

Хĕрĕх лаша вăйĕ ун,
Хирте ĕçлет яра кун.

Хирсенче.

Уй-хир юртан тасалчĕ. Хĕвел кулса пăхать. Ăшă. Çураки пуçланчĕ.

Колхозăн анлă уйĕсенче хăватлă тракторсем кĕрлеççĕ. Плугсем хыççăн сухалана хура касăсем выртса юлаççĕ. Мамăк пек çемçе çĕр çине ылтăн

пĕрчĕ акăнать. Акнă тырра сӳрелесе тăпра айне тăваççĕ.

Эрне иртет. Ăшă çумăр çăвать. Акнă тырă тикĕс шăтса тухать. Анлă уй симĕс кавирпе витĕнет. Парка ӳсекен тырă ăшне путене те йăва çавăрать.

Çурхи хĕвеллĕ кунсем ăшă та ырă. Çакă тырпула хăвăрт ӳсме пулăшать. Тăри кăвак тӳпере çепĕç юррине шăрантарать.

И. Соколов-Микитов.

1. Хирте мĕнле ĕçсем пуçланнă?
2. Тырă акни çинчен каласа парăр.
3. Тырă мĕнле çанталăкра парка ӳсет?
4. Çакăн пек вăхăтра хăвна епле туятăн?

Йывăçсем çулçă сарни.

Çурхи хĕвел кунсеренех çĕр çине хĕлхем сапать. Унăн ăшшипе йывăç турачĕсем çинче папаксем кӳпчесе пыраççĕ. Часах тăртаннă папаксенчен симĕс çулçăсем курăнма пуçлĕç. Темиçе кун иртсен, çулçăсем пĕтĕмпех сарăлса çитĕç.

Пахчара чи малтан хурлăхан çулçă кăларать. Ун хыççăн çĕмĕрт, çӳçе, йăмра, чие, тирек, вĕрене çулçисем сарăлма тытăнаççĕ. Кăшт тăхтасан, садри улмуççисемпе слива симĕсленет.

Юлашкинчен çăка хăйĕн шупка симĕс çавракa çулçисене сарма тытăнать. Вăл ялпа хула урамĕсене илем кӳрет. Чи юлашкинчен юманăн шупка кĕрен çулçисем курăнса каяççĕ.

С. Юшков çырни тăрăх.

1. Чи малтан мĕнле йывăç çулçă кăларать?
2. Ун хыççăн мĕнле йывăçсен çулçисем сарăлаççĕ?

Амантнă хурăнсем.

Пирĕн пӳрт çумĕнче виçĕ хурăн ӳсет. Вĕсене атте хăй çамрăк чухне лартнă. Çуркунне çитсен, хурăнсем çулçă сараççĕ, тавралăха илем кӳреççĕ.

Пĕррехинче эпĕ çак кăтра хурăнсене сăнаса пăхрăм та тĕлĕнсех кайрăм: вĕсен яштака шурă вуллисем хĕреле-хĕреле кайнă. Эпĕ хăвăртрах пӳрте чупса кĕтĕм, курни çинчен аттене каласа патăм.

— Тĕрĕслесе пăхас, мĕн пулнă вара вĕсене? — терĕ атте.

Эпир урама тухрăмăр. Атте хурăнсене пăхса çаврăнчĕ те:

— Ну, ачамсем, тĕрĕсне калăр: хурăнсене кам каса-каса тухнă? — тесе ыйтрĕ.

Эпĕ Петĕр шăллăм çине пăхса илтĕм. Вăл пĕрикĕ утăм каялла чакрĕ те:

— Эпĕ вĕсене касман, шăтарса шывне çеç ĕçрĕм, — терĕ.

Атте Петĕре хăй патне чĕнсе илчĕ.

— Петĕр, халĕ аçу мĕн каланине итле ĕнтĕ, — терĕ вăл. — Эсĕ хурăнсене йывăр амантнă. Куратăн-и, вĕсем пурте хурланса макăраççĕ. Авă, эсĕ шăтарнă вырăнсенчен вĕсен куççулĕ сăрхăнса тухать...

Петĕр атте умĕнче нимĕн чĕнмесĕр тăрать.

В. Давыдов-Анатри.

1. Пĕррехинче ача мĕн пирки пăшăрханса ӳкнĕ?
2. Хурăн вуллисем мĕншĕн хĕрелнĕ?
3. Петĕр хăйĕн йăнăшне ăнланнă-ши?
4. Сирĕн шутпа, йăнăша тӳрлетес тесен, унăн мĕн тумалла?

Ваттисен сăмахĕ.

Касма çăмăл, ӳстерме йывăр.

Атьăр тухар, тантăшсем.

Атьăр тухар, тантăшсем,
пурте аслă урама!
Лартар симĕс йывăçсем:
йăмра, хурăн, хурама.

Эпир лартнă хунавсем
хăвăрт ӳсчĕр кашласа.
Вĕсем çинче кайăксем
савăнтарччăр юрласа.

Пирĕн аслă урамсем
капăрланччăр çулсерен.
Çавăнпа та, тусăмсем,
тăрăшар-ха кунсерен.

Атьăр тухар, тантăшсем,
пурте аслă урама!
Лартар симĕс йывăçсем:
йăмра, хурăн, хурама.

В. Давыдов-Анатри.

1. Тăван ялăмăр илемленсех пытăр тесен, пирĕн мĕн тумалла?
2. Сăвăра ун пирки мĕн каланă?

Пĕтĕмĕшле ыйтусемпе ĕçсем.

1. Çурхи уйăхсен ячĕсене каласа тухăр.
2. Эсир чĕрчунсем çинчен калакан мĕнле сăвăсемпе калавсем вуларăр? Вĕсемпе усă курса, çутçанталăкра çуркунне пулакан улшăнусем çинчен каласа парăр.
3. «Халăх пултарулăхĕ» уйрăмра çуркунне çинчен калакан ваттисен сăмахĕсене тупăр.
4. Çуркунне çинчен пĕчĕк калав тăвăр.

Апрелĕн 12-мĕшĕ— Космонавтика кунĕ

Мухтанатпăр.

Аслă Ленин партийĕ сана
çитĕнтернĕ çилçунат парса.
Партипе çĕршывăм хушсанах,
вĕçрĕн эс хăюллăн космоса.

Паттăр та мухтавлă Андриян,
савăнтартăн эс чунтан пире.
Эс чăваш ачийĕ пулнăран
уйрăмах хавас тапать чĕре.

Мухтанатпӑр пурте санпала,
кам пӗлмест сана халь тӗнчере!
Утӑпӑр эпир малтан мала,
сан пек паттӑр пулӑпӑр ӗҫре.

А. Кӑлкан.

Андриян Григорьевич Николаев лётчик-космонавт — пирӗн ентеш. Вӑл космосра икӗ хут пулнӑ.

Андриян Николаев — кӗнеке тусӗ.

Андриян кӗнеке вулама юратнӑ. Вӑл шкула кайиччен ех вулама вӗреннӗ. Иккӗмӗш класра вара М. Федоров ҫырнӑ «Арҫури» балладӑна пӑхмасӑр калама пӗлнӗ. Андриян Константин Иванов ҫырнӑ «Нарспи» кӗнекене те вуласшӑн пулнӑ. Вӑл хӑйсен шкул библиотекине пынӑ.

— Мария Андреевна, эсир «Нарспи» кӗнекене тупса параймӑр-ши? — ыйтнӑ ача.

— Ҫук ҫав, — тенӗ кӗнеке паракан. — Темиҫе кӗнеке пурччӗ, ачасем илсе пӗтерчӗҫ.

Андриян урӑх кӗнеке илнӗ те кайма тӑнӑ.

— Чим-ха, — чарнӑ ӑна Мария Андреевна. — Ак кунта пӗр кӗнеке тупӑнчӗ... Анчах ҫав тери ҫӗтӗлсе пӗтнӗ, хуплашки те ҫук.

— Тавах сире. Мана вӑл та юрӗччӗ, — килӗшнӗ ача.

Андриян тимлесех ыйтнине кура, Мария Андреевна ӑна ҫав кӗнекене тыттарнӑ.

«Ку кӗнеке пӗтрӗ ӗнтӗ,— шухӑшланӑ хӑй ӑшӗнче вӑл.— Ача ӑна тирпейсӗр тыткаласан, кӗнекерен нимӗн те юлмасть».

Тепӗр тӑватӑ кунтан Андриян кӗнекене тавӑрса пама библиотекӑна кӗнӗ.

— Мария Андреевна, акӑ «Нарспие» тавӑрса паратӑп,— тенӗ вӑл.

Мария Андреевна тӗлӗнсех кайнӑ: кӗнеке вӗрҫӗнӗ пек пулнӑ.

— Эпӗ ун ҫӗтӗлнӗ страницисене тирпейлӗ ҫыпӑҫтартӑм, хуплашкине ҫӗнӗрен турӑм,— вӑтанарах каланӑ Андриян.— Библиотека кӗнеки-ҫке вӑл. Ыттисене вулама кирлӗ.

— Маттур,— тенӗ Мария Андреевна.— Ыттисен те ҫакӑн пек пуласчӗ, вара пӗр кӗнеке те ҫӗтӗлмен пулӗччӗ.

Юхма Мишши.

1. Андриян кӗнеке вулама юратни мӗнрен курӑнать?
2. Библиотекарь ӑна мӗнле кӗнеке панӑ?
3. Андрияна мӗншӗн кӗнеке тусӗ теме пулать?

Ваттисен сӑмахӗ.

Кӗнеке пурне те пӗлет.

Тупмалли юмах.

Ани шурӑ, вӑрлӑхӗ хура.

Аслă Ленин пирĕнпе ялан

Апрель.

Шăнкăрчсем хавас юрлаççĕ,
шарласа шывсем юхаççĕ,
йăмрасем кăчка лараççĕ,
чаплă-çке апрель.
Çепĕç çеçпĕлсем тухаççĕ,
хурăнсем ăшша туяççĕ,
çамрăк çулçă кăлараççĕ,
чаплă-çке апрель.
Тракторсем хирте ĕçлеççĕ,
тарăн касăсем чĕреççĕ,
тăрисем çӳлте вĕçеççĕ,
чаплă-çке апрель.

Апрельте çуралнă Ленин,
çут хĕвел — телей хĕвелĕ,
çавăнпа татах илемлĕ,
чаплă-çке апрель.

В. Алентей.

1. Апрель уйăхĕнчи çутçанталăк мĕншĕн чаплă?
2. Сăввăн юлашки пайĕнче В. И. Ленин çинчен каланине тепĕр хут вулăр. Эсир вăл йĕркесене мĕнле ăнланатăр?
3. Сăвва пăхмасăр калама вĕренĕр.

Ильичăн ача чухнехи тата шкулта вĕреннĕ чухнехи çулĕсем.

(А. Ульянова, Ленин аппăшĕ, каласа пани)

I

Володя пилĕк çултах вулама вĕренчĕ. Вулама ăна анне вĕрентрĕ. Оля та вулама питĕ юрататчĕ. Пирĕн атте ачасем валли журнал, кĕнеке нумай çырăнса илетчĕ. Вĕсене Володьăпа Оля пит юратса вулатчĕç.

Истори çинчен çырнă калавсене те вулама вĕренчĕç, сăвăсем те калама пĕлетчĕç. Вуласа йăлăхсан, Ольăпа Володя выляма чупатчĕç. Пуринчен ытла шавлă вăййăсене юрататчĕç. Çулла вĕсем «хура патакла» вылятчĕç. Володя ку вăййа питĕ юрататчĕ. Хĕлле картишĕнче юр купаласа тунă тăвайккинчен çунашкапа ярăнма килĕштеретчĕ, ӳсерехпе конькипе ярăнатчĕ.

II

Гимназие, пĕрремĕш класа, Володя тăхăр çул çурăра кĕчĕ. Володьăна вĕренме çăмăлччĕ, вăл хаваспа вĕренетчĕ. Унăн ăстăнĕ те, пултарулăхĕ те пысăкчĕ. Атте ăна тăрăшса вĕренме, хушнине тĕплĕ тума хăнăхтарса пыратчĕ. Тата çакна астăватăп. Учительсем те ун çинчен: «Володя класра урок ăнлантарнине тимлĕн итлесе ларать, çавă ăна питĕ пулăшать»,— тетчĕç.

Володя гимназирен таврăнатчĕ те аттене урокра мĕн вĕренни çинчен каласа паратчĕ. Хăйĕнчен мĕн ыйтни, хăй мĕн хуравлани çинчен калатчĕ. Володя пур предметпа та яланах «5» паллă илетчĕ.

Вăл пиччĕшне питĕ юрататчĕ, çавăнпа пур вактĕвек ĕçе те Саша пек тума тăрăшатчĕ. Володьăран: «Эсĕ мĕнле выляс тетĕн?»—тесе ыйтсан, тӳрех каламастчĕ, малтан Саша çине пăхса илетчĕ. Саша вара юриех, ним чĕнмесĕр, шăллĕ çине пăхса ларатчĕ. Эпĕ те унран кулкаласа илеттĕм. Анчах Володя, кулнине-мĕнне пăхмасăрах: «Саша пек»—тесе хуратчĕ.

?

1. Володя мĕнле вăйăсем выляма юратнă?
2. Шкулта вăл мĕнле вĕреннĕ?
3. Учительсем Володя çинчен мĕн каланă? Тупса вулăр.
4. Ульяновсен çемйинчи ачасем туслă пулни мĕнрен курăнать?

Задачник.

I

Володя Ульяновпа пĕр класра чухăн çын ачи — Кузнецов Миша вĕреннĕ. Мишăн ашшĕ пуянсем патĕнче ĕçленĕ. Ĕçĕшĕн ăна питĕ сахал тӳленĕ. Хăйĕн ачи гимназире вĕреннĕшĕн тӳлеме унăн çĕрĕн-кунĕн ĕçлеме тивнĕ.

Шкула çӳремелли тумтирĕ те унăн кивĕскер кăна пулнă. Вĕренмелли кĕнекесене пурне те илсе пама та ашшĕн укçи çитеймен.

Пĕррехинче Миша урока задачăсене шутламасăр пынă.

— Кузнецов, — тенĕ ăна учитель хыттăн, — эсĕ мĕншĕн киле панă ĕçе пурнăçламан?

Мишăна вăл доска умне чĕнсе кăларнă. Шуранка та хытканскер, Миша доска умĕнче пуçне пĕксе тăнă. Вăл пĕр сăмах та чĕнме хăяйман.

— Эсĕ мĕншĕн нимĕн те каламастăн? — ыйтнă унран учитель.

— Манăн задачник çук, — тенĕ вăл шăппăн.

— Задачник çук?! Мĕншĕн çук-ха вăл санăн? Гимназире вĕренекенĕн пур кĕнеке те пулмалла!

— Атте илсе парĕ, — хуравланă Миша, куççульне çăтса. — Укçа илсенех илсе парĕ.

— Пур-и сирĕн укçа, çук-и — мана пурпĕрех! — кăшкăрнă учитель. — Кĕнекене паянах илмелле.

Миша хуйхăллăн хăйĕн вырăнне кайса ларнă. Вăл кĕнеке илме укçа мĕнле тупасси çинчен шухăшланă.

II

Перемена вăхăтĕнче ун патне Володя пынă.

— Ме, ил,— сĕннĕ вăл Мишăна хăйĕн кĕнекине.— Халлĕхе вăл санăн пултăр.

Савăнса кайнă Миша кĕнекене ярса тытнă, анчах çав вăхăтрах именчĕклĕн:

— Ху вара кĕнекесĕр мĕнле? — тесе ыйтнă.

— Маншăн ан пăшăрхан,— хуравланă ăна Володя.— Эпĕ задачăсене çырса илтĕм, вĕсене килте шутлăп. Ил, ил, ан хăра.

Кăшт чĕнмесĕр тăнă хыççăн çапла хушса хунă:

— Эсĕ мĕншĕн мана кун пирки малтан каламан?

Вĕсен çумĕнчен Петьăпа Виктор иртсе пынă.

— Мĕн тума кирлĕ-ши Ульянова çак ыйткалакансем?! — юриех Володьăпа Миша илтмелле каланă Петя.

— Кĕнеке илме те укçи çук, çапах гимназие сĕкĕнеççĕ,— килĕшнĕ кунпа Виктор.

— Ун пек ыйткалакансене гимнази çывăхне те ямалла мар тет манăн атте,— малалла тăснă Петя.

Володя вĕсен еннелле хăвăрт çаврăннă та çапла каласа хунă:

— Манăн атте вара гимназире пур ачан та вĕренмелле тет! Эсĕ вĕсене ан итле, кайрăмăр,— тенĕ вăл ним тума аптранă Мишăна.

1. Миша мĕншĕн задача шутламан?
2. Унăн хуйхине кам ăнланнă?

3. Петьăпа Виктор Мишăна мĕн каланă? Тупса вулăр.
4. Володя чухăнсен тусĕ пулни мĕнрен курăнать?
5. Калав тăрăх эсир мĕнле ӳкерчĕксем тунă пулăттăр?

Эпир — Ильич мăнукĕсем.

Сахал-и пирĕн йышăмăр
ялта та хулара.
Мăнаçлă юрă хыврăмăр,
янрать вăл таврара.

Эпир Тăван çĕршывăн
мухтавлă ачисем,
ӳсетпĕр паттăр, сывă
Ильич мăнукĕсем.

Вăй-хал пиллет ĕçхалăхĕ
пире хастар пулма.
Чĕнет кунçул пуласлăхĕ
çĕнтерӳсем тума.

Ю. Петров.

?

1. Камсем вĕсем Ильич мăнукĕсем?
2. Вĕсем мĕнле ӳсеççĕ, камсем пулма хатĕрленеççĕ?

Ырӑ кӑмӑл.

Мускава ҫитсе курма мӗн чухлӗ ӗмӗтленмен-ши эпӗ? Мӗн чухлӗ кӗнеке вуламан-ши ҫӗршывӑмӑрӑн тӗп хули ҫинчен?! Акӑ халӗ эпӗ Мускавра, анчах тӗрлӗ сӑлтавсене пула манӑн паянах ҫула тухмалла. Мускав тӑрӑх ҫӳреме мӗнпурӗ те икӗ сехет кӑна вӑхӑт пур манӑн. Ҫавӑнпа эпӗ васкасах Хӗрлӗ площаделле, мавзолей патне, ҫул тытрӑм.

Акӑ мавзолей. Манӑн телее, паян вӑл уҫӑ. Анчах курма килнисен черечӗ ҫав тери пысӑк. Эпӗ, черет вӗҫне тупас тесе, васкасах ун айккипе ҫынсене хирӗҫ утрӑм. Пур-ши унӑн вӗҫӗ? Те вӑхӑт ытла сахалран, те мавзолее питӗ кӗрсе курас килнӗрен, черет вӗҫне тупасса сунмарӑм. Юлашкинчен тупрӑм-тупрӑмах.

Эпӗ пӗр ватӑрах ҫынпа юнашар тӑтӑм. Вӑл эпӗ хумханнине сисрӗ пулас.

— Эсир питӗ хумханатӑр, тем пулман пулӗ вӗт? — тесе ыйтрӗ.

Ӑна хам Мускавра пӗрремӗш хут пулни тата икӗ сехетрен поездпа тухса каймалли ҫинчен каласа патӑм.

— Мавзолее кӗрсе курасах тетӗр пулсан, эсир мала кайӑр. Ҫынсене каласа парӑр та, вӗсем сире кӗртсе ярӗҫ... Ҫак черетре ҫынсем питӗ ырӑ кӑмӑллӑ, — ӑс пачӗ мана палламан ҫын.

— Вӗсем мана ӗненмесен те пултараҫҫӗ. Суять ку тесе шутлӗҫ, — иккӗлентӗм эпӗ.

— Ку черетре ҫынсем нихӑҫан та суймаҫҫӗ, — терӗ вал, пат татса.

...Тавах сана, палламан ыра çын! Ун канашне итлесе, эпĕ çав кун мавзолейре пĕрремĕш хут пулса куртăм, çынсен ыра кăмăлне, пысăк шанăçне ĕмĕрлĕхех туйса илтĕм.

Ун хыççăн эпĕ мавзолейре темиçе хут та пулнă. Анчах пĕрремĕш хут Ленина кĕрсе курнине нихăçан та манмăп.

Г. Ефимов.

1. Мускава пынă кашни çын чи малтан ăçта пулса курма тăрăшать?
2. Автор В. И. Ленин мавзолейне мĕнле кĕрсе курнă? Каласа парăр.
3. Вăл ыра кăмăллă çынсене тав туса çырнă вырăна тупса вулăр.

Çын йĕрĕ.

Пĕррехинче Володя Ульяновпа унăн пиччĕшĕ Саша вăрманпа пынă. Вĕсем кăшт çеç палăракан йĕрпе утнă. Çын таптанă курăк тӳрленме тытăннă, ура йĕрĕсем çулçăпа витĕннĕ ĕнтĕ. Ку йĕре çулçӳрен хăварнă паллăсем тăрăх çеç чухлама май пулнă. Хăй тасатнă çăлкуç умне çав çын хурăн хуппинчен тунă курка çакса хăварнă. Иртен-çӳрен валли шыв ĕçме. Пĕчĕк юханшыв урлă кашта хунă.

Саша пăшăрхана пуçланă. Вăл вăрман хуралçин çурчĕ патне тӳрĕ çулпа тухасшăн пулнă, анчах çухалса кайнă.

— Епле пулсан та тухатпăрах, — шухăшланă Саша. — Анчах Володя ывăнĕ, пĕчĕккĕ-ха вăл.

Володя вара хаваслăн кулса кăна пынă.

— Мĕншĕн хĕпĕртетĕн эсĕ? — ыйтнă унран Саша.

— Эсӗ нимӗн те асăрхамастăн-им? — куҫне чеен хӗссе ыйтнă Володя. — Пирӗн умра ҫав тери ырă ҫын иртнӗ, мӗн чухлӗ пархатарлă ӗҫ туса хăварнă вăл хăй ҫулӗ ҫинче.

Тӗлӗннипе Саша тăпах чарăнса тăнă: епле-ха шкул ачи хăй ҫулне кура мар ăслă шухăшлать? Унтан вăл Володьăна ҫапла каланă:

— Тӗрӗс, Володя, пурнăҫа та хăвăн хыҫҫăн ырă йӗр хăварса, пархатарлăн пурăнса ирттермелле.

Н. Богданов.

?

1. Володьăпа Саша мӗнле ҫын йӗрӗ тăрăх пынă?
2. Володя мӗн пирки савăннă? Пиччӗшне вăл мӗнле хуравланă? Тупса вулăр.
3. Калавăн тӗп шухăшне палăртакан сăмахсене тупса вулăр.
4. Ку калав пире мӗне вӗрентет?

Ленин.

Кам ал пачӗ пире ӳкесрен,
кам хăтарчӗ пире ҫӗрпӳртрен,
кам-ха уҫрӗ куҫа пирӗнне,
пурнăҫ пачӗ чăваш ҫыннине?
— Ленин, Ленин!

Кам-ха лартрӗ пире тӗпеле
тус-йышпа ыр курмашкăн пӗрле,
кам ҫӗклерӗ пире тӳпене,
кам ҫитерчӗ тӗнче уҫлăхне?
— Ленин, Ленин!

В. Давыдов-Анатри.

Чернил кӗленчи.

Тӗрмере Ленин вунтӑватӑ уйӑх ларнӑ. Ӑна пӗчӗк те ҫурма тӗттӗм камерӑна хупнӑ. Унта сӗтелпе пӗчӗк пукан тата кравать анчах пулнӑ. Владимир Ильич ҫавӑн пек камерӑра та кунӗ-кунӗпе ӗҫленӗ. Ирхине вӑл гимнастика тунӑ, унтан ҫырма ларнӑ. Кунта Ленин революци ҫинчен питӗ кирлӗ кӗнеке ҫырма пуҫланӑ. Унсӑр пуҫне, юлташӗсем патне, революци ӗҫне мӗнле туса пымаллине вӗрентсе, ҫырусем ҫырнӑ. Ҫак ӗҫсене тума ҫӑмӑл пулман.

Тӑванӗсем Ленина кӗнекесем яра-яра панӑ. Ильич ҫав кӗнекесем ҫине ҫырма пуҫланӑ. Анчах та вӗсене каялла тавӑрса панӑ чухне питӗ тӗплӗн тӗрӗсленӗ. Кӗнекере мӗн те пулин ҫырнине асӑрхасан, ӑна ҫунтарнӑ. Сӗтпе ҫырнине вара никам та вулайман. Хута ҫулӑм ҫинче тытсан ҫеҫ саспаллисем хӑмӑрланнӑ, ҫырнине вулама май пулнӑ.

Ленин та кӗнекесем ҫине сӗтпе ҫырнӑ. Чернил кӗленчине вӑл ҫӑкӑртан тунӑ. Унӑн юлташӗсем кун ҫинчен пӗлнӗ. Вӗсем Ленин мӗн ҫырнине пӗтӗмпех вулама пултарнӑ.

Пӗррехинче надзиратель алӑк ҫинчи шӑтӑкран пӑхнӑ та Ленин ҫырнине асӑрханӑ. Вӑл хӑвӑрт камерӑна кӗнӗ.

— Эсир лекрӗр. Ман шутпа, халь ҫеҫ кӗнеке ҫине темӗн ҫыраттӑр, — тенӗ надзиратель.

Унтан вӑл кӗнеке ҫине пӑхнӑ. Кӗнеке тап-таса пулнӑ. Надзиратель чернил кӗленчине илме тӑнӑ. Ҫав самантра ӑна Ленин хӑй илнӗ те ҫӑварне чиксе ҫӑмлама тытӑннӑ.

— Эсир чернил кĕленчине çиетĕр-и? — ыйтнă тĕлĕнсе кайнă надзиратель.

— Ку вăл чернил кĕленчи мар, çăкăр. Çавăнпа эпĕ ăна çиетĕп, — хуравланă лăпкăн Ленин.

Надзиратель тимлĕрех пăхнă: чăнах та çăкăр. Вăл ним тума аптранипе камерăран тухнă.

Ленин, надзиратель тухса кайсанах, çăкăртан тепĕр чернил кĕленчи тунă, унта сĕт янă та каллех çырма пуçланă.

Тĕрмерен тухсан, Владимир Ильич юлташĕсене кула-кула çапла каласа панă:

— Пĕррехинче манăн икĕ сехет хушшинче ултă чернил кĕленчи çисе яма тиврĕ.

Пурте кулса янă. Калаçу мĕн çинчен пынине ăнланманнисем тĕлĕннĕ: «Чернил кĕленчине мĕнле çиме пулать-ха?»

Хăшпĕр чухне чернил кĕленчине те çиме пулать иккен.

М. Зощенко.

1. Тĕрмере В. И. Ленин мĕн ĕçленĕ?
2. В. И. Ленинăн тавçăрулăхĕ мĕнрен курăнать?
3. Владимир Ильич надзирателе мĕнле улталани çинчен каласа парăр.
4. Ку калава вуласа, эсир В. И. Ленин çинчен тата мĕн пĕлтĕр?

Çак тĕслĕхсенчи **çул** сăмах миçе пĕлтерĕшлĕ?

Тӳрĕ **çул** яла пырса кĕрет. Эпĕ çурални сакăр **çул** çитрĕ. Улăхри курăка **çул**.

Çĕр сăмах темиçе пĕлтерĕшлĕ пулнине тĕслĕхсем тупса çирĕплетĕр.

Ленин мавзолейӗнче.

Хуркайӑк пек карталанса,
черет кӗтсе тӑтӑмӑр.
Черет ҫитрӗ. Салют парса,
шӑп малалла утрӑмӑр.

Хуллен-хуллен шӑватпӑр,
ҫамрӑк чӗре карт! тӑвать.
Акӑ ҫитрӗмӗр, пӑхатпӑр:
Ленин атте ҫывӑрать...

Хуллен утса иртрӗмӗр
кантӑк тупӑк умӗнчен.
Пуҫа тайса тухрӑмӑр
Ленин мавзолейӗнчен.

Уйӑп Мишши.

1. Владимир Ильич Ленин мавзолейӗ ӑҫта вырнаҫнӑ?
2. Ленин мавзолейне кӗнӗ чухне мӗншӗн кашниех хумханать?

Мирпе ĕç уявĕ

Май уявĕ.

Килсе çитрĕ Май уявĕ,
кунĕ çутă та таса.
Çĕршыв тăрăх савнăç шавĕ
сарăлать-çке янраса.
Урамра халь хумлăн-хумлăн
вĕлкĕшеççĕ ялавсем.
Хĕрлĕ площадь капăр тумлă,
Хĕрлĕ площадьре — илем.
Ак оркестр. Пин-пин сасă
кĕрлет аслă урамра.
Кам халь чăттăр юрламасăр—
Май уявĕ çĕршывра.

В. Давыдов-Анатри.

1. Мĕнле уяв çитрĕ?
2. Май уявĕнче урамсемпе площадьсен сăн-сăпачĕ мĕнле улшăнать? Тупса вулăр.
3. Эсир Май уявне мĕнле кĕтсе илетĕр?

Май уявĕ Мускаврा.

Майăн пĕрремĕшĕ — пĕтĕм тĕнчери ĕçхалăхĕн чаплă уявĕ. Çак кун кашни хулапа ялтах ĕççынни-сем, ялавсем çĕклесе, урама тухаççĕ. Мускаврa, Хĕрлĕ площадьре, демонстраци пулать.

Совет влаçĕн пĕрремĕш çулĕнчен пуçласах пи-рĕн çĕршыв Май уявне хавассăн та ирĕккĕн уяв-лама тытăннă. Çав кун Мускав çийĕн пĕртен-пĕр самолёт вĕçсе иртнĕ. Лётчик уяв ячĕпе самолётпа вунсакăр хут пуçхĕрлĕ çаврăнса кăтартнă.

Халĕ уяв кунĕ пур çĕрте те хĕрлĕ ялавсем вĕл-кĕшеççĕ. Урамсенче савăнăçлă ĕççыннисен колон-нисем иртеççĕ. Кашнин аллинче чечексемпе ялав-сем. Пирĕн çĕршыва ертсе пыракансем тата урăх çĕршывсенчен килнĕ хăнасем вĕсене ăшшăн са-ламлаççĕ.

1. Майăн пĕрремĕшĕ мĕнле уяв?
2. Ăна хăçантанпа ирĕклĕн уявлаççĕ?
3. Май уявне Мускаврa уявлани çинчен каласа парăр.

Маёвка.

I

Терушпа Уртюк палăртнă вырăна — кивĕ хурал пўрчĕ патне — çитрĕç. Эпир вăтăр тăваттăн пултă-мăр ĕнтĕ: сакăр комсомолец, çирĕм ултă пионер.

Сакӑр чӗрепе ҫирӗм ултӑ чӗре пӗр чӗре пек тапрӗҫ. Ку вӑл — пысӑк вӑй.

Эпир хумханатпӑр. Халь-халь кулаксен ӳсӗр сассисем илтӗнсе каяссӑн, пуҫсем ҫийӗн патаксем, чулсем шӑхӑрассӑн туйӑнать. Кӑтра Микулай, аскӑнчӑк куштан, пирӗн пӗлтерӗве ҫурса тӑкма та ӗлкӗрнӗ ӗнтӗ.

— Ҫавах тунӑ, — тарӑхса калаҫать Яков, — лектӗр-ха пӗрре ман алла.

Акӑ Роман Федотов картишӗнчен ачасем кивӗ тӑрантас кустарса тухрӗҫ. Трибуна хатӗр. Ун ҫине хура ҫӳҫлӗ Гаврил Орлов хӑпарса тӑчӗ.

— Сывӑ пултӑр Майӑн 1-мӗшӗ! — тесе кӑшкӑрчӗ вӑл пӗтӗм ял илтмелле.

Митинг пуҫланчӗ. Халӑх пухӑнма пуҫларӗ. Унтан вулӑсри партие йӗркелекен сӑмах илчӗ. Вӑл каланине эпир питӗ тимлӗ итлерӗмӗр. Ҫирӗп большевик хӗрӳллӗ сӑмах каларӗ.

II

...Митинг вӗҫленнине пӗлтерсе, хуткупӑс сасси илтӗнчӗ. Комсомолецсемпе пионерсем колоннӑна йӗркеленсе тӑчӗҫ. Малтан юрӑ йӑвашшӑнрах, унтан ҫирӗппӗнрех те хыттӑнрах янраса кайрӗ:

Харӑссӑн утар, юлташсем,
ҫапӑҫура вӑйланар.
Ирӗклӗх, танлӑх ҫӗршывне
кӑкӑрсемпе ҫул хывар.

Эх, кайрӑмӑр хайхи! Юрӑра каланӑ пек, харӑссӑн, ирӗклӗн утаççӗ аслӑ урампа çамрӑк коммунарсем. Теруш та стройра. Унӑн мал енне тинкернӗ куçӗсем темле асамлӑ çутӑпа çиçсе тӑраççӗ.

Юрӑ вӑйланнӑçемӗн вӑйланать, сенкер тӳпене ярӑнса хӑпарать, пӗлӗте перӗнсе, çӗр çине каялла анать, унтан, çӗнӗ хумпа çунатланса, каллех çӳлелле талпӑнать...

III

Пысӑк уçланкӑра чарӑнтӑмӑр. Гаврил Орлов пӗветнӗ тутӑртан тунӑ ялава çӳллӗ шалча çине çирӗплетрӗ. Пурте пӗр ушкӑна пухӑнса лартӑмӑр. Вулӑсри парторганизатор Аврам рабочисен пирвайхи маёвкисем çинчен, Ленин çинчен каласа панине пӗр сӑмах сиктермесӗр итлесе лартӑмӑр.

Килсене çӗкленӳллӗ кӑмӑлпа таврӑнтӑмӑр.

Ялта пӗрремӗш маёвка ячӗпе кашниех çӑка йывӑççи лартрӗ.

А. Сымокин.

1. Пионерсемпе комсомолецсем мӗнле уяв ирттерме пухӑннӑ?
2. Вӗсем мӗн пирки хумханнӑ?
3. Митинг мӗнле иртнӗ?
4. Вулӑсри парторганизатор ачасене мӗн çинчен каласа панӑ?

Майӑн 9-мӗшӗ—Ҫӗнтерӳ уявӗ

Ҫӗнтерӳ кунӗ.

Пӗр илемлӗ ҫуллахи ир Германи ҫарӗ пирӗн ҫӗршыв ҫине вӑрӑ-хурахла тапӑнса кӗнӗ. Фашистсем пире чура тӑвасшӑн пулнӑ.

Малтанхи тапхӑрта, сасартӑк тапӑннипе, тӑшман хула хыҫҫӑн хула илнӗ. Вӑл пирӗн хуласемпе ялсене ҫунтарнӑ, ҫынсене пере-пере вӗлернӗ.

Анчах Совет Ҫарӗ Мускав патӗнче фашистсене хытӑ аркатнӑ, каялла хӑвалама тытӑннӑ.

Пин те тӑхӑрҫӗр хӗрӗх пиллӗкмӗш ҫулхи майӑн 9-мӗшӗнче Германие тӗппипех парӑнтарнӑ. Нумай халӑх ирсӗр фашистсен пусмӑрӗнчен хӑтӑлнӑ. Тӗнче ирӗккӗн сывласа янӑ.

Совет халăхĕ çак куна Çĕнтерӳ кунĕ тесе ят пачĕ. Ăна халь кашни çул савăнăçлăн уявлаççĕ.

С. Юшков.

1. Фашистсем пирĕн çĕр çине мĕнле тĕллевпе тапăннă?
2. Тăшман çĕршыва мĕнле хур кӳнĕ?
3. Совет Çарĕ фашистсене чи малтан ăçта аркатнă?
4. Тăшмана çĕнтернĕ куна мĕнле паллă тăваççĕ?

Гастелло паттăрлăхĕ.

Кăвак тӳпере хурçă кайăк вĕçет,
çуначĕ çинче хĕрлĕ çăлтăр çиçет.
Пăхать вичкĕн куçлă пилот çĕр çине,
унта хура тĕтĕм хуплать çĕрсене.
Анчах... такăлтатрĕ таçта пулемёт —
сиссе юлаймарĕ хăюллă пилот...

Мĕн пулчĕ, мĕн пулчĕ ăна ăнсăртран?
Аманчĕ-çке кайăк хăрах çунатран.
Çапах ир ан савăн, фашист-юнĕçен!
Пилот çапăçасшăн вăй-хал юлмиччен.

Ак чăмрĕ вут кайăк тӳрех çĕрелле —
тăшман машини кĕпĕрленнĕ тĕле.
Ялав пек хĕп-хĕрлĕ çĕкленчĕ хĕм-вут...
Кĕл пулчĕ, тĕп пулчĕ унта çичĕ ют...

Çапла пуçне хучĕ Гастелло, анчах
пурнать ун сăнарĕ, ыр ячĕ асрах.
Хастар ăмăрткайăк! Сан паттăр ĕçне
манмасть пирĕн халăх, манмасть ĕмĕрне.

М. Бажан.

1. Сăвăра мĕнле «хурçă кайăк» çинчен каланă?
2. Гастеллăн паттăрла ĕçĕ çинчен каласа парăр.

Ваттисен сăмахĕ.

Кам çĕршыва юратать, вăл тăшмана кураймасть.

Антун çемйи.

Икĕ эрне ĕнтĕ Ульянăпа амăшĕ пĕр татăк çăкăр та çисе курман. Фашист салтакĕсенчен пытарма ĕлкĕрнĕ çăнăхран салма пĕçеркелесе çисе пурăннă. Ăна та вăрттăн, салтаксем килте çук чухне çеç пĕçернĕ. Курсан, лешсем калаçса тăман, вăйпа туртса илсе çинĕ. Фашистсемшĕн кил хуçи хĕрĕпе амăшĕ выçă пурăнни ним те мар. Вĕсене хирĕç сăмах чĕнме çук. Тӳрех е çапса амантаççĕ, е персе пăрахаççĕ. Вĕсем тискер кайăкран тискертерех.

Тăшман çарĕ хĕвеланăçнелле чакнă. Вĕсене партизан отрячĕсем кĕтмен çĕртен тапăна-тапăна çĕмĕрнĕ.

Пĕрре Ульяна амăшĕ яшка пĕçерме тытăннă. Çав вăхăтра тултан кантăка хуллен шакканă. Карчăк кантăкран пăхнă та шартах сикнĕ. Хăранипе унăн аллинчи шыв курки те тухса ӳкнĕ. Шакканни Ульяна пиччĕшĕ Антун пулнă.

Антуна тата пилĕк колхозника фашистсем тытса кайнă пулнă. Вĕсене, коммунистсемпе комсомолецсем тесе, персе вĕлермелле тунă. Малтан хăйсенех шăтăк алттарнă, унтан персе пăрахнă. Вĕсене пытарнă вырăна Ульянăпа амăшĕ темиçе хут-

чен те кая-кая йёнё. Халё ака çав персе вёлернё çын кантак умёнче тарать.

Пеме команда парсан, Антун пуçне айккинелле парма ёлкёрнё иккен: фашистсен пули майран çеç шайарттарса кайна. Антун вилнё пек пулса выртна. Ана вилнё тесе шатака персе хаварна. Шатакран тухсан, вал нумай çёрте çӳренё. Çӳресен-çӳресен, партизансен отрядне тёл пулна. Халё вал — партизан. Вал отрядпа пёрле хайсен ялёнчи фашистсене пётерме килнё. Юлташёсем ял тулашёнче юлна. Антуна штаб аçта вырнаçнине пёлме яна.

— Эпё вилмен-ха, чёрё. Пирён пурсамаран та фашистсене хирёç кёрешмелле, — терё Антун амашёпе йамакне.

— Пичче, эпё те санпа пыратап, — терё Ульяна. Вал вунпиллёкре çеç-ха.

— Вилсен те, чёрё пулсан та, ачамсем, пёрле. Фашистсен машкалне тӳссе пулмасть. Эпё те сирёнтен юлмастап, — терё амашё те.

Ульянапа амашё варман еннелле утрёç.

Вахат нумай та иртмерё, ялта пашал пенё сасасем, гранатасем ухлатса çурални илтёнчё.

Фашистсем ялтан пёри те тухса каяймарёç.

М. Данилов-Чалтун çырни тарах.

1. Фашистсем ялта тана чухне Ульянапа амашё мёнле пуранна?
2. Фашистсем хайсене мёнле тыткалана?
3. Антун вилёмрен мёнле майпа хатална?
4. Партизансем яла мён тума килнё?
5. Калаван хаш пайне вулана чухне питё савантар? Ана вуласа парар.

Çулла

Çу çитрĕ.

Çу çитрĕ. Хĕвел хĕртсе пăхать. Кăнтăрла шăрăх, каçхине, хĕвел ансан, сулхăнлатать. Кун пек кунсенче çумăр çăвасса чăтăмсăррăн кĕтетĕн.

Вăрманта тата пахчара çырла пиçме пуçларĕ. Чи малтан çĕр çырли пиçрĕ, ун хыççăн хăмла çырли пиçме тытăнчĕ. Хирте кĕçех ыраш пулса çитĕ.

Колхозра хĕрӳ ĕç вăхăчĕ пуçланчĕ. Колхозниксем çулса пăрахнă утта тавăраççĕ, пуçтараççĕ.

Шкул ачисем каникулта пысăккисене пулăшаççĕ. Вĕсем садра, çимĕç пахчинче ĕçлеççĕ. Йăрансене çумкурăкран тасатаççĕ, кăпкалатаççĕ, шăвараççĕ. Ĕçрен пушаннă вăхăтра шыва кĕреççĕ, хĕвел

çинче хěртěнеççě, сывлăха çирěплетеççě. Вăрмана çырла, кăмпа татма çӳреççě.

Ачасенчен чылайăшě пионер лагерěсенче канать. Вěсем кунта вăхăта савăнăçлă та усăллă ирттереççě: тěрлě вăйăсем выляççě, походсене çӳреççě, кěнеке вулама та манмаççě.

1. Çулла çанталăк мěнле?
2. Колхозниксен çуллахи ěçěсем çинчен каласа парăр.
3. Ачасем çулла мěн тăваççě?
4. Эсир çу кунěсене мěнле ирттерме шутлатăр?

Юханшыв хěрринче.

Çаврăнса юхать Çавал
ешěл улăх варринче.
Хум ташши çиçет йăл-ял
выляса ачаш çилпе.

Сулахай çыран сěвек,
сарă хăйăр тăршшěпех.
Хěвěшетпěр кăткă пек
çавăнта мěн иртенпех.

Сăпкари пек яранса
чӳхенетпĕр юхăмра.
Хăйăр хатĕр — ывăнсан,
вырт та кан çеç айлăмра.

Тепĕр чух эпир пулла
килĕпĕр ирпе кунта.
Мĕн тери аван çулла,
çуллахи каникулта!

Ю. Петров.

1. Çавал шывĕ çинчен мĕн каланă? Тупса вулăр.
2. Ачасем юханшыв хĕрринче мĕн тăваççĕ? Тупса вулăр.

Светлана купăсти.

Шкул пахчинче Светлана ир пулакан купăста калчи лартнă. Калчи калчах ĕнтĕ: тымарĕ, туни тата тăватă çулçă. Ытти ачасем пекех, вăл та хăйĕн купăстине шăварать, купалать, кăпкалататать.

Анчах çу варринче, юнашар йăрансем çинчи купăста çулçисене саркаласа кăна ларнă вăхăтра, хĕрачан купăсти чăмăртанма та ĕлкĕрнĕ.

Купăстана пуçтарса кĕртме Светланăна ачасем те пулăшрĕç. Светлана вĕсене купăста кучанĕсене çӳлерехрен касма хушрĕ.

— Кучанĕсем мĕне кирлĕ? — тĕлĕнчĕ Валерик.

— Света вĕсене илемĕшĕн йăран çинчех хăварасшăн пулмалла, — кулса ячĕ Ванюк.

— Кайран курăр-ха мĕншĕн хăварнине, — шахвăртса каларĕ вĕсене Светлана.

Купăста пуçĕсене пухса купаласан, Ванюк çапла каларĕ:

— Чее вăл, пирĕн Света...

— Чее çав, — малалла тăсрĕ Ванюк. — Ир пулакан купăста лартрĕ те никамран малтан пуçтарса кĕртрĕ, халь ĕнтĕ, ирĕклĕн савăнса çӳрĕ.

Хĕрача чĕнмерĕ. Анчах тепĕр кунне вăл та ыттисемпе пĕрлех пахчана пычĕ.

— Ачасем, пăхăр-ха, пирĕн Света хăйĕн кучанĕсене касма килнĕ,— кулса ячĕ Ванюк.

— Света, сана пулăшас-и? — тăрăхласшăн пулчĕ Валерик та.

Купăста хуҫи нимĕн те шарламарĕ. Вăл кучансене йĕри-тавра купалама тытăнчĕ.

Ахалех кулнă иккен Ванюкпа Валерик. Кĕркунне пурте курчĕҫ: Светланăн йăранĕнчи кучансем ҫинче шак хытă купăста пуҫĕсем ӳссе ларнă.

— Ĕненес те килмест: пĕр тунаранах — икĕ пуҫ! — тĕлĕнчĕҫ ачасем.— Ҫитес ҫул эпир те ҫак купăстана лартăпăр.

Б. Данилов.

1. Светлана мĕнле купăста лартнă?
2. Унăн йăранĕ ҫинчи купăстана пĕрремĕш хут хăҫан каснă?
3. Юлташĕсем Светланăран мĕнле тăрăхланă?
4. Светлана купăста кучанĕсене мĕншĕн йăран ҫине хăварнă?
5. Кĕркунне ачасем мĕнле шут тытнă?

Пĕтĕмĕшле ыйтусемпе ĕҫсем.

1. Ҫу вăхăчĕ ҫинчен эсир мĕнле сăвăсем, калавсем вуларăр?
2. Ҫулла уй-хир, пахча, вăрман мĕнле улшăннине калăр.
3. Ҫынсем хирте, пахчара мĕн-мĕн ĕҫлеҫҫĕ? Эсир мĕн ĕҫлетĕр?
4. Ҫуллахи вăхăт сире мĕншĕн килĕшет?

ТУПМАЛЛИ

Мĕн-ши вăл Тăван çĕршыв?

Тăван çĕршыв çинчен. *Ю. Яковлев* 3
Çĕршывăмăр. *П. Хусанкай* 4
Чи савăнăçлă кун. *А. Алка* 6
Эпир пурăнакан çĕршыв. *С. Баруздин* 7
Тĕп хула. *С. Баруздин* 8
Тепĕр аслă хула. *С. Баруздин* 9
Пирĕн çĕршыв пысăк та пуян. *С. Баруздин* . —
Чăваш çĕршывĕ. *А. Артемьев* 10
Ку вăл — ман Тăван çĕршыв. *П. Ялкир* 11
Сунай паттăрăн хурçă учĕ. *Юхма Мишши* . 12
Пирĕн ГЭС. *А. Хум* 13
Шуршăл. *Юхма Мишши* 14

Кĕркунне

Ылтăн кĕркунне. *М. Трубина çырни тăрăх* . 16
Пилеш çупкăмĕ. *Ю. Петров* 18
Тăрнасем. *Илпек Микулайĕ* 19
Кăмпара. *Ю. Петров* 21
Хура кĕркунне. *С. Юшков çырни тăрăх* . . . 22
Кĕркунне. *К. Иванов куçарнинчен* 23

Ноябрĕн 7-мĕшĕ — аслă уяв

Аслă Октябрь. *А. Митяев* 24
Октябрь ялавĕ. *И. Малкай* 25
Владимир Ильич Ленин. *Н. Крупская çырни тăрăх* . . . . —
Ĕлĕкхи шкул. *А. Алексеев* 29
Кĕпер çинче. *А. Кононов* 31

Эпир — Октябрь ачисем

Октябрĕноксем. *П. Эйзин* 33
Октябрĕнока епле пĕлме пулать. *О. Бедарев* . 34

Шкул ачи. *П. Хусанкай* 35
Карчăк. *В. Осеева* 36
Пĕчĕк пулăшакан. *О. Бедарев* 37
Кăвак çулçăсем. *В. Осеева* 38
Чăрсăр автансем. *А. Кăлкан* 40

Ĕç телей те савăнăç кӳрет

Кая юлсан, каю шăтать. *В. Прохоров* . . . 41
Эпĕ сехет çĕмĕрни. *И. Яковлев* 42
Комбайнĕр пулатăп. *А. Ĕçхĕл* 43
Маша мĕнле пысăкланнă. *Е. Пермяк* 45
Вĕçевçĕсем. *А. Кăлкан* 47
Мухтанчăк Çерçи. *Н. Иванов* . . . . —
Тĕлĕнтермĕш курăк. *Г. Волков* 49
Кулачă. *И. Яковлев букварĕнчен* 50
Нарспи. *К. Иванов* 51
Амăшĕн ĕçĕ. *С. Баруздин* 52
Ӳссен эсĕ кам пулан? *В. Давыдов-Анатри* . . 53
Маттур ачасем. *С. Пыркина* 54
Мĕн шăрши? *Ю. Семĕнов* 56

Хĕлле

Çĕнĕ юр. *Р. Сарпи* 58
Хĕл Мучи патĕнче хăнара. *В. Одоевский* . . . 59
Пăрпа юр. *В. Ефимов çырни тăрăх* 60
Çĕнĕ çул. *А. Алка* 62
Сокольникири ёлка. *А. Кононов* 63
Хĕл çитсен. *И. Малкай* 66

Чĕрчунсем — пирĕн туссем

Шурă кăвакарчăн. *Илпек Микулайĕ* 68
Чĕкеçсем мĕншĕн сивĕннĕ? *Г. Луч* 70
Кӳлĕ хĕрринче. *Г. Харлампьев* 72
Тăри. *И. Малкай* 74
Казбек. *И. Всеволжский* . . . . —
Сывлăшри кушак. *В. Давыдов-Анатри* 75

Халăх пултарулăхĕ

Юмахсем

Пакшапа Чакак 78
Путенепе Тилĕ 79
Кашкăрпа Путек 81
Çилпе Хĕвел. *К. Ушинский çырнинчен* . . . 82
Улатаккапа Ула курак 83
Аюкка *(Нанай халăх юмахĕ)* 86
Эпĕ те атте пекех *(Пăлхар халăх юмахĕ)* . . 88
Куккук *(Ненец халăх юмахĕ)* 89
Çăткăн Пак *(Корей халăх юмахĕ)* 91

Халăх юррисем

Тăри 93
Купăста . . . . —
Юрла-юрла ĕçлер-и? . . . . —
Ваттисен сăмахĕсем 94
Тупмалли юмахсем . . . . —

Пирĕн тăван Совет Çарĕ

Хĕрлĕ Çар 95
Манăн пичче. *А. Артемьев* 96
Похода. *А. Гайдар.* 97
Чапаев скверĕ. *Юхма Мишши* 99
Чаплă палăк. *Ю. Семёнов* 100
Паттăр салтак. *М. Румянцев* 101
Ăшă салам. *В. Алентей* 102
Василий Крюков. *А. Гайдар* 103
Мир пурнăçа! Вилĕм вăрçа! *С. Шавли* 104

Пĕтĕм тĕнчери хĕрарăмсен кунĕ

Кам пире юрататъ? *А. Çулĕç* 105
«Аннене хăратса ÿкерер мар». *Г. Ефимов* . . . 106
Хурçă ут хуçи. *В. Иванова çырни тăрăх* . . . 108
Сăпка юрри. *И. Ивник* 109
Амăшĕн парни. *Г. Ефимов* . . . . —
Хăш вăхăтра çывăрать-ши анне? *Б. Данилов* . 110
Ытарайми анне. *Г. Мальцев* 112

Килчĕ ыррă çуркунне

Çуркунне çитсен. *К. Иванов* 113
Çурхи çутçанталăк. *А. Артемьев* 114
Вĕçен кайăксем килни. *В. Ефимов çырни тăрăх* 115
Шăнкăрч. *Н. Шелепи* 116
Шăнкăрчсем. *М. Козлов* 117
Çурхи кун 118
Пăр кайни. *С. Юшков* 119
Пăр каять. *И. Малкай* 120
Вăрмана шыв илни. *В. Бианки* 121
Çуркунне. *Н. Мартынов* 123
Хирсенче. *И. Соколов-Микитов* 124
Йывăçсем çулçă сарни. *С. Юшков çырни тăрăх* 125
Амантнă хурăнсем. *В. Давыдов-Анатри* . . 126
Атьăр тухар, тантăшсем. *В. Давыдов-Анатри* . 127

Апрелĕн 12-мĕшĕ — Космонавтика кунĕ

Мухтанатпăр. *А. Кăлкан* 129
Андриян Николаев—кĕнеке тусĕ. *Юхма Мишши* 130

Аслă Ленин пирĕнпе ялан

Апрель. *В. Алентей* 132
Ильичăн ача чухнехи тата шкулта вĕреннĕ чухнехи çулĕсем. *А. Ульянова каласа пани* . . . 133
Задачник. 135
Эпир — Ильич мăнукĕсем. *Ю. Петров* 137
Ырă кăмăл. *Г. Ефимов* 138
Çын йĕрĕ. *Н. Богданов* 139
Ленин. *В. Давыдов-Анатри* 140
Чернил кĕленчи. *М. Зощенко* 141
Ленин мавзолейĕнче. *Уйăп Мишши* 143

Мирпе ĕç уявĕ

Май уявĕ. *В. Давыдов-Анатри* 144
Май уявĕ Мускавра 145
Маёвка. *А. Сымокин* . . . . —

Майăн 9-мĕшĕ — Çĕнтерӳ уявĕ

Çĕнтерӳ кунĕ. *С. Юшков* 148
Гастелло паттăрлăхĕ. *М. Бажан* 149
Антун çемйи. *М. Данилов-Чалтун çырни тăрăх* 150

Çулла

Çу çитрĕ 152
Юханшыв хĕрринче. *Ю. Петров* 153
Светлана купăсти. *Б. Данилов* 154

Сергей Павлович Юшков
Тамара Васильевна Артемьева
Роза Илларионовна Трокина

РОДНАЯ РЕЧЬ
для II класса

На чувашском языке

Зав. редакцией Г. Г. Иванов
Редактор Р. И. Крысина
Художник Г. М. Онуфриева
Художественный редактор Е. Е. Михайлова

Технические редакторы Н. В. Васильева и В. П. Окина
Корректор Н. П. Печникова

ИБ 1754

Сдано в набор 13.05.86. Подписано к печати 15.08.86. Формат 70×90¹/₁₆. Бумага офсетная № 1. Печать офсетная. Усл. печ. л. 11,70. Усл. кр.-отт. 48,55. Уч.-изд. л. 6,07. Тираж 19000 экз. Заказ № 1911. Изд. № 108/86.
Цена 20 коп.

Чувашское книжное издательство, 428000, Чебоксары, пр. Ленина, 4.

Типография № 1 Государственного комитета Чувашской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли.
428019, Чебоксары, пр. Ивана Яковлева, 15.

Çак кĕнекепе кам-кам усă курнă

№	Ача хушамачĕ, ячĕ	Вĕренӳ çулĕ	Кĕнеке пахалăхĕ	
			Вĕренӳ çулĕн пуçламăшĕнче	Вĕренӳ çулĕн вĕçĕнче
1				
2				
3				
4				

20 пус

ЧĂВАШ КĔНЕКЕ ИЗДАТЕЛЬСТВИ